

naše planine

7-8

1984

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

Glavni i odgovorni urednik: prof. dr Željko Poljak. Urednički odbor: Nikola Aleksić, Darko Berljak, Vlado Božić, Krunoslav Milas, Željko Poljak, Ante Rukavina i Cvjetko Soštaric.

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 500 dinara (za inozemstvo dvostruko). Pojedini broj 100 dinara. Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (broj 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kožarčeva 22, tel.: 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (br. 5499 od 26. XII 1972).

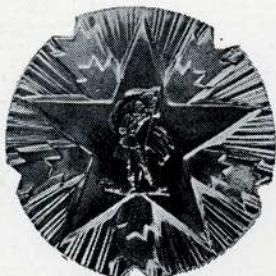
Godište 76 (36)   Srpanj — Kolovoz 1984   Broj 7—8
Volumen 76 (36)   Juli — August 1984   No 7—8

Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

S A D R Č A J

Nikola Aleksić: Proslava je započela	127
Željko Hlebec: Jubilej u bijelom ruhu	130
Miro Lay: Automobilima na Visoki Atlats	132
Uzeir Beširović: Carev dô na Magliću	135
Tomislav Jagačić: Doživljaji u sjeni Maglića	136
Predrag Miladinović: U centralnim Alpama	138
Daniel Vukušić: Od Trolokava do Vrata kroz Velebit .	141
Marijan Čepelak: Špiljski sustav Panjkov ponor — Kršlje	145
Dr. Radovan Kranjčev: Na žutim leđima dvaju Mededa	151
Dr. Željko Poljak: Mi na televiziji	154
Ivo Ott: Milan Ribar	156
Vijesti	157

Jubilarni prilog:

Slike iz povijesti hrvatskog planinarstva, str. 17 — 32.
Autor: Dr. Ž. Poljak

Na naslovnoj stranici: Zlatibor

Foto: Tošo Dabac

Na IV. stranici omota: Hidden peak (8068 m) u Karakorumu

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zviježdom

Proslava je započela

»Pripremajući otvaranje proslave 110. obljetnice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj stalno smo se prisjećali negostoljubivog vremena na Kleku prije deset godina. Nažalost, isto se ponovilo i ove godine, pa smo bili primorani da ovaj svečani čin umjesto na Kleku izvedemo ovdje u dvorani.«

S ovom najavom voditelja programa, pred prepunom dvoranom kina u Ogulinu, u subotu 12. svibnja u 10 sati, započela je proslava 110. obljetnice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj.

Vrijeme, eto, opet nije bilo naklonjeno organizatorima, koji su brižljivo pripremili svaki detalj. Cijeli taj tjedan uporno je padala kiša a kod doma na Kleku palo je 30 cm snijega. Kako je prognoza i za subotu bila loša, nije bilo drugog izlaza nego planiranu priredbu održati u Ogulinu. I tako je dugo i brižljivo pripremani program i satnicu trebalo u toku petka popodne i večeri prilagoditi novonastaloj situaciji. Nastala je »strka« po Ogulinu, trebalo je na brzinu ospozobiti i urediti dvoranu kina, objediniti otvaranje proslave s otvaranjem alpinističke zbirke, prilagoditi program izvođenju u dvorani, organizirati oba-

vještavanje sudionika o promjeni, izmjeniti vozne redove autobusa i program u Bjelskom i riješiti niz drugih »sitnica« vezanih uz organizaciju ovakve masovne akcije. Ali planinari su ponovno dokazali da na njihovu putu nema prepreke: preko noći pripreme su završene i proslava je u zakazano vrijeme započela.

Nakon otpjevane jugoslavenske i hrvatske himne, predsjednik PSH mr. Željko Kašpar u svojem uvodnom govoru istaknuo je među ostalim i slijedeće:

»Prošlo je već 110 godina od onih značajnih dogadaja kada je u Hrvatskoj osnovana planinarska organizacija. Upravo ovdje podno Kleka nikla je ideja o potrebi organiziranja planinarskog društva. Grupa zagrebačkih intelektualaca na čelu s Budislavljevićem, Vučkotinovićem, Pilarom i Torbarom osjetili su da je vrijeme da se i naša domovina pridruži kulturnoj Evropi i kroči u visine. Naši istaknuti znanstvenici otvorili su široke vidike na ljepote naše zemlje i korisnost ideje planinarstva i osnivanja organizacije. Tako je ubrzo stvorena organizacija HPD. S tim smo ušli u krug onih malobrojnih zemalja koje su već imale organizirano planinarstvo u svojim ze-

Ogulinska kino-dvorana vjerojatno nije bila tako posjećena kao u subotu 12. svibnja prije podne. Organizaciju otvaranja proslave i priredbe proveli su članovi PD »Klek« iz Ogulina uz pomoć društveno-političkih organizacija Ogulina i članovi Organizacijskog odbora proslave PSH. Program priredbe sastavio je i režirao Vladimir Jagarić, član Predsjedništva PSH, a vodio ga je Nikola Aleksić, tajnik PSH

Mješoviti pjevački zbor »Mićo Latas« uvježbavao je prigodni program planinarskih pjesama specijalno za ovu prigodu

mljama. Bio je to velik pothvat koji je predviđao fizičko i duševno oplemenjivanje širokih slojeva naroda. Ideja naših znanstvenika razvila se postepeno u brojnu organizaciju koja daje vidne rezultate u svom radu. Muke, trpan, težak i dugotrajan rad, ali uspješan. To nam dokazuje da su danas planinarstvo prihvatali svi slojevi stanovništva, da je ono postalo njihova svojina i dio njihova života.

Prije deset godina nalazili smo se upravo ovdje kada smo slavili 100. obljetnicu — kada je naša organizacija primila za dugogodišnji rad najviša priznanja — pokroviteljstvo Predsjednika SFRJ Josipa Broza nad proslavom kao i Orden zasluga za narod sa zlatnom zviježdom. Sjetimo se danas toga, jer je to priznanje ne samo nama, nego i prethodnim generacijama koje su razvijale planinarsku misao i dovele do masovne i čvrste organizacije. Ona je danas brojčano ne samo velika nego i stručno sposobna, što se vidi po rezultatima ostvarenim pogotovo ovih posljednjih deset godina...

Nemojmo također zaboraviti da se ovdje, gdje mi danas slavimo, kovalo u prošlosti bratstvo i jedinstvo naših naroda — ovdje su još 1941. godine djelovali partizanski odred. Deseti svibnja 1942. godine na vrhu Kleka zavijorila se crvena zastava kao simbol naše slobode i bratstva.

Vidni rezultati koje smo postigli u prošlosti donijeli su našoj organizaciji afirmaciju u cijelokupnoj društvenoj zajednici, pa i u svijetu.

Planinari i planinarke! Nalazimo se podno legendarnog Kleka, gdje slavimo najveći jubilej naše organizacije, ne sami, već zajedno s planinarama iz naših bratskih socijalističkih republika Slovenije i Bosne i Hercegovine, koji su ovdje danas prisutni. Dokazali smo u prošlosti da je ideja jedinstva, bratstva i drugarstva bila oduvijek odlika naše organizacije, pa će i ubuduće biti jedna od glavnih smjernica u našoj sredini i garancija da se nalazimo uvijek u prvim redovima borbe za našu samoupravnu socijalističku zajednicu i slobodu zemlje...

Pozivam sve planinare da se pridruže akcijama proslave 110. obljetnice koje slijede u toku godine, kako bismo zajednički doživjeli sreću oko uspjeha.

Zelim svima da naše buduće akcije budu uspješne, da sa srećom krenete u pohod vrhovima planina i njegujete njihovu ljepotu, kako bi vam buduće generacije bile zahvalne i sretne.

S ovim željama otvaram proslavu 110. obljetnice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj».

U ime društveno-političkih organizacija i Skupštine općine Ogulin dobrodošlicu svim prisutnima uputio je predsjednik Općinske konferencije SSRNH Ogulin Ilija Drakulić, nakon čega je inicijator osnivanja Alpinističke zbirke u okviru Ogulinskog muzeja inž. Matija Mlinac istakao slijedeće:

»Grupa koja je radila na pripremi ove zbirke uložila je velik trud da bi zbirka bila što kvalitetnija i realnija. To nije bio rad od mjesec ili dva, već se taj materijal prikupljavao, sortirao i proučavao godinama... Vrijednost ove zbirke je u toliko veća što su korišteni eksponati i slike koji još nigdje nisu izlagani, a svaki izloženi eksponat ima svoju dokumentaciju da je to zaista tada i tako bilo... Znamo da će biti primjedbi i to dobronamjernih, a mi ćemo nastojati da ova zbirka bude dinamična i živa i da se eksponati mijenjaju, tj. da vredniji eksponati potiskuju manje vrijedne. Živimo u nadi da ćemo u dogledno vrijeme dobiti još nešto prostora i da će se zbirka moći proširiti... Zahvaljujemo se svim donatorima koji su nas

pomagali i svima onima koji će nas pomoći u popunjavanju ove zbirke... Valja istaći da je radna grupa tih nekoliko godina radila iz čistog entuzijazma i ljubavi prema Kleku, Ogulinu, planinama i alpinizmu, a sve za slavu hrvatskog i jugoslavenskog alpinizma i doprinosa hrvatskoj i jugoslavenskoj kulturi.«

Nakon prigodnih riječi govornika održan je kulturno-umjetnički program u kojem su sudjelovali: učenici Osnovne škole »Jure Kaurić«, Mješoviti pjevački zbor »Mićo Lataš«, Folklorni ansambl »Ogulin« i Tamburaški orkestar HE »Gajak«, svi iz Ogulina. Na programu su bile pjesme i recitacije vezane uz Klek, popravljene citatima iz korespondencije idejnih začetnika osnivanja HPD-a.

Nakon svečanog otvaranja proslave i razgledavanja Alpinističke zbirke u Ogulinskome muzeju, gotovo 2000 sudionika uspelo se na Klek, želeći na taj način obilježiti uspomenu na idejne i stvarne začetnike osnivanja Hrvatskog planinarskog društva.

Tekst: Nikola Aleksić

Snimke: Drago Mihaljević

Ideju o realizaciji alpinističke zbirke u okviru Zavičajnog muzeja u Ogulinu dao je poznati planinar i alpinist inž. Matija Mlinac iz Zagreba, rodom iz Ogulina. Njegovu ideju prihvatali su Planinarski savez Hrvatske, Planinarsko društvo sveučilišta »Velebit« iz Zagreba, čiji je dugogodišnji član, i Radničko sveučilište u Ogulinu u čiju nadležnost pripada i Ogulinski muzej. Realizaciju zbirke proveli su: inž. Matija Mlinac, prof. Ivo Tironi, kustos muzeja u Ogulinu, dr Nikola Simunović, dr Marijan Pribanić, dr. Borislav Aleraj i inž. Jasmin Aleraj

Jubilej u bijelom ruhu

ŽELJKO HLEBEC

KRIŽEVCI

Iako je proslava 110. godišnjice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj počela slično kao i proslava jubileja prije deset godina, izlet na Klek bio je veličanstven. Ovaj puta doduše nije bilo one neugodne kiše iz 1974. godine, ali je zato »starac« Klek bio obavijen maglom i prekriven zakašnjelim proljetnim snijegom. Ipak, sve to nije zaustavilo gotovo dvije tisuće planinara da krenu prema planinarskom domu na Kleku a one odvaznije i na sam vrh ove naše lijepo i legendarne planine. Iako je zbog lošeg vremena glavna svečanost održana u Ogulinu, ipak je šteta što te brojne planinare svih uzrasta i iz raznih krajeva naše zemlje nitko nije i na Kleku pozdravio. Zabilježivši reporterskom znatiželjom nekoliko pojedinosti na tom izletu, pridružujem se izvještaju s početka proslave planinarskog jubileja ovim malim foto-zapisom.

Slike desno: Snježnom i na mnogim mjestima teškom blatinjavom stazom kretala se duga kolona planinara, sve više u gušću maglu, prema planinarskom domu na Kleku

Slika dolje: ponegdje je netko i zaostao, kao ova trojka; zbog magle djeluje na ovoj maloj klekovoj livadi pomalo usamljeno, no ipak uporno korača naprijed, a uskoro će stići i kolonu ispred sebe.

Slika gore: Teško je točno reći je li ispred doma na Kleku bilo više planinara ili naprtnjaka, no bilo je dјavno vidjeti ta razdragana lica kojima radost planinarskog ugodaja ne može pomutiti ni magla ni snijeg

Slika dolje: Kao i uvijek, među planinarima na takvim susretima nadu se i poznati veterani. S Ivicom Sudnikom sreо sam se ovdje 1974. godine, a sada smo se dogovorili da se na Kleku ponovno nademo 1994. godine

Automobilima u Visoki Atlas

MIRO LAY
ĐAKOVO

Godine 1981. na Kilimandžaro, 1983. na Visoki Atlas. Što da ne? Htjeli smo zainteresirati veću grupu ljudi koji će poslje biti osnivaca našega društva i dalje ga uspješno razvijati. Ljudima u ravnicama treba ipak nešto atraktivno da bi se počeli baviti planinarstvom ozbiljno. Treba im pokazati i privući ih. Mislim da smo uspjeli.

Odabrali smo Maroko i Visoki Atlas jer je dovoljno primamljiv cilj sa svojih 4165 metara, ali i dovoljno pristupačan da se može ispenjati bez većih poteškoća. Odabrali smo cilj da bi nam se mogao pridružiti svatko tko ima želje i volje da sudjeluje i bori se zajedno s nama da prikupimo sva potrebna sredstva za ostvarenje pohoda. Pristup kolima izabran je zbog veće zanimljivosti, ali i zbog praktičnih razloga — potrošili smo manje novaca, posebno deviza, nego da smo išli avionom.

Sredstva su bila većinom iz vlastitog džepa, a mali dio zarađen je prodajom značaka, razglednica i zahvalnica. Samo vrlo mali dio sredstava smo dobili od radnih organizacija i to u lijekovima i hrani, otprilike desetinu stvarnih potreba. Najveći dio bio je ušteden osobnim ulaganjima tokom godinu dana.

Kandidati za pohod morali su ispuniti odredene norme da bi mogli konačno krenuti na put. Radilo se o dva uvjeta — obavezno ulaganje u štendiju i obavezno prisustvovanje nekim izletima. Pripreme su počele šest mjeseci prije polaska i to više zbog upoznavanja ljudi nego zbog kondicije i iskustva. Radilo se o združivanju onih koji idu, ujedno i na stjecanju iskustva i kondicije. Izleti su bili raznih kvaliteta, od Viševice do Škrlatice, Prenja, Čvrsnice, Paklenice i drugih brda. Ljudi su trebali postati bliski jedni drugima, pa da krenu kao prijatelji i drugovi, da nam svima bude bolje na cijelom putu i na samom brdu. Bilo je vrlo teško postići veliko drugarstvo i ispunjavati norme pod svaku cijenu. Zato smo i oprštili ako je trebalo.

Ekipa je brojila petnaest članova, sve planinari iz Đakova, osim po jednog iz Zagreba, Rijeke i Osijeka. Među članovima ekipe nalazili su se mehaničar i medicinska sestra, ljudi neophodni za uspješno realiziranje cijelog pothvata.

Vozili smo dva Renault 4 i jedan kombi Renault Trafic. Kvarovi na vozilima bili su lakše prirode i savladivi bez posebnih npora. Bolesti i poteškoće naših organizama svele su se na lagana trovanja želuca, a uspješno su savladane našim zalihama lijekova i kratkim i rijetkim posjetama lokalnim liječnicima.

Put se odužio na dvanaest tisuća kilometara raznih putova, ali uglavnom asfalta. Jedan od većih problema bila je vrućina u unutrašnjosti Maroka, posebno u dijelu južno od gorja Atlas. Drugi problem bio je voda za piće

koju smo većinom uzimali na planinskim izvorima, s velikim oprezom i s povremenim korištenjem tableta za dezinfekciju vode. Hranu smo manjim dijelom ponijeli od kuće u obliku konzervi, a preostali dio kupovali u putu. Pripremali smo uglavnom kuhanu hranu jednom dnevno na priručnim plinskim kuhalima. Sve potrepštine za kuhanje bile su vožene iz domovine. Svaki dan je druga dvojka dežurala oko lonca, tako smo, da budem iskren, jeli sve i sva, ali smo dužnosti ravno-pravno podijelili.

Naš put počeo je iz Đakova 13. srpnja 1983. rano ujutro, oko 5 sati. Isti dan stigli smo do Dubrovnika i ukrcali se na trajekt za Bari. Dalje smo jezdili prekrasnim talijanskim cestama. Taranto, pa dalje Coenza, Messina puna gužve i strke, neviđene ljudnice juga, pa Catania gdje smo se nadali da ćemo ugledati Etnu bar izdaljine, ali ništa, bilo je oblačno, a mi smo se žurili prema Africi. Palermo, grad s puno uličnih bandita, policije s mašinskim puškama. Imali smo priliku da vidimo pravo razbojništvo na sred ulice, svega desetak metara od nas. Nenaviknuti na ovakve scene, bili smo zgranuti i pomalo uplašeni, nadalje smo uz kola uvijek ostavljali stražu ma gdje se zaustavili, srguno je sigurno, nikad se ne zna.

Producili smo za Trapani. Tamo smo imali trajekt za Tunis, ali s dva dana čekanja. Iskoristili smo vrijeme za sunčanje, kupanje i odmaranje. Poneka šetnja gradom, malo penjanja uz obližnje brdo i spavanje na plaži, na kamenju, u autu.

Za Bari smo se vozili noću, sad je došao na red dan. Afrika nas je čekala okupana sunčem i zasuta pijeskom. Na brodu dosadivanje, leškaranje, sunčanje i računanje, kako stojimo s parama, hoće li se sve odvijati po planu, hoće li biti problema s kolima, s ljudima? Nisam imao mira ni danju, ni noću, uvijek kalkulacije, što će biti ako ovo, što će biti ako ono?

Tunis, carina, turizam, posjet Hammametu i jedan sat Carthage, tek da vidimo. Spavamo po pješčanim plažama uz šum valova toplog mora. Kampove smo zaobilazili u širokom luku, ovako nam je bilo sasvim dobro. Vreće za spavanje su bile uvijek pune pijeska, ali zar je to tako strašna stvar? Doživljaj je tu, pravi.

Guramo dalje za Alžir koji nas prima ne-ljubazno, hoću, neću. Na granici smo čekali gotovo cijeli dan, samo problemi, vrućina i ravnodušni službenici s gomilama papira koje treba ispuniti bezrazložnim podacima. Na kraju, za desert, traže da promijenimo gomilu novca za svakog. To je bilo previše i u pomoć nam uskače ime naše Juge, na čiji spomen nekakav oficir ipak reagira i pušta nas u uza-vrelo alžirsko popodne. Onda Annaba, Skikda,

Uspon do doma Neltner

Foto: S. Božičević

pa glavni grad Alžir. Prvi kvarovi na vozilima, naše četvorke ostaju bez kočnica, prvo jedna, pa druga, kao da su se dogovorile da nas malo uozbilje i pripreme na nove nedaće. Sredujemo ih koliko je moguće i nastavljamo po prašini i vrućini. Žurimo kroz ovu veliku zemlju, skupa je, preskupa za naše džepove.

Vodu uzimamo samo u planinskim predjelima. U jednom mahu natočimo sigurno stotinjak litara, pa smo osigurani za cijeli dan, ima je za kuhanje i piće, a ostane i za umivanje. Kraj nije baš bogat vodom, bunari su javni i ne tako česti, obično je gužva na svakom i nije nam zgodno čekati u redu. Mi žurimo, mi smo na putu, naše krstarice su nestrpljive, a jahači puni snage i želja. Želimo naprijed.

Oran, grad koji me očarao, pa stižemo u zemlju naših snova i stremljenja, Maroko. O Maroko! Tvoje crvene pustinje i tvoji rijetki bunari, tvoj pjesak i tvoji vrhunci, Maroko!

Kojekakvi mugeri muvaju se po ulicama, ima ih svakakvih. Fes, stari kraljevski grad. Njegova medina puna iznenadujućih stvari, prljavštine, muha i gužve. Na ulici se rada, spava i umire. Ostajem gotovo otvorenih usta. Nezaboravno. A naši konji dalje i dalje, prema brdima što mame i naziru se lagano. Ta divna brda što život znače.

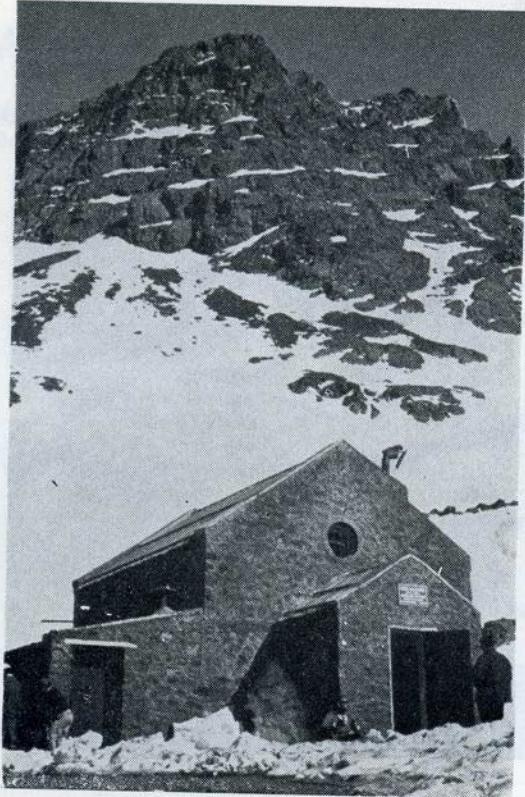
Marrakesh. Naša baza, grad iz bajki. Jema el Fna, trg gdje ima svega: zmija, paukova, štakora i guštera koji plaze za malu paru po licima, ustima, očima svojih vlasnika, kobre u

lakom njihaju, pružena ruka za bakšiš, za sitni dirham, za cigaretu, za bilo što. Daj bilo što, sigurno si pun para, govore mu oči. A mi bijeda, jedva skupili da se dokotrljamo dovde. Mani me se čovječe! A hašiš? Hoćeš? Daj kupi bar te papuče, samo dvadeset dirhama, kao za tebe, ti si moj friend. Okani me se...

Gužva, cjenjanje za svaki komadić, za sve, za svaki novčić. Trguje se na svakom koraku. Guramo se oko Kutubije, turamo svoj nos u svaki čošak crvenog grada. Tržnice pretrpane voćem i povrćem. Mesa koliko hoćeš, ovčetina, poneka govedina. Opskrbljujemo se bez pardona. Što znači poneka muha nakon toliko kilometara?

Onda Asni, pa Imlil, malo selo podno Atlasa. Gore je Toubkal sa svojih 4165 metara. Kamien i prašina. Jednu četvorku smo ostavili kod »lijecnika« u Marrakeshu, pa je kombi imao više posla. Natrpana vozila škripe, brekću i stižu. Nude nam se nosači, čuvare, mule. Nećemo. Svoje šatore nosimo sami, svoju hranu sami, naša leđa su još dobra i želimo stvar obaviti sami, nećemo ni vodiča, znamo što znamo, mići! Ostavljamo vozila i put pod noge, pravac Atlas.

Prašina pod nogama, u ustima. Prolazimo pored malih kuća poredanih u terase, mala polja kukuruza, voda što se kanalićima dovodi gdje god je moguće. Ljudi se snalaze, žive, bore se podno Atlasa što se nadvio zajedno s plavim, plavim nebom. Berberi, ostaci starih naroda. Trguju sa svim što im dode pod ruku:

Planinarski dom Neltner

kaftani, tepisi, coca-cola, minerali pravi i nepravi. Nude sve moguće usluge, treba živjeti.

Put nas vodi u brdo. Vrućina popušta, javlja se vjetrić koji nam dolazi kao lijek, ali na prtnjače postaju sve teže i teže. Dvije tisuće i nešto metara, nekoliko kućica, boce osvježavajućih pića hlađe se u kantama s vodom. Zastajemo tek da odahnemo i eto nas opet na putu u visine.

Put se odužio, znoj curi, ruksak otežao, žulja umorna ramena, a u pogledu čežnja za visinom i ljestvom. Nek žulja, kad se pogled opruži s visine, sve nedraže i teškoće bit će zaboravljene zauvijek. Mislit ću samo kad ću opet sa svojom teškom prtljagom gore i gore. Oči mi ispale od žedi i vrućine, gotovo mi je muka, ali hodam.

Onda Neltner, mali planinarski dom na 3207 metara. Potoći, mala livada za šatore. Hladovina. Popodne počinjemo i cvokotati. Vadimo vestone, tople čarape, dižemo osam šatora i kuhamo večeru za petnaest gladnih i umornih usta. Inače, u domu vrijedan Mohamed može goste poslužiti jelom i pićem, no od nas neće imati puno koristi, mi sve svoje imamo sa sobom, pa šta bude.

Naredno jutro, poslije svježe noći, krenusmo prema vrhu. Težak hod, ovaj put i bez opreme jer smo sve ostavili u šatorima, ne može nas

spriječiti da se uspnemo Atlasu na vrh. Toubkal, 4165 metara. Pogled po Afriči, crvenilo Atlasa i pjesak pustinje. Užitak! Petnaest onih koji su krenuli, svi su izdržali i do ove željene točke, krajnje. Snimci za uspomenu, koji kadar kamerom, krštenje onih koji su prvi put preko 4000 metara, a onda uživanje. Opuštanje, divljenje, olakšanje. Toliki kilometri i sad smo tu.

Nakon povratka u šatore nismo htjeli odmah dolje. Ostavili smo još jedan dan za muvanje po Atlasu. Netko da uživa u leškarenju pred šatorima na travici planinskoj, neki u šetnju, a neki do jezera Ifni. Svako svoje.

Naredni dan smo otišli u nizinu, do naših automobila u Imlilu te se prebacili u Asni. Grand hotel du Toubkal. Jedna noć za sve one provedene u šibljacima i na pjesku. Jedna noć za odmor i tuš, jedan dan za pranje rublja i kupanje u bazenu.

Poslije opet u Marrakesh, pa opet na Atlas, ali sada cestom na prijelaz Tiz'n'Tichka 2260 metara, pa u Ouarzazate, dolinom rijeke Dra u Zagoru. Jug, pustinja, vrućina postaje nesnosna i teška. Na pragu smo Sahare u dubini Maroka i Afrike. Više nije šala, motori kuhaju, glave se usijavaju, nervoza se uvlači u redove nače čete. U Zagori kamp. Pustinjsko mjesto sa svojim specifičnostima i zanimljivostima. Nekolicina se odlučuje na malu dodatnu avantuру. Hoćemo zaći još dublje u pustinju da je osjetimo do grla. Kombi kao predstavnik izdržljivosti kreće sa osam ljudi. Prema jugu, prema pjesku.

Otišli smo u Mhamid, na sam kraj Maroka, prema granici s Alžirom, tamo gdje dolazi i Polisar. Zbog toga smo morali dobiti dozvolu od vojnih vlasti. Navodno da je ovdje prije godinu dana bilo i puškaranja. Sama pustinja, pjesak, tri godine nije palo ni kapi kiše. Temperatura do 50 stupnjeva, a u autu i do 60. Gotovo nevjerojatno.

Vratili smo se u Zagoru, pa preko Atlasa u Marrakesh. Film se počeo odmotavati prema kraju. Casablanca, Tanger, pa skok preko Gibraltarja do Grenade, pa opet brdo — Sierra Nevada. Malo razočaranje, Mulhacen sa svojih 3481 metrom, dostupan je gotovo kolima, šteta. Valencia, korida, Barcelona, pa Pirineji, Pico de Aneto, najviši vrh Pirineja. Konačno nešto miriši na pravo brdo. Cepin u ruke, derze u pripremi i preko glečera na vrh. Snijeg i led, pukotine, oprez, pažnja, s ledom nema šale. Jedan lijepi vrh u lijepim planinama. Pirineji ostadoše u ugodnoj uspomeni.

Andorra, Francuska, rivijera, Monte Carlo i Chamonix. Nismo mogli bez toga, tek da gurnemo nos i da kupimo ponešto. Nismo više imali vremena jer nam je vrijeme opasno istjecalo. Bližio se kraj putešestvija. Mali zakret u Zermatt, pogled na Matterhorn sa čežnjom, i u Italiji smo, Cortina i naš carinik. Gotovo! 46 dana, nas petnaest, 12.000 kilometara, tri planine, tri vrha, mnogo cestovnih prijelaza, doživljaja, zastor se spustio. Avantura je završena.

Carev do u Magliću

UZIER BEŠIROVIĆ
SARAJEVO

Rano jutro, ljetni svjež dan. Sunce je od Durmitora obasjalo Stubicu podno Maglića. Tu smo se i mi sreli toga jutra s prvim sunčevim zracima, koje su nas toplo milovale.

Uspon markiranim stazom PSD »Prijatelja prirode« iz Sarajeva, prešli smo s pomoću užadi i klinova bez većeg napora i opasnosti.

Vrh Maglića, kao rijetko kada do tada, pružio nam je ugodne trenutke nenadmašnim i dalekosežnim vidicima. Odavde, s »planinskog krova« Bosne i Hercegovine, vidi se i pola Crne Gore, kako to kažu tamоšnji stočari. Dojmovi i vidici s ovog vrha zaista su jedinstveni i nezaboravni.

Sparan i topao dan nagnao nas je da s vrha Maglića pohitamo prvom izvoru vode. To je izvor u vrhu Careva dola. Na putu koji se spušta do izvora više puta smo zastajali i kao iz aviona gledali okolne planinske masive Volujaka, Vlasulje, Bioča i Zelengore. Durmitor u jutarnjoj izmaglici izgledao je kao da je spojen s oblacima. Iz ove pticije perspektive Trnovačko jezero ličilo je na razliveno mjestilo ili prolivenu tekućinu zrelih borovnica. U visokim stijenama Volujaka i Bioča blještale su snježne pjege kao bijeli vučji zubi.

Bijela stada ovaca, što su pasla dolje na Suhoj jezerini, s ove visine izgledale su kao bijeli mravi.

Kameni zubovi Velikog i Malog Vitla zagrizli su duboko u bijele oblake što su se nad njih nadvili, i tako su ih uza sebe zadržali na kratko vrijeme. Duga kamena kriesta, biočke Vrsta, za sebe je zadržala jedan bijeli zdepsati oblak. Oko vrha Maglića okupljaju se oblacice pepeljaste boje, kao da su zatrudnjeli od kiše. Iz pravca Zelengore i Volujaka dolaze oblaci bijel: kao ovčija runa.

Uz nevelik, ali jak i hladan izvor vode u vrhu Careva dola, zatekli smo nekoliko dječaka i djevojčica i jednog sijedog djedu. To su pastiri iz prostrane doline Mratinja. Ovamo su došli, kako nam rekoše, da se osvježe ovom hladnom vodom i da napoje ovce — na visini od preko 2200 metara!

— E, ovo je najbolja planinska voda u cijelu Crnu Goru — reče nam simpatični dječak.

Rekosmo mu za Savinu vodu i Zeleni vir na Durmitoru.

— E, nijesam tamo Durmitoru hodio, ali znam da je ova voda najbolja voda, ja za

Carev dō ispod Bioča (lijevo u kutu Vrsta)

Foto: U Beširović

bolju neznam — reče starac, kao da se snenjava i izvinjava što ne poznaje sve planinske vode u Crnoj Gori.

U ugodnom razgovoru i uz crnu kavu, koju smo mi spremili na primusu, dugo smo razgovarali s ovim simpatičnim starcem i oštrom umnim mlađim pastirima. Rastali smo se od naših novih prijatelja s obostranom željom da se ponovo sretnemo ovdje na izvoru hladne vode u Carevu dolu.

Usput smo s pijetetom i sjetom posjetili spomen-obilježje Braci Karišiku, koje je smješteno na ulazu u Carev dol iz pravca Mratinja (od Mratinja do spomenika put je markiran i obilježen oznakom »BP«, što znači Branikov — Bracin put). Na spomen obilježje ovom mlađom planinaru, koji je 1980. godine zimsko osvajanje Maglića platio vlastitim životom, položili smo buket raznobojnog planinskog cvijeća.

Doživljaji u sjeni Maglića

TOMISLAV JAGAČIĆ
VARAŽDIN

SEDEM GODINA POSLIJE

Zamislite čovjeka koji je mnogo planinario, pokretao, organizirao i vodio mnoge planinarske pohode, pa o nekima nešto i zapisao u »Našim planinama« kako godinama sjedi u autobusu na mjestu određenom za vodiča i s mikrofonom u rukama govori o planinama. Magliću, Zelengori, Volujaku, Durmitoru, Julijskim Alpama...

Je li kada koji od putnika, izletnika, i posmislio da bi taj njihov vodič najradnije napustio ovaj autobus, obukao planinarske cipele i hlače, uprtio naprtnjaču i krenuo nekom stazom u planine o kojima tako oduševljeno sada pripovijeda?

A i može im pripovijedati tako lijepo i uvjerljivo, jer je sam stvarno te planine prošao i zaista sjedio na vrhu Volujaka i

Maglića, kako sam kaže, u trenutku, kada turistički autobus gmiže šumskom cestom od Dragoš-sedla, preko Mrkalj-Klada sve do Prijevara.

Prijevor (1668 m), planinski prijevoj. Ovamo sada vodi makadamska cesta kojom u ljetno doba godine može proći i dovesti izletnike najveći autobus. Počelo je to na jednoj školi čiji direktor me zamolio da »skrenem« raspoloženje učenika u osmim razredima od mora na Tjentište i Sutjesku. To nije bilo teško učiniti na zajedničkom sastanku roditelja i učenika uz moje dijapositive u boji.

Bio sam vodič! S dva autobusa stigli smo do Prijevara. Učenici su se razišli širom zelenih pašnjaka, do obližnjeg izvora svježe planinske vode, do nešto udaljenije osmatračnice.

Veliko Stabljansko jezero u Bioču

Foto: Dr. F. Kušan

Oštrac, Osredok i Plošnik u Bioču

Foto: Dr. J. Poljak

I dok je odabrana grupa u tajnosti (zbog iznenadenja) pripremala kod autobusa senzivice, ja sam s fotoaparatom »ubirao« lijepo motive.

Stigao sam tako i do jedne čobanice i njezine svekrve Paraskeve (za ime i rodbinski odnos sam saznao poslije). Obje su imale u ruci vreteno i prele vunu. Izrežirao sam nekoliko snimaka. Učenici promatraju čobanicu kako prede vunu. Poziraju mi. U pozadini Volujak i Zelengora.

— Zovem se Zora Bjeletić, iz sela Golobrđe, pošta Plana kod Bileće — rekla mi je, kada sam zamolio adresu na koju mogu poslati slike.

I poslao sam ih!

Prolazile su tako godine. Na Mrkalj-Kladama i Prijedoru sam gost gotovo svake godine po nekoliko puta. Zoru nisam više nikada viđao.

Uvijek nastojim da izletnike iz naših podravskih krajeva suočim s prirodnim ljepotama planinskih krajeva oko Sutjeske pa i sa životom ljudi u planini za vrijeme ljetne sezone. Govorim o iskonskom poštenju i gostoljubivosti naših gorštaka, ulazim u kature u kojima se kraj otvorene vatre degustira sir i kajmak, a planinka priopovijeda o svom životu i svakodnevnom radu. Ljudi slušaju, štono se kaže, očima i ušima.

Prije dvije godine stigao sam opet autobusom na Prijedor. Sudionici putovanja bili su radnici Poljoprivredne zadruge iz sela Kalnika kod Križevaca. Još me nikada nije na ovom proplanku dočekalo tako čisto, tako divno vrijeme. Poslije kiše koja je jučer pada daleki vrhovi su iz-

gledali nevjerojatno blizu. Kotlinu Tjentišta sakrivala je gusta magla. Kao u priči! Po-veo sam izletnike niže Prijevora u pravcu Trnovačkog jezera do prvih katuna.

Pošli smo laganim hodom i zaustavili se kod pastirske kolibe koja mi je izgledala izvana najljepša. Pozdravio sam planinku, koja je nešto radila ispred kolibe, i zamolio je da pogledamo unutrašnjost. Sjeli smo na drvene ležajeve pokrivene čilimima i biljci-ma, unaokolo vatre na otvorenom ognjištu. Gledam te moje putnike, ljudi iz kalničkog kraja, kako očima kruže kolibom i zaustavljaju ih na svakom predmetu.

— Pogledajte, velim. — Ovdje naša planinka živi dva puna mjeseca, ima stoku, ovce, pravi sir i kajmak.

Zamolim je da nam kaže odakle je, kada je stigla ovamo, koga ima još ovdje od svoje obitelji i kako izgleda njezin radni dan. Planinka se odazvala našoj molbi, rekla je da je od Bileća, da je dva dana išla sa stokom, ovdje je i njezina kćerka, prije tje-dan dana ubio joj medvjed konja ...

— Bili su ovdje, kaže, ljudi od Osigurava-jućeg zavoda — Dobit ću plaćeno, ali ne toliko koliko vrijedi konj.

Ponekad bi planinka potaknula vatu na otvorenom ognjištu.

— Znaš, drugarice, obratim se planinku, — često dolazim s turističkim grupama na Prijedor. Jednom sam tako prije više godina snimio čobanicu i njezinu svekrvu Paraskevu, čini mi se, da se tako zvala.

— Ma, što govorиш, okrene se odjednom planinka prema meni. Ti si to bio? Mene si to slikao, bilo je to prije sedam godina. I po-

slao si mi slike. E, hvala ti! Svaka ti čast! Ja sam Zora Bjeletić. Malo sam se izmijenila, bila sam na operaciji.

Bio sam ugodno iznenaden. (Sada bi mi bilo zaista neugodno da joj nisam poslao slike.)

— E, draga Zoro, ovo vrijedi crnu kavu koju ćeš pripremiti na otvorenom ognjištu. Onako, kako to radiš za sebe.

Zora nam je pokazala kako pravi sir i kajmak. Ponudila nas je. Neki su i kupili sir, tu na »mjestu proizvodnje«.

Prisjetim se ja:

— Zoro, voliš li ti jabuke — pitam.

— Dobre su jabuke, ali ovdje pod Maglićem...

— Znam, ovdje ih nema, ali ja ih imam, gore na Prijevoru. U autobusu. Čitav sanduk!

I tako su jabuke koje sam ubrao u vino-gradu završile kao poklon planinki Zori Bjeletić.

Kako je morala njezina kćerka biti iznenadena, kada su je poslije povratka s pašnjaka dočekale u kolibi svježe jabuke.

SVIJET JE TAKO MALEN

Jedna je naša grupa posjetila za vrijeme boravka u Titogradu tekstilnu tvornicu »Titeks«. Imali smo ručak u hotelu. S nama su na ručku bili i predstavnici tvornice Nasuprot mene sjedila je vrlo simpatična Crnogorka s kojom sam razgovarao o Crnoj Gori. Drugovi u blizini su taj razgovor sa zanimanjem slušali i pratili. Spomijao sam i hvalio se Durmitorom.

— A jeste li bili na Magliću — upitala me moja Crnogorka.

— Nekoliko puta — odgovorim ja.

— Onda sigurno znadete gdje je Stubica?

— Znam, to je prostrani pašnjak sa sjeverne strane Maglića. Sada ste me, drugarice, podsjetili na jednu planinku iz Mratinja. Nekoliko godina smo posjećivali njezin katun na Stubici, odmarali se tam. Tu je bila i njezina kćerka Slavka, pratila nas je jednom konjem koji je nosio naše stvari do vrha Maglića, pa sinčić Vladeta, vrlo drag i simpatičan dječarac. Zapamtio sam. Planinka se zvala Đurđa Vuković. Suprug joj je radio na pošti u Mratinju, imali su više djece...

— Nije moguće! Što kažete? — prekine me odjednom moja sugovornica, sva uzbudena. Pa to je moja rođena majka, sestra, brat. Bilo je to negdje prije dvanaest godina.

Zamolio sam u hotelu kovertu i papir i odmah napisao kratko, toplo pismo Đurđi Vuković.

— Pišite: Đuka. Mi ne kažemo Đurđa već Đuka — preduhitrla me njezina kćerka iz Titograda.

— A moj brat Vladeta je sada veliki dečko — reče mi još moja Vukovićka.

Drugovi iz tvornice »Titeks« ponudili su tvornički auto do Mratinja, ali zbog obaveza prema grupi nisam to mogao prihvati. Od tada stalno mislim kako doći do Mratinja na Pivi i poslije više godina pozdraviti Đuku Vuković i njezinu obitelj.

U centralnim Alpama

PREDRAG MILADINOVIC
RIJEKA

Izlazimo kroz snježni tunel na Aiguille du Midi, silazimo niz greben sjever-sjeveroistok i polako se spuštamo niz gornji dio glave Vallée blanche, da bismo poslije desetak minuta traverzirali ispod južne stijene Aig. du Midi i blagim usponom došli do Refuge des Cosmiques (3613 m). Sunce je već polako zalazio negdje put seoca Le Fayete i duge sjenke cipina zabodenih u snijeg ispred ulaznih vrata doma opominjale su nas na dolazeću noć. Dolje na Valée blanche, toj vječno bijeloj dolini, nekoliko šatora uranjalo je u sjenu Aiguille du Midi, a sunce je obasjavalo samo vrhove Mt. Blanche du Tacul, Mt. Maudit i Mt. Blanc. Tišina koja nas okružuje u ovom prostranstvu daje poseban čar.

Samo poneko umorno lice trgne me iz razmišljanja. Tko su ti ljudi oko mene? Što ih goni naprijed? Koliko ljubav prema planinama, a koliko poštovanje prema drugu? Skidam de-reze s cipela i s naprtnjačom u rukama ulazim u dom. Male prostorije doma pune su ljudi i opreme. Smjestili smo se u blagovaoni-

cu. Začudo, tu je bilo dosta mesta, pa smo se poslije većere najudobnije smjestili za počinak. San me savladao. Od posljednjih nekoliko noći ova mi je bila najudobnija.

Probudi me nekakav žamor. Idemo! Sav sam uzbuden. Kako je vani? Bojim se. Osjećam napetost, neki nemir, ali se tješim. Vladu sam upoznao u kampu u Chamonixu, nepunih dva sata prije polaska. Visok i snažan mladić, sportske grade, oštrog pogleda, u šali je dobio: »Kad se budeš umorio staviti će te u naprtnjaču.« To bi i mogao. Ja, jedva malo viši od sto pedeset, sa svojih šezdesetak kilograma, više sam mu ličio na mlađeg brata, nego na partnera.

Navezali smo se i šutke krenuli. Ispred nas dug red svjetiljki osvjetljava put planinara-ma niz Col du Midi i prema sjeverozapadnoj padini Mont Blanc du Tacul. Snijeg je dobro držao, što nas je obradovalo. Ovo ljetno bili su izrazito loši uvjeti za planinarenje u visokom gorju. U Chamonixu su nam kazali da se ni noću ne ledi u gori. Polako ubrzavamo korak

HANDELS VOKOČKO
PASTAŠNIKU

Prva je polovina istočne padine s veličanstvenim vrhovima. Lepi su planini odnosno prelazi, ali jednako mnogo je i nešto manje i nešto manje na viseće. Već

je se naseo početku i sada komponujem razne padine. Nejednostavnije je lakočava, koja su oko 200 m visine, ali dve obasane lokve su još jedan dobro mjesto za vodu i nadve Trojokavu. Tu su i mnoge vode, koje su u vremenu kada je bila stoka, kopale i koristile za pijuću i kućne potrebe.

Grand Flambaux (3656 m)
Foto M. Dragman (1937)

znajući da do jutra moramo daleko odmaknuti. Zlatko i Zdenko nas nisu mogli dugo pratiti. Damir je odlučio da se vrati u Cosmiques. Zdenko je bio potišten što se mora vratiti s drugom. Teško je ostaviti planinu, ali još teže izgubiti druga. Kolona ispred nas za čas se izgubila u tmini. Nastavili smo hodati uz strmu sjevernu padinu Mt. Blanc du Tacula. Noć je bila prohladna. Pod nogama smo osjećali tvrdi snijeg. Pravog leda još nije bilo. Zaobišli smo dva velika seraka i popeli se do velike poprečne pukotine. Ispred nas baterijske lampe osvjetljavale su drvene skale dugе desetak metara, prebačene preko golome crne pukotine uz sam rub novog skoka. Polako smo prešli jedan za drugim. Kod svakog prelaska skale su se ljaljale kao da se nalazimo na trapezu. Tu se opet stvori nekakva gužva jer je trebalo savladati četrdesetmetarski skok. Nismo daleko od odvojka puteva za vrh Mont Blanc du Tacul i puta koji vodi na Col Maudit. Osjećam umor i svaki trenutak koristimo za odmor. Damir i Iris su ispred mene. Vlado me pozuruje. Tek što sam krenuo na mene se sruči mala bujica ledeni kristalića i prije nego li sam mogao zakloniti lice, osjetim na njemu jak bol. To me je iznenadilo. Iznad glave sam zabilo zimsko kladivo i cepin, a derezama napravio dobro stanište. Pričekali smo da prethodni navezi ispenju i pošli smo za njima. Preko platoa smo došli do pukotine koja je nastala lomom dvaju seraka. Sada je već bilo mnogo lakše. Uživali smo penjući se. Led u pukotini bio je čvrst, pa se s malo napora brzo napredovalo. Teškoće u ledu nisu

tako velike da bi čovjek bio zaokupljen penjanjem. Moglo se uživati i s lakoćom prelaziti detalje. Izisli smo na dugu kosu padinu. Visoko smo. Počelo je svitati. Padina postaje sve lakša. Ispod nas Cosmique, a ispred nas Mt. Maudit. Postaje sve lakše. Ne osjećam pritisak na grudi. Odahnuli smo. Put nas je vodio na Col Maudit kosom padinom. Odatile smo traversirali sa sjeverozapadnog grebena preko sjeverne stijene Mt. Maudita, da bismo došli na sjeveroistočni greben po kome smo se popeli na vrh Mt. Maudit.

S vrha nam nije dugo trebalo da se spustimo niz jugozapadni greben strmom zaledenom padinom do velikog platoa. Led je i ovdje dobro držao. Damir i Iris već su sjedili na naprtnjačama kad smo došli. Tu smo malo zastali uživajući u ljepoti obližnjih vrhova. Refuge Valot blistao je obasjan suncem. Od Dome de Gouter grebenom sve do Mt. Blanca, šarene se kolone planinara. Ispod nas ledenjak Bosson i još jedna kolona koja je iz Grands Mulets hrlila na vrh. Ispred nas sjeverni sjeveroistočni greben Mt. Blanca. I po njemu penje kolona planinara. Upravo te kolone, boja latice cvijeća, lješkaju na suncu, dajući planini posebnu draž. Divimo se. Pogledam prijatelje, a njihov pogled mi govori isto. Morali smo poći. Ispod nas pružao se Col de la Brenva (4303 m). Do sedla smo lako došli ugaženom stazom. Do vrha Mt. Blanca ostalo nam je oko 500 m relativne visine. Tu ne bi trebalo biti velikih poteškoća. Odlučili smo da tu založimo. Hrane je bilo u izobilju, ali su nas najviše privukli Irisovi orasi u medu. Nad Mt. Blan-

Lijevo Mont Blanc, desno
Bosses du Dromedaire sa
Col du Dom (4240 m)
Foto: M. Dragman (1937)

com su se pojavili oblačci za koje nismo ni slutili da bi donijeli neugodnosti. S vrha bi se spuštali već dobro nam poznatim putem preko Valota na Dome de Gouter i spustili se na Ref. Dome de Gouter.

Na trgu Eglise u Chamonixu prije polaska smo se informirali o vremenu. Loše se vreme predviđalo tek o slijedeći dan. U miru smo uživali diveći se ljepotama prirode bijelog prostranstva. Nehotice, misli mi da-leko odlutaju. Sjetim se Stankove priče o Grenlandu. Pred očima mi prelijetaju njemu tako drage fotografije. Sjećam se ljudi sa sjednica, obećanja. Iz razmišljanja me trgu magla koja se naglo počela spuštati. Treba krenuti. Uzvrsi naprtnjače postali smo i mi jedna od kolona koja je išla k vrhu. Vjetar je postajao sve jači i počela je kiša. Magla je već toliko gusta da se jedva razaznaje silueta čovjeka na 5 do 6 metara. Odjednom nestade sav sjaj, sva ljepota. Teško smo se kretali uz strmu padinu Mur de la cote. Zahladilo je. Po licu osjećam oštar bol od kapi zaledene kiše. Osjećam da mi neka strahovita sila pritišće grudi i da otežano dišem. Staza se polako gubi. Snijeg postaje tvrd i kristalno plavkast. Ispred mene samo travovi dereza i cepina. Ne vidim više nikog. Osjećam samo Vladu negdje iza sebe. To mi daje snage. Moramo na vrh! Nadam se da smo sasvim blizu. Mislim: »Još samo malo, i uspjeli smo.« Uto mi Vlado dobaci: »Predrag, čuješ li da zvoni? Svaki vrh mora zvoniti.« Ništa nisam čuo. Želio sam samo da tu bude vrh. Damir i Iris su negdje iza nas. Ne možemo ih vidjeti niti čuti. Odjednom osje-

tih da mi koraci nisu više tako teški i da je pritisak na grudi skoro nestao. Na vrhu smo! Vlado dolazi. Ljubimo se. Sada već pada gust snijeg. Moramo čekati prijatelje.

Dolaze Damir i Iris. Umor im se vidi na licu. Nismo se dugo zadržavali na vrhu. Kre-nuli smo prema Ref. Aiguille du Gouter. Do bivaka Valot nam nije dugo trebalо. Dalje je bilo malo teže. Snijeg je popustio i za dereze su se hvatale grudice mokrog snije-ga, pa nam je hodanje bilo znatno otežano. Magla je sve gušća. Snijeg se miješa s ki-šom i promače svaki djelić tijela. Izlazimo na Dome de Gouter. Blago se spuštamo. Zastajemo. Damir predlaže da se jedan od nas spusti malo niže, a ostali da tu pričekaju. Po njegovu mišljenju zalutali smo, i spu-štamo se na ledenjak Bionnassay. U tom slu-čaju morali bismo se vratiti na Dome de Gouter ili prijeći udesno padinu Dome de Gouter. Ostavljam naprtnjaču i s cepinom u ruci silazim uz sam rub ogromne uzdužne pukotine. Sam sam. Opet me obuze nelagoda. Oprezno zabadam cepin i koračam. Penjem se na strehu koja me vodi grebenom. Zasta-jem. Čini mi se da se nalazim na početku velikog ledenjaka Bionnassay. Osluškujem i čujem zvečkanje metala ispod sebe. Viknem, ali mi snažan vjetar prigušuje glas. Malo pričekam i ugledam kako mi se približuju dva alpinista.

Od Trolokava do Vrata kroz Velebit

DANIJEL VUKUŠIĆ
JABLANAC

Prva je polovina listopada i već smo se spustili s velebitskih visova k moru. Dani su lijepi, pa planine onako sunčane neodoljivo privlače, što ponuka mene i ženu Anku da se uputimo na visove Velebita.

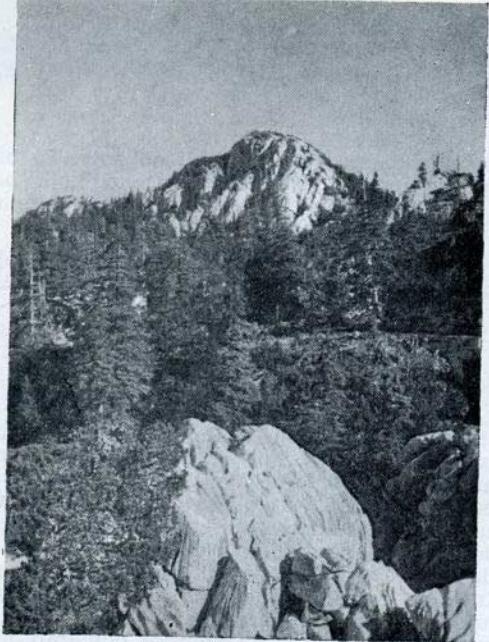
Već se sunce podosta izdiglo iznad vrhova kad automobilom stigosmo do Trolokava kod Rupići poda. Najprije se spuštam do Trolokava, koje su oko 200 metara ispod ceste. Tu su dvije obzidane lokve za napajanje stoke, te jedan dubok bunar pitke vode, po čemu i naziv Trolokve. Iznenadisno se obiljem bistro vode, koju sada ništa ne muti niti je piye stoka, koja se tu stoljećima, a možda i tisućljećima napajala, jer nitko ne zna kada su lokve obzidane. Izgradnjom šumske ceste Stinica—Štirovača 1860. godine, služila je jedno stoljeće brojnim kirijašima za napajanje konja i volova pri povratku od mora iz Stinice, kamo su dovozili robu. Kako je raseljavanjem pučanstva napuštena voda, tako je nažalost i cesta prepusta stihiji i propadanju, jer navodno nije rentabilno iako su njome kroz 123 godine prevezeni milijuni kubnih metara velebitskih šuma, tehničkog i gorivog drva. Ovdje su kroz ljeto boravili i žitelji Tičak iz Vranjaka zbog sjenokoša i ispaše stoke, te bi usput — iako ilegalno — prodavali kirijašima i inim prolaznicima dobra vina po cijeni od 3—4 dinara za litru, što ga dopremše s otoka Raba i Paga. Pošto bi napojili stoku i dali joj jesti, tu bi kirijaši posjedali pod krošnje stoljetnih hrastova da založe i odmore. Po koji put bi pili do tolike pijanosti da bi se jedva dovukli do kola. Tu bi trezniji upregli nahranjenu stoku koja bi ih dovezla do kuća — gdje koga — od Alana do Borovačkog Padeža.

Obilazili smo oko vode na čijoj bistroj površini titra odsjev sunca, a na dnu se vidi svaki kamičak šljunka. Pogledi su nam kružili opustjelim prostranstvom. Sutjeli smo i razmišljali o prolaznosti, teško osjećajući ubitačnu tišinu sadašnjosti.

Poslije podulje stanke krenemo prema cesti, a zatim starom vlakom prema bivšem naselju Smokrović Podovi. Tu sjednemo pred kuću (katnicu) Mate Smokrovića, koja još jedina odolijeva vremenu, dok su druge u ruševinama. Mate je do umirovljenja boravio na Podovima kao radnik šumarije Jablanac, stoga je sve održao u najboljem redu. Kuća se nalazi u lijepom sklonu okružena gustom šumom, a ispred kuće su velike krošnjate lipe. Pod njima smo se odmarali na terasi cisterne. Uz kuću i oko nje uredno su obzidani vrtovi s brojnim terasama zemljista, zasađena raznim voćkama i uredno razvedenim čokotima loze. Mate — iako živi u Rijeci — još uvijek djelomično obrađuje svoj vrt. Upravo je tih dana grožđe dozrijevalo bogatim urodom, a kada će Mate navratiti da sve pogleda i obere to je pitanje, jer je već neke plodine odvukao u Rijeku. Možda ostalo prepusti naletu jesenskih hladnih kiša i vjetrova, jer je oronula zdravlja, a mlađi se utapaju u vrtlogu gradskih ulica.

Od Oltara na Zavižan
Foto: M. Rendulić

Zeleni kuk u Rožanskim kukovima

Foto: B. Ružić

Do Matine kuće vodi još uvijek uređena vlaka, pogodna i za manje kamione, te nastavlja dalje ispod branjevine Grabarje, Borovače, preko Vrata, kroz šume Lukšanovca prema Ogradenici. Ovom su vlakom žitelji svih okolnih naselja dovozili drva za ogrijev i prodaju na moru. Vlaka je još uvijek dobro prohodna, iako djelomično obrasla grmljem. Sunce je prigrijavalo kao usred ljeta, što nas je sililo na češća odmaranja. Osim ptica, koje se rijede glasiše, nadaleko se nije čuo nikakav glas, osim ponekad kamion koji bi grmio cestom niz velebitske padine, odvozeći drvnu masu iz velebitskih šuma. Poslijе prolaska kamiona opet zavlada neprobojni muk koji gnjeći poput more. Pošto je podne davno minulo, bilo je kasno da nastavimo do zamišljenog cilja, stoga skrenemo s vlake spustivši se do Štokić Podova. Tu još tavori jedna krnja obitelj, dva već starija neoženjena brata i jedna postarija neudata sestra. Spuštajući se po pripeci prema selu dohvativši se i prvih kuća, koje su još pod krovovima. Prodremo jedan ograđeni bunar, a zatim ispred velikog raspela, koje još čvrsto stoji posred mrtvog sela, a pred kojim su se žitelji u prolazu naklonili i prekrižili. Dospjevši pred jedinu još nastanjenu kuću, sjednemo u hlad pod golemu lipu. Pridruži nam se stariji čovjek, zapodjene razgovor i misleći da smo strani planinari, rasprica se o prošlim vremenima, o ratu i partizanima, spominjući i moje ime, ne znajući s kim raz-

govara. Nedugo zatim pojavi se mladi brat (rođeni invalid) i vidjevći nas ukori brata:

— Što tu sidiš, što ljudi ne zoveš u kuću?

Dode do nas, pozdravi se i pozove nas u kuću, a uto stigne i sestra. Stariji se brat ispričava kako nas nije prepoznao i tako u razgovoru stignemo u kuću. Kuća je prizemna s tri prostorije, vrlo čista i uredna. Ponude nas jelom, što smo odbili, jer smo na putu ručali, zatim nam ponude kiselo i slatko mljeko, što nam je već i zbog žeđi dobro došlo, a u međuvremenu je zgotovljena i kava. Dulje smo sjedili i razgovarali, pa usput mi postavimo i pitanje: kako se snalaze osamljeni u ovoj pustoši. Na to će mladi brat Pave, invalid, a gospodar u obitelji:

Pa slušajte! Mi smo se pomalo navikli. Sujedi su selili jedan po jedan, a mi ostajali, pa eto živimo dok nan bude suđeno. Odećemo i umrit, al' ne znamo 'očel' nas imat 'ko pokopat. Bilo je o'de nas Štokića dvadesetpet vamilija, a tu doli u dragi četiri Bevandić vamilije, a sad svega evo nas troje. Nismo oskudni, jer brat ima mirovinu koju je zaradija. Ja iman ništo socijalne pomoći. Imamo jednu kravu za mliko, jednu junicu, dvije magaradi, par koza, kokošiju, a ranimo i prasca. Jednu smo kravu prodali prid par dana. Radimo i na zemlji o'de i na Vratin, pa se i tu poništo pribere. I tako eto neveramo u ovoj samoći daleko od Jablanca, za nas starce tri do četiri sata hoda, jer tamo moramo po sve što nan treba od hrane i drugog, a dokle ćemo Bog zna. Kad mi odemo ni o'de se neće niko čut, osim tica i zviraci.

— A kako to da ovdje neki ljudi popravljaju kuće, a eto se jedna i nova gradi — upitamo mi.

— Ma eto ljudi — odgovoriše — mnogi bi se rado vratili, pa popravljaju. Eto, Bulin popravi tu malu katnicu, čer od Režala gradi novu. Navrate kad mogu, al' kako će? Uni što odseliše stariji, svi brzo pomriše. O'de naučilo na ove široke prostore, tamo došlo u jednu sobetinu, pa 'nako zasluženo prokljinjalo dok nije svislo. I mladi bi ništo tili, al' se ne da. Sve j' zapušteno, kuće većinom porušene, blaga nema, zemlja zaresla u trnje i grmeče. I u gradu — kažu — nije lako. Rano se ustaje, kasno liga, jer se mora i mimo poduzeća raditi, ako će sve što in treba pribavit. Odmor iskoriste skačući za zaradon, pa tako stare i gube snagu, a 'oče l' in se ispunit želja da se kad vrate to j' pitanje. Mnogi bi rada nazad ka' zmija pod kamen, di se i izlegla, al' je to sad teško. Mi smo o'de zadovoljniji neg' uni tamo. Uni kad dođu o'de plaču, a mi vala Bogu nemamo zašto plakat.

Oprostimo se i krenemo na Borovački Pod, gdje ćemo prenoći i gdje se još zadržavaju dvije obitelji: šumski radnik Mile Borovac sa ženom, te invalid rada Ivan Marinac sa ženom i dvoje male djece. Lijepo smo primljeni, počašćeni i ukonačeni. Sutradan ujutro pridruži nam se Ivan Marinac da nam

Pogled na otok Rab s Alana u zoru

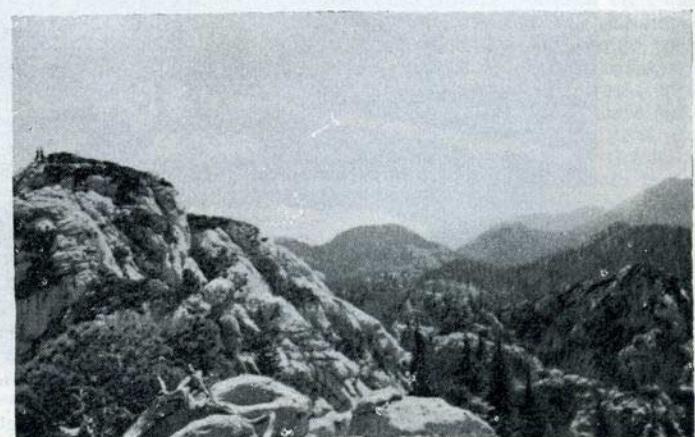
Foto: B. Vrtar

bude pri ruci, te da usput obide svoje napuštene nastambe i zemljište.

Jutro je bilo malo svježije. Puhač je lagan do umjereni sjeverac, koji nam je godio pri hodu, jer se nismo znojili. Sunce je tek samo otoke zlatilo dok su padine Velebita bile u sjeni. Usmjerili smo kroz Borovački Gaj, te preko Štokić Poda većom uzbrudicom prema Vratima. Pod vrhom Buljme sjednemo da predahnemo, a potom produžimo do podnožja Borovače gdje nas obasjaše prvi traci sunca. Vjetar se smirivao i što smo zalazili dalje kroz napuštena zemljišta Vrata, osjećala se sve jača vrućina. Nastavljamo obilaskom prolazeći starim putevima, koji su većim dijelom zarasli u trnje i šikaru. Navratimo do Ivanove bivše sezonske nastambe. Bilo ju je onako zapušteno tužno pogledati. Zidovi se još dobro drže, dok su od krovišta ostale samo poneke gredje i rogovi, a u zidini raste drveće. Produžujemo dalje, ali su prolazi svuda otežani zbog zarašlih puteva i visoke trave, koja ponegdje

siže preko naše visine. Obišli smo mnoge nastambe, od kojih su neke usčuvanih krovova, druge nahereni ili potrganih, dok je u nekim ostala samo konstrukcija krovišta, što se doimlje poput izbijeljenog kostura velike životinje. Zavirivali smo u kuće što su još pod krovovima, pritvorenih ili otvorenih vrata, koja pri svakom vjetru lamataju i jezivo cvile. Svud tužna i bolna slika, što me podsjeti na vremena kad sam ovuda vodio jedinice Alanskog partizanskog odreda i gdje smo kod svih žitelja nailazili na ugodan i gostoljubiv prijem.

Poslije duljega hodanja sjednemo u hlad kod jedne kuće na terasi cisterne, koja je bila puna vode, brižljivo očišćena i zatvorena poklopcem. Tu smo malo založili, a vodu iz cisterne vadili pomoću boce. Slika cijelog kraja bila je zaista lijepa, iako je djelovala za vrhovima unaokolo, ali bi se ponekad zadražao na lijepom gaju neke vrste bjelogorice slične bijelom jasenu. Ivo reče jablani. Oni

Vidik s Rossijeva kuka

Foto: B. Bosnar

se tu silno razmnožiše otkako žitelji napustiše zemljišta. Već neki dosiju i do 15 metara visine. Ivan nam tada s nekim bolom u glasu ispriča mnogo čega o prošlosti Vrata i žitelja koji tu boraviše.

— Evo vidite — reče — ovdje je proljeti i jeseni boravila 71 obitelj, a toliko je kuća i cisterna. Tu su selili Borovci, Štokići, Bevandići, Rupčići, Jovanovići, a Marinci jedino mi, jer se moj djed priženio na Borovački pod. Tamo dalje prema Mliništu su Starčevići i Jurčići, koji također ostavise svoje dôće, a ponekad je na ovim prostorima boravilo preko 120 obitelji. Tu se radilo, pjevalo, igralo, smijalo, dovikivalo, ljubilo, pa i svadalo, ali je sve uvijek lijepo završilo, jer smo se međusobno pomagali. A vidite sada. Dolje mi je na Podu teško zbog opustjelosti, ali kad izidem ovdje onda tek osjetim kolike mi se radosti rasplinuše u ovoj prodolini i za svagda minuše u nepovrat. Kad se desim ovdje, svaki mi put nešto stegne grudi, a suze navru na oči. Zbog toga ovdje rijetko i dolazim, jer znam da tu neću osjetiti drugo osim bola zbog nepovratnosti najdražih mi minalnih vremena.

Iza podulje šutnje pokaza rukom na vrhove i lagano protisnu:

— Eno nekih ljudi na Kurozebu. Pogledate!

Mi skrenemo pogled na vrhove ugledavši nekoliko osoba na vrhu Kurozeba, gdje se prema vedrom nebosklonu veru po kamenju, sitni kao čavke. Poviknemo im glasnim povikom, našto se i oni oglase, ali se njihov

glas rasplinu prostranstvom jedva dopirući do nas.

— To su planinari ili berači bejavice — reče Ivan — i opet ušuti.

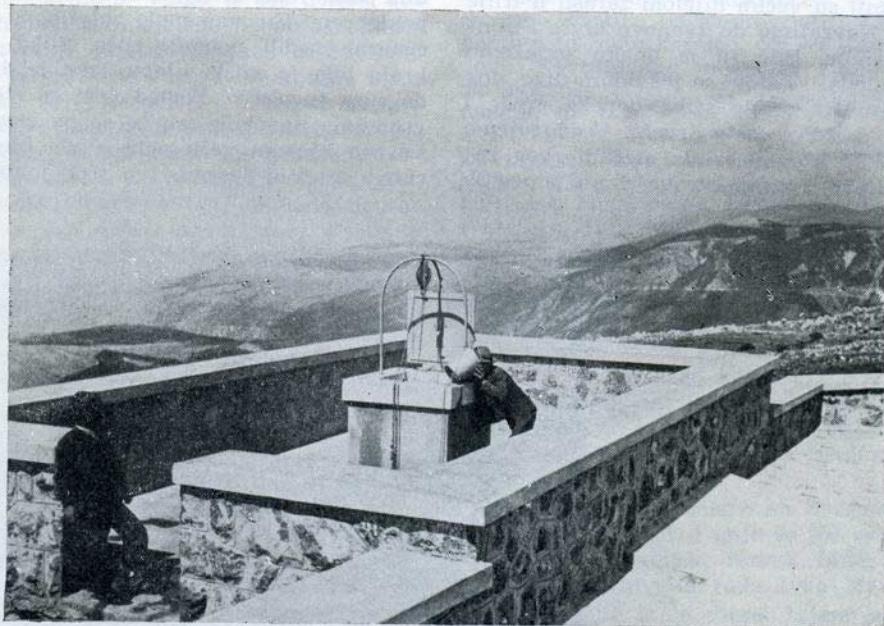
Poslije duljeg odmora ustanemo, obavimo pripreme za povratak, te se uputimo do Ivanove zapuštene nastambe. Tu se Ivan popne na zidinu, izabere jednu bolju gredu, otrgne je od drugih i sruši na put. Još jednom pogleda gredu pa urušenu nastambu i kao za se promrsi:

— Što su stari gradili ja rušim. Takva je sudbina našega kraja. Ova lijepa dolina ostade tiha i pusta. Bog neka zna hoće li kada tko doći da se provlači zaraštenim putevima i da bar kroz porušena vrata pogleda bivše nastambe.

— Da — odgovorim. Ovo će biti prepusteđno divljači, ali će se uvijek čuti lijep pjev ptica i tugaljivo šaputanje vjetra kroz šumarke. Bit će bolno, ali oku ugodno, jer prodolina je zaista lijepa.

— Lijepa ali pusta — reče Ivan. Podigne gredu, nasloni na rame i krenu, rekavši: Idemo!

Mi smo ga slijedili s naprtnjačama na ledima. Stigavši do vrha Buljme, baci gredu na tlo, priveže je lancem što ga je ponio od kuće i nastavi vučom prema kući. Na Podove stigosmo oko dva sata popodne, gdje ručamo. Potom krenemo pješke prema kući, što od Podova treba 2,5—3 sata pješačenja. Po sreći nas sustigne kamion s prikolicom, natovaren drvom za Slovensku Bistrigu, primi nas u kabinu i doveze kući do Živih Bunnara. Time nas spasi od pripeke i duga puta po lošoj i zapuštenoj cesti.

Cisterna kod Velikog stolca na Sjevernom Velebitu 1938. godine

Špiljski sustav Panjkov ponor - Kršlje

Najduži danas poznati špiljski sustav u SR Hrvatskoj

MARIJAN ČEPELAK
ZAGREB

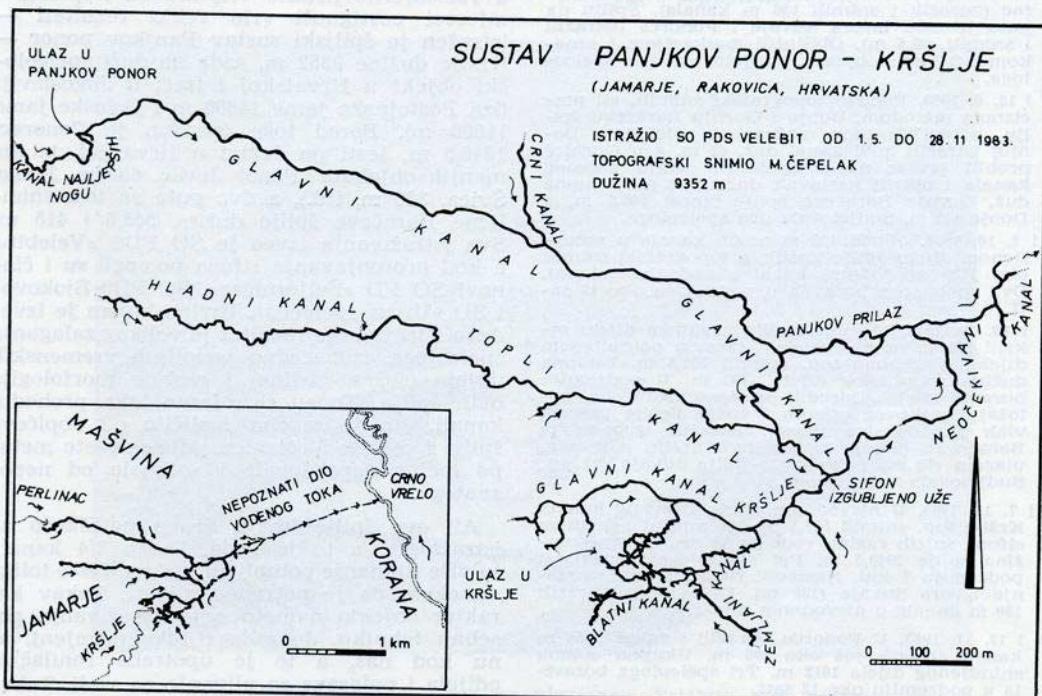
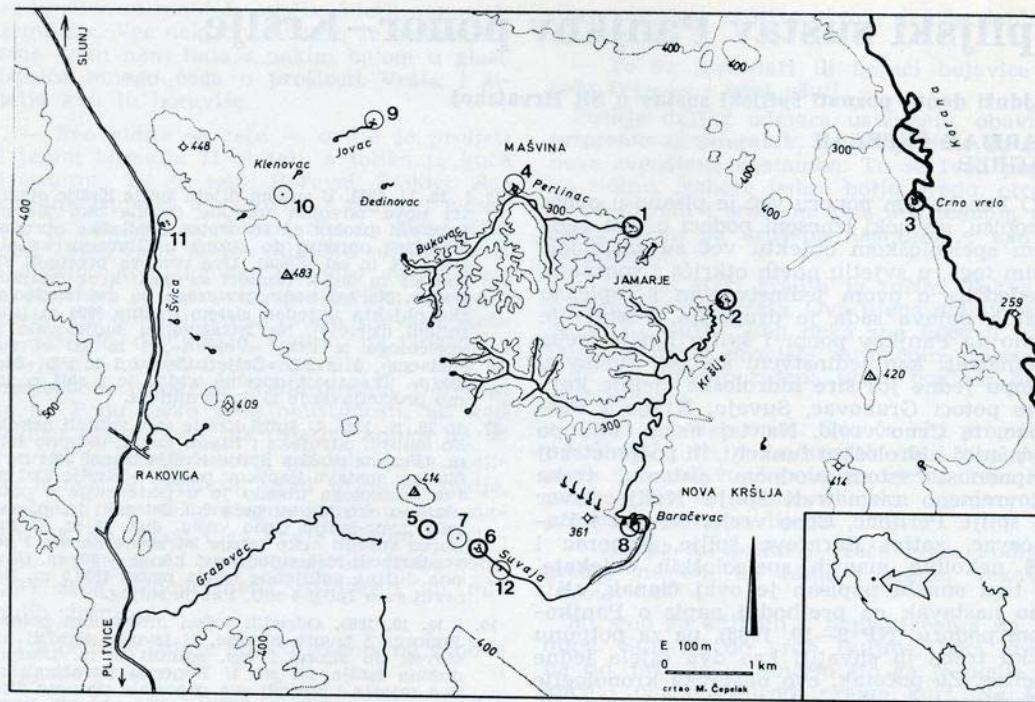
O Panjkovom ponoru već je pisano u ovom časopisu, ali neki izneseni podaci o tom velikom speleološkom objektu već su zastarjeli. Osim toga, u svjetlu novih otkrića i spoznaja, predodžba o ovom jedinstvenom kompleksu krških pojava sada je drugačija. Postalo je jasno da Panjkov ponor i špilju Kršlje treba promatrati kao jedinstveni špiljski sustav u sklopu jedne još šire hidrološke cjeline koju čine potoci Grabovac, Suvaja, Kršlje i Perlinac, te Crno vrelo. Na taj način, bilo po sadašnjoj hidrološkoj funkciji, ili po genetskoj pripadnosti istom vodnom sistemu, treba istovremeno razmatrati špilju Kršlje, izvor — špilje Perlinac, Crno vrelo, Suvaju i Baraćevac, zatim Baraćeve špilje, Ponorac i još nekoliko manjih speleoloških objekata. U tom smislu napisan je ovaj članak, ali i kao nastavak na prethodni napis o Panjkovom ponoru (NP 9—10, 1983), pa za potpunu sliku treba ih shvatiti kao dva dijela jedne cjeline. Za početak, evo nastavka kronologije istraživanja ovih speleoloških objekata što su ga izveli članovi Speleološkog odsjeka PDS »Velebit«.

2. i 3. 5. 1983. Rekognoscirali i obilježili izvor-špilju Crno vrelo. Topografski snimili Donju i Gornju Baraćevu špilju i otkrili novi kanal u Donjoj. U dolini potoka Suvaje pronašli Špilju s lijepim ulazom, izvor-špilju Suvaju. Špilju pokraj izvora Suvaje (istražili i snimili, duž. 66 m). Ponorac (istražili i snimili 136 m kanala). Špilju na putu između izvora Suvaje i Ponorca (istražili i snimili, 25,5 m). Obilježili markacijom i označkom SOV sve objekte. Sudjelovala dva speleologa.
11. i 12. 6. 1983. Ponovo topografski snimili, ali preciznom metodom, Donju i Gornju Baraćevu špilju, odredili njihov međusobni položaj, u Donjoj istražili novi kanal duž. 42 m, a u Gornjoj probili prolaz na dotadašnjem kraju glavnog kanala i otkrili nastavak dužine 58 m. Ukupna duž. Gornje Baraćeve špilje iznosi 565,5 m, a Donje 415 m. Sudjelovala dva speleologa.
1. i 2. 10. 1983. otkrili 128 m novih kanala u potopljenom dijelu špilje Kršlje, a topografski snimili oko 1100 m (Glavni kanal s vodenim tokom). Dva speleologa boravili u podzemlju oko 13 sati.
15. i 16. 10. 1983. U špilji Kršlje u suhom dijelu otkrili 231 m novih kanala i 19 m u potopljenom dijelu, a ukupno top. snimili 508,5 m. Ukupna dužina snimljene dijela 2432 m. U podzemlju boravili 12 sati. Odredili precizno međusobni položaj Panjkovog ponora i špilje Kršlje (mjemi vlast između dva ulaza). Istražili izvor-špilju Baraćevac (6 m), top. snimili Špilju s lijepim ulazom (58 m) i dio izvor-špilje Suvaja (23 m). Sudjelovala 3 speleologa.
6. i 7. 11. 1983. U nizvodnom dijelu Glavnog kanala Kršlje top. snimili 517,5 m. Na mjestu prividnog sifona snizili razinu vode za 10 cm. Ukupna dužina špilje 2949,5 m. Pet speleologa boravilo u podzemlju 7 sati. Nastavili istraživanje i snimljeno izvora Suvaje (109 m). U Ponorcu istražili 350 m kanala u nizvodnom dijelu.
12. i 13. 11. 1983. U Ponorcu istražili i snimili 866 m kanala, otkrili još oko 200 m. Ukupna dužina snimljene dijela 1012 m. Tri speleologa boravila u podzemlju oko 12 sati.

19. i 20. 11. 1983. U suhom dijelu špilje Kršlje otkrili tri nova odvojka ukupne dužine oko 350 m. Proširili prolaz za transport ronilačke opreme. Preinjeli opremu do sifona u Glavnom kanalu (oko 700 m od ulaza). Dva ronioca proroni sifon (15 m duž.). Ronioci su izišli kroz Panjkov ponor. Na taj način povezana su dva speleološka objekta u jedan sistem dužine 8894 m (snimljeni dijelovi). Na istraživanju sudjelovalo 11 speleologa iz PDS »Velebit«, 4 iz SD »Ursus spelaeus«, 3 iz PD »Željezničar« i 1 iz PD »Biokovo«. Transport opreme trajao je 6 sati, a samo proronjanje 15 do 20 minuta.
27. do 29. 11. 1983. U špilji Kršlje top. snimili nekoliko manjih odvojaka i Blatni kanal, ukupno 454,5 m. Ukupna dužina špilje Kršlje iznosi 3404 m, a čitavog sustava Panjkov ponor — Kršlje 9352 m. Pet speleologa ulazio je u podzemlje 2 puta, ukupno oko 15 sati boravka. Istražili i top. snimili izvor-špilju Crno vrelo, duž. 45 m. U Ponorcu snimili neke ranije istražene kanale i novootkriveni Naš svjetlucavi kanal — 380 m. Ukupna dužina snimljene dijela iznosi 1558,5 m. Boravili su u špilji 8 sati. Pao je snijeg.
10. i 11. 12. 1983. Odredili točan međusobni položaj Ponora i izvora Suvaje. U izvoru istražili nastavak sifona i top. snimili 25 m. Ukupna dužina špilje 134 m. U Ponorcu istraživali na dva mesta i snimili sve preostale poznate dijelove špilje. Ukupna dužina ovog objekta iznosi 1840,5 m. Na istraživanju sudjelovala dva speleologa. Boravili u podzemlju oko 11 sati.
21. i 22. 1. 1984. Fotografski snimili u Ponorcu, posjetili Baraćeve špilje i obišli Crno vrelo. Sudjelovala 4 speleologa.

Iz ovih sažetih podataka vidljivo je da su u razmjeru kratko vrijeme od nepunih 8 mjeseci postignuti vrlo veliki rezultati — istražen je špiljski sustav Panjkov ponor — Kršlje dužine 9352 m, sada najduži speleološki objekt u Hrvatskoj i treći u Jugoslaviji (iza Postojnske Jame 14600 m i Pološke Jame 11000 m). Pored toga istražen je Ponorac, 1840,5 m, šesti po dužini u Hrvatskoj, te niz manjih objekata (Ponor Jovac, 650 m, Ponor Švica, 320 m, itd.), a dva puta su top. snimljene Baraćeve špilje dužine 565,5 i 415 m. Sva istraživanja izveo je SO PDS »Velebit«, a kod proronjanja sifona pomogli su i članovi SO PD »Željezničar«, SO PD »Biokovo« i SD »Ursus spelaeus«. Brzina kojom je izvedeno istraživanje rezultat je velikog zalaganja speleologa, izvanredno povoljnih vremenskih uvjeta (sušna godina) i osobite morfologije ovih špilja. To su razmjerno lako prohodni kanali, što je sasvim različito od Jopićeve špilje i osobito Vternice, gdje se često metar po metar napredovalo i »otimalo od nepoznatog«.

Ali ove špilje imaju drugu poteškoću za istraživače, a to je voda. Preko 3/4 kanala su više ili manje potopljeni vodom, često toliko dubokom da je potrebno plivati. Takav karakter objekta nametnuo je istraživanju posebnu tehniku, do sada rijetko primjenjivani kod nas, a to je upotreba ronilačkih odijela i pojaseva za plivanje na vodi. Takva

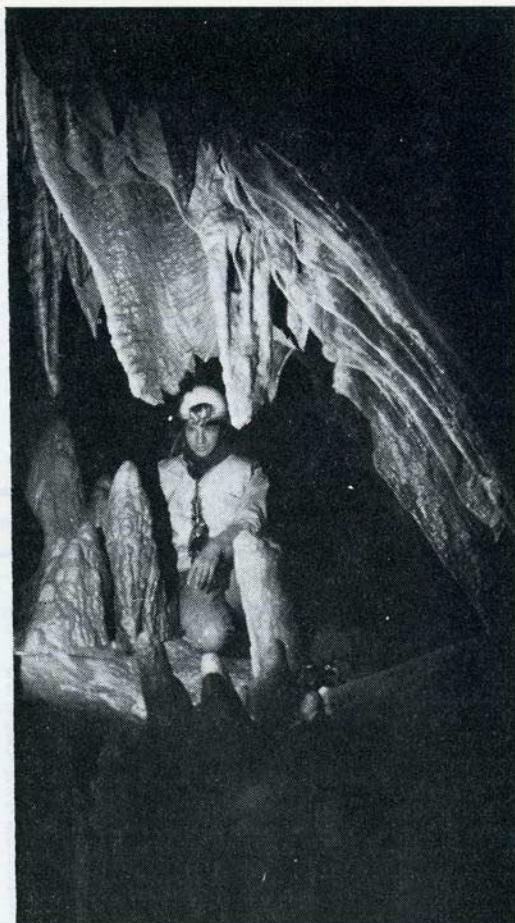

osobna oprema speleologa pokazala se kao najprikladnija za istraživanje ove vrste. Stečena su nova iskustva i postala je praksa da se na taj način istražuju objekti s vodom. Posljedica će biti neka vrsta prekretnice u tehnicu istraživanja. Kao što je kod vertikalnih speleoloških objekata klasična tehnika naglo zamijenjena raznim spuštalicama i penjalicama (neposredan povod — 1969. g. H. Malinar donosi iz USA penjalice Gibbs), tako će i sada upotreba ronilačkog odijela zamijeniti često nepraktičan gumeni čamac. Ta mala revolucija u načinu istraživanja odnosi se samo na speleološke objekte s vodom.

Osim spomenutog — dužine objekta, brzine istraživanja i značajne promjene u tehnicu istraživanja, treba naglasiti i značaj topografskog snimka. Ovo je klasičan primjer kako načrt špilje koristi speleolozima u istraživanju. Zahvaljujući preciznom topografskom snimku Panjkovog ponora i špilje Kršlje i točnom, na isti način izvedenom određivanju međusobnog položaja ulaza, bilo je moguće zaključiti gdje je veza između dvije špilje, karakter te veze i udaljenost. Tako se prije proronjavanja sifona znalo kolika će biti dužina sifona i koji je smjer potopljenog kanala. Prema načrtu je određeno mjesto ulaza u sifon koji je od strane Kršlja prilično neuočljiv. Sve to je olakšalo ronjenje i u potpunosti je potvrđena predviđena dužina i smjer sifona.

Topografsko snimanje je izvedeno pomoću kom-pasa i padomjera Shunnto i čelične mjerne vrpce. Tamo gdje su to prilikom dozvoljavale koristila se daska za crtanje s milimetarskim papirom (tada uz naknadnu korekciju načrta prema zabilježenim osnovnim podacima — smjer, dužina i visina), inače pomoću tablica na plastičnom paus-papiru. Na isti način, a koristeći i sklopive aluminijске trštrke, određen je međusobni položaj Panjkovog ponora i Kršlja, Ponora i izvora Suvaje, te Gornje i donje Baraćeve špilje. Sva topografska snimanja i određivanje položaja načinio je M. Čepelak, osim što je 250 m kanala u špilji Kršlje snimio R. Erhardt, sifon Izgubljeni uže (19 m) i odvojaka u Nećekivanom kanalu (53 m) snimio je H. Malinar, a B. Vrbek je skicirao nastavak tog odvojka u dužini od 45 m. D. Cucančić je pomogao kod smanjivanja načrta Panjkovog ponora, a kod mjerjenja na terenu pomogli su i mnogi drugi članovi Speleološkog odsjeka »Velebit«.

Za konačni rezultat, 9 kilometara podzemnih kanala sustava Panjkov ponor — Kršlje, podjednako su značajna sva dosadašnja istraživanja, ali ipak je kruna svega i najefektnejši čin proronjavajuće sifone kojim su spojene dvije špilje. U toj akciji sudjelovalo je 19 ljudi. Deset speleologa pomagalo je dvojici ronilaca (Hrvoje Malinar — SO PDS »Velebit« i Stanko Plevnik — SO PD »Željezničar«). S. Plevnik je ronilac s velikim iskuštvom ronjenja u otvorenim vodama, a razmjerno malim iskuštvom u špiljskim sifonima. H. Malinar je speleolog s velikim iskuštvom, a kao ronilac izveo je prvo speleološko ronjenje s bocama u Hrvatskoj — 1959. g. u Veternici, a poslije još nekoliko ronjenja u podzemnim vodama. Za ovo ronjenje služile su boce s komprimiranim zrakom i to jedan »dvobocnik« i jedan »jednobocnik«. Temperatura vode u sistemu bila je 14°C. Ronioci su za proronjavanje trebali 15 do

U suhim dijelovima špilje Ponorac

Foto: M. Čepelak

20 min. Sifon je prilično uzak, a protok manen — 2 do 3 litre u sekundi, pa je inače bistra voda ubrzano potpuno mutna. Ronjenje je izvedeno iz špilje Kršlje u Panjkov ponor, što znači uzdvodno. Gubitak užeta za vezu nakon proronjavanja na drugu stranu sifona bio je razlog što su se ronjoci odlučili za sigurniji izlazak iz podzemlja kroz Panjkov ponor, umjesto ponovnog proronjavanja kroz već zamucenou vodu sifona. Pred njih su pošla trojica speleologa, a susret, koji je istovremeno bio dramatičan i radostan trenutak, zbio se na oko 600 m od ulaza u Glavnom kanalu Panjkovog ponora. Obje špilje zimi uvlače zrak, ali Panjkov ponor jače, tako da je i ohlajivanje veće. U to vrijeme vanjska temperatura bila je -12°C . Prva dva jezera u Panjkovom ponoru bila su potpuno zamrznuta. Na 30 m od ulaza moglo se još hodati po ledu, a dalje do 80 m voda je imala koru leda kroz koju se propadalo. Bilo bi zanimljivo ustanoviti dokle seže zamrzavanje u Panjkovom ponoru za vrijeme jake i dugotrajne hladnoće.

Kako je spomenuto u uvodnom dijelu, nekoliko vodenih tokova u području između Rakovice i Korane u hidrološkom smislu čini jednu cjelinu. To su ustvari dva osnovna vodotoka koje narod naziva različitim imenima u pojedinim njihovim dijelovima. Na sjevernoj strani je potok Bukovac koji na pola puta do Panjkovog ponora pojačava izvor Perlinac. Zato se donji dio toka zove Perlinac. Izvorište potoka Bukovca je na kontaktu kredno-jurskih vapnenaca i paleogenskog kompleksa fliša, u obliku nekoliko krških vrela. Ova geološka granica u osnovi je transgresivna, ali u mnogim dijelovima premećena je rasjedom. Potok teče po rubu široke, reljefom vrlo raščlanjene doline. To je sjeverni dio široke plitke depresije ispunjene nepropusnim naslagama paleogena — laporima, pješčenjacima i tufitičnim vapnencima. Kredne i jurske naslage, što čine osnovu na kojoj leži ovaj paleogenski fliš, zastupljene su pretežno uslojenim vapnencima, rjede dolomitima.

S druge, jugozapadne strane kroz široku dolinu dolazi potok Grabovac. Nekosredno uz cestu Rakovica — Raštela nestaje u sastavnom ponoru. Slijedeći dolinu njegovog nekadašnjeg nadzemnog toka stiže se nakon 600 m do ulaza u špilju Ponorac. Kad bismo zavirili u unutrašnjost, sreli bismo istu vodu ove ponornice što protiče kroz 740 m dugi glavni kanal špilje. Ali, ako nastavimo plitkom dolinom, spustit ćemo se nakon 700 m do izvora Suvaje. Pod tim imenom bivši potok Grabovac, osnažen nekim podzemnim pritocima, teče kroz sada malo užu dolinu. Smjer njegova toka u ovom dijelu do Baraćevih špilja određen je s dva rasjeda koji stoje gotovo pod pravim kutem. Kod Špilje s lijepim ulazom (12) nalazi se izvor s kojim je ova špilja u vezi. Ispod poznatih Baraćevih špilja, na mjestu zvanom Baraćeva luka (stari naziv), priključuju se potoku Suvaji vode izvora Baraćevac. To su ustvari tri izvora, a najjači od njih je polušpilja duž 6 m (to se vidi u vrijeme vrlo niskog vodostaja). Ovi izvori i niz malih ponora u smjeru prema NW određeni su izrazitim rasjedom sa smjerom pružanja NW-SE. Taj rasjed čini granicu krednih naslaga, kroz koje je do tada tekao potok Suvaja, i kompleksa paleogenskog fliša u prije spomenutoj plitkoj udolini. Potok, sada pod imenom Kršlje, vijuga kroz dolinu, a s lijeve strane priključuju mu se brojni pritoci. On ponire na nekoliko mjesta ispred ulaza u špilju Kršlje u krajnjem NE dijelu doline, na granici s krednim vapnencima. Voda se ubrzava pojavljuje u uzvodnom dijelu Glavnog kanala Kršlje, protiče njime u dužini od 704 m i nestaje u izlaznom sifonu. Na 225 m prije tog sifona priključuje se tom potoku voda iz Panjkovog ponora kroz sifon Izgubljeno uže, što je ustvari potok Perlinac, povećan s nekoliko podzemnih pritoka. Najjači od njih dolazi iz Toplog i Hladnog kanala. On ima i svoj kratki nadzemni tok u izduženoj ponikvi sjeverno od sela Jamarja. Tako,

u podzemlju ujedinjeni, potoci Perlinac i Kršlje teku zajedno kroz izlazni sifon Špilje i pojavljuju se nakon 15 do 20 m u Panjkovom ponoru na uzvodnom kraju Neočekivanog kanala. Nakon 540 m voda se dijeli u tri kraka koji završavaju sifonima. Takav poremećaj uvjetovan je blizinom jakog rasjeda smjera NW-SE koji stoji na putu podzemnog toka. U još nepoznatom nastavku voda prolazi oko 1,5 km do izvora Crno vrelo koji se nalazi neposredno na obali Korane i tu se završava neobičan i raznolik put ovih voda.

OPIS SPELEOLOŠKIH OBJEKATA

Izvor Perlinac (4) je izvor-špilja, za sada istražena u dužini od 37,5 m. U prednjem dijelu ispred ulaza stoji betonirana kaptāza i jedna manja sa strane. Ulaz je prilično velik, ali unutrašnjost špilje je malem prostor do polovine ispunjen vodom. Prema kraju špilje voda je sve dublja, a strop iznad površine sve niži. Kroz usku neprolaznu pukotinu struji zrak.

Panjkov ponor (1) je dobio ime po prezimenu Panjak kako se zovu vlasnici zemljišta na kojem se nalazi ulaz u ponor. To je stjenoviti previšni polukrug visok 20 m u čijem podnožju leži niski, široki otvor. Potok samo povremeno ponire kroz ovaj ulaz, ali po zaobljenom kamenju i gomili na plavljenog graniča vidi se da bujica može biti vrlo snažna. Voda potoka Perlinca redovito ponire oko 150 m ispred ulaza na nekoliko zatvorenih ljevkastih ponora. Pod spomenutom previšnom stjenom nalazi se i polušuplja Panjkovica duga 7 m.

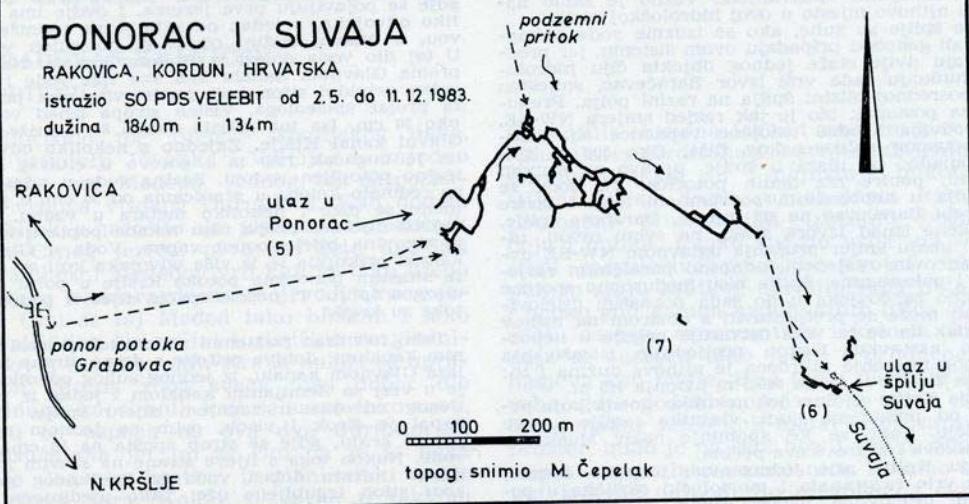
Uzni dio špilje je uglavnom suh. S desne strane na samom početku odvajaju se dva sporedna kanala. Prvi je dug 313 m, nazvan Kanal najlepših nogu. On skreće u blagom luku prema polju i završava sifonom negdje u blizini spomenutih sastavnih ponora na površini. Za vrijeme jačih kiša kroz njega dolazi voda u Glavni kanal. Drugi odvojak je kraći i završava sifonom. Glavni kanal je između 35 i 86 metara širok, vrlo nizak i potopljen vodom. To je prva zapreka i razlog zašto stanovnici ovog kraja nisu nikada ulazili dublje u unutrašnjost. Iza toga naglo se mijenja izgled kanala — strop se uzdiže do prosječno 7 m visine, a širina koleba između 3 i 10 m. Od 86. do 118. m je suho, a dalje neprekidno s vodenim tokom koji se pojavljuje s desne strane kroz uski, duboki sifon. Tlo je u početku šljunkovito i vidljiv je blag nagib tla (voda primjetno teče), no poslije ima sve više mulja, a nagib je blaži. Do početka Velikog jezera na 1321 m od ulaza ukupan pad ne prelazi 3 m. Veliko jezero je ustvari kanal ispunjen vodom s istom, neprekinitom površinom. Dužina jezera je 634 m, tako da je to ujedno i najduže podzemno jezero u Hrvatskoj. Voda jezera postaje sve dublja i na nekoliko mjeseta prelazi visinu čovjeka. Na dva mjeseca strop se spušta vrlo nisko. Na prvom, u dužini od dva metra, bilo je u vrijeme istraživanja svega 10 cm slobodnog prostora između razine vode i stropa. Kao mjeru sigurnosti u slučaju neočekivanog dizanja vode, razapeto je na tom mjestu uže u dužini od 18 m. Poslije se pokazalo da voda u ovim špiljama ne raste naglo. Iza tog mjeseta (nazvano Prvo plivanje) odvaja se u lijevo tzv. Panjkov prilaz — uglavnom suhi kanal dug zajedno s jednim odvojkom 425 m. To je spoj Glavnog i Neočekivanog kanala, a ima funkciju prirodnog preljeva za povremeni višak vode iz Glavnog kanala. Za vrijeme niskog i normalnog vodostaja voda teče Glavnim kanalom do I slapa (1955 m od ulaza gdje završava Veliko jezero) i dalje kroz 108 m dug nastavak preko ukupno 5 malih slapova. Glavni kanal završava s izlaznim sifonom Izgubljeno uže, kroz koji potok odlaže u špilju Kršlje. U tom završnom dijelu Glavni kanal je manjeg profila, oštrih stijena i očito mladeg postankaa od Panjkovog prilaza. Kada sifon Izgubljeno uže ne može primiti svu vodu, diže se razina i voda se preljeva kroz Panjkov prilaz u Neočekivan kanal.

35 m prije I slapa s desne strane u Glavni kanal dolazi potok iz tzv. Toplog i Hladnog kanala. To je ustvari sve jedan, vrlo dugačak kanal (1838 m),

PONORAC I SUVAJA

RAKOVICA, KORDUN, HRVATSKA

istražio SO PDS VELEBIT od 2.5. do 11.12.1983.
dužina 1840m i 134m

gotovo usporedan s Glavnim kanalom, a pruža se prema »natrag» i dopire skoro do ulaza u ponor. U prvom i dužem dijelu zove se Topli kanal zbog znatno više temperature vode. Mjereno 31. 7. temperatura vode iznosila je 15,30, što je osjetljivo toplije od vode u Glavnom kanalu ispred mjeseta gdje se ulijeva Topli potok, a koja je iznosila 10,50°C. Kanal ima naziv Topli do mjeseta gdje se pojavljuje prirodi topline vode, ustvari hipoterme, koja dolazi iz uske pukotine i vjerojatno je vezana za neki jači tektonski lom. Nažalost, nije mjerena temperatura vode na tom mjestu prije miješanja s hladnim potokom što dolazi iz nastavka — Hladnog kanala. Zbog povišene temperature, inače mokre i blatne stijene kanala na ovom mjestu su suhe. Očito je temperatura hipoterme oko 18°C, kada i nakon miješanja sa znatno većim hladnim potokom zadržava visoku temperaturu od 15,30°C. Ovu pojавu treba detaljnije proučiti.

Hladni kanal se pri kraju dijeli u dva kraha, kao i sam potok. Jedan od njih ima nadzemni dio u obliku kratkog potočića u ponikvi sjeverno od sela Jamarja. Završava se Hladnog kanala u smjeru zapada je uska, zasigana pukotina. To je jedino najudaljenija točka od ulaza, 3758 metara. Kanal je težak za prolaz i potrebno je nekoliko sati da bi se došlo do njegova kraja.

Neočekivani kanal, u koji se dolazi kroz Panjkov pmljak, predstavlja glavni kolektor svih voda iz Panjkovog ponora i špilje Kršlje. Kanal je izrazito velikog profila (15×10 m), u uzvodnom dijelu niži i s dubljim vodom. Tu se nalazi sifon kroz koji dolazi voda iz špilje Kršlje. Nizvodno od Panjkovog prilaza još neko vrijeme zadržava veliku širinu i visinu, a zatim se dijeli u tri manja odvojka koji završavaju sifonomima.

Od sporednih kanala istražen je još tzv. Crni kanal — lijevi odvojak iz Glavnog kanala u prednjem dijelu špilje. Dužina mu iznosi 240,5 m, a završava sifonom. Kroz njega povremeno dolazi voda.

Ponorac (5) je prvi u nizu vodenog toka Grabovac — Suvaja — Kršlje. Ime velik, premda slabo uočljiv ulaz. Uzlan dvorana pod dnevnim svjetлом pruža idealno mjesto za bivak. Na ulazu i u prvom suhom dijelu špilje vide se tragovi povremenog uviranja vode. Čini se da je to ipak rijedna pojava koja se ne ponavlja svake godine. Ponor je nastao na sistemu dvije vrste pukotina i rasjeda NW-S i NE-SW. Prvi sistem pukotina je izrazitiji i određuje glavni smjer pružanja špilje. Taj smjer ima i rasjed koji je ovdje smješten, a čini granicu između jurskih i krednih vapnenaca.

Na oko 100 m od ulaza dolazi se na vodenim tok. Uzvodni dio je gotovo u cijelosti potopljen. Sastoji se od nekoliko kanala ukupne dužine 246 m. Završava s nekoliko pukotinskih, teško prolaznih sifona. Voda koja se ovdje pojavljuje dolazi iz po-

nora potoka Grabovca, smještenog 600 m zapadno uz cestu Rakovica — Raštela.

U nizvodnom dijelu, na 242 m od ulaza, ovom potoku priključuje se sa sjevera mali potočić (dolazi kroz sifon). Profil glavnog kanala se postepeno povećava, a u zadnjem dijelu zajedno s nekoliko odvojaka čini izrazitu ortogonalnu tlocrtnu mrežu. Završava se širokim i dubokim sifonskim jezerom. Vodenim dijelovima špilje su teže prohodni zbog naglih promjena dubine, šiljastih stijena i kamenih gromada. U srednjem dijelu špilje ima više odvojaka. To su pretežno suhi kanali, do 10 m iznad nivoa potoka, tako da predstavljaju neku vrstu gornje, starije etaže ove špilje. Najveći odvojak je tzv. Naš svjetlucavi kanal, dugack ukupno 380 m. Taj dio obiluje kalcitnim ukrasima zbog čega je i dobio ime, ali i u glavnom kanalu može se naći vrlo lijepih i osebujnih sigastih obilika. Do najljepših dijelova nije moguće doći bez prolaza kroz duboku vodu, pa tako ni ova špilja neće često primati posjetioce.

Voda iz Ponorca prolazi kroz nepoznati dio u dužini od 215 m (pravočrta udaljenost) i pojavljuje se u izvor-špilji Suvaji (6) dugoj 134 m, na sifonu koji se nalazi na kraju špilje. Nije sasvim sigurno jesu li sifoni u Ponorcu i Suvaji na istoj razini, a ako jesu, je li to isti sifon. Visinska razlika od ulaza u Ponorac do završnog sifona iznosi 21 m, a mjereno po površini, uz manju mogućnost pogreške, dobiven je podatak za visinsku razliku od ulaza u Ponorac do sifona u izvoru Suvaji od 23 m. Postoji mogućnost da je ova razlika uzrokovana pogreškom u mjerjenju nagiba. Speleolozi PDS «Velebit» namjeravaju nastaviti istraživanje ovog sistema proravnjavanjem sifona od strane izvora Suvaje i tako povezati dvije špilje u jednu čiju će dužina tada biti oko 2100 m.

Zanimljivo je da voda izvora Suvaje služi mješanima za piće, osobito u sušno doba godine, premda isti ljudi bacaju u ponor Grabovac kućni otpad i razno smeće, a znaju za vezu ponora i izvora.

Nedaleko od izvora Suvaje nalazi se mala suha špilja (6), nekadašnji izvor, duga 66 m, a na putu između vrela i Ponorca još jedna (7) dužine 23 m.

Špilja s lijepim ulazom (12) ima neobično pravilan otvor veličine čovjeka. Kao da još samo nedostaje teška kamena ploča, poput vrata. Špilja je duga 58 m, a sastoji se od jednog ravnog kanala smjera NW-SE (kao i pružanje slojeva) i drugog užeg i potopljenog vodom koji stoji okomito na prvi. Na sredini prvog kanala dolazi dnevno svjetlo kroz dimnjak, drugi ulaz u špilju. Premda voda ne izvire na njenom ulazu, špilja ima funkciju izvora. Malo niže od ulaza nalazi se grubo kaptirano vrelo.

Baraćeve špilje (8) odredene su više puta u speleološkoj literaturi, pa se ovdje ne bi trebalo zadržavati detaljnijim opisivanjem. Važno je samo napisati njihovo mjesto u ovoj hidrološkoj cjelini.

Obje špilje su suhe, ako se izuzme voda nakapnica, ali genetski pripadaju ovom sistemu, jer predstavljaju dvije etaže jednog objekta čiju hidrološku funkciju sada vrši izvor Baraćevac, smješten u neposrednoj blizini špilja na razini polja. Preduvjet za postanak bio je jak rasjed smjera NW-SE, koji odvaja kredne uslojene vapnence od vodo-nepropusnog paleogenskog flisa. Oko 500 m sjeverozapadno od ulaza u špilje, upravo na samom rasjedu, ponire niz malih potocića. Ta voda se sakuplja u nepoznatom podzemnom toku i izvire na vrelu Baraćevac na tri mjeseta. Baraćeve špilje, smještene iznad izvora svaka na svom nivou, također imaju smjer pružanja uglavljonom NW-SE ujetovan ovim rasjedom, odnosno paralelnim rasjedima i pukotinama. Špilje nisu međusobno spojene prolazno, za čovjeka do sada poznatim dijelovima, ali može se pretpostaviti s obzirom na njihov postanak da se ta veza ostvaruje negdje u nepoznatom nastavku. Nakon posljednjih istraživanja i točnog mjerjenja utvrđeno je njihova dužina i to: Gornja Baraćeva špilja 565,5 m i Donja 415 m.

Špilja Kršlje (2) ima još nekoliko imena koja potječu od prezimena ljudi, vlasnika zemlje u tom području. Tako se još spominje naziv Muškinja, Varičakova i Mirkovićeva pećina.

Špilju Kršlje nije jednostavno ukratko opisati, jer je vrlo razgranata i morfološki različita u pojedinim dijelovima. Tlocrt njenih kanala ukupne dužine 3404 m pokazuje mrežu dva sistema pukotina, približno NW-SE i NE-SW. Paraklaza jednog rasjeda vidljiva je u Centralnoj dvorani kao ravan, gotovo okomiti zid, širok 15 i visok oko 5 m. I u drugim dijelovima špilje jasno su izražene pukotine i rasjedi, pa je očito da je tektonika imala važnu ulogu u formiraju ovog sistema.

Lako je razlikovati dva dijela špilje – suhi i mokri, a donekle i tri nivoa: gornji, suhi i najstariji dio špilje, srednji – povremeno plavljen, i donji – neprekidno pod vodom, očigledno najmladeg postanka. U najvišu, sunu etazu spada prostrani ulazni kanal. Na 123 m od ulaza nalazi se jezerce koje u toku godine u ovisnosti od oborina mijenja dubinu, a time i površinu. Tako može u potpunosti spriječiti prolaz u unutrašnjost, kako je to bilo prilikom prvog istraživanja špilje, 1. svibnja 1983. U jesen iste godine voda jezera je gotovo potpuno nestala. Prvi dio špilje, a rijede i nešto dalju unutrašnjost, posjećuju stanovnici ovog kraja u vrijeme suše radi snabdijevanja pitkom vodom.

Na desnoj (južnoj) strani jezera odvaja se blatni kanal. To je sistem uskih, teško prolaznih kanala ukupne dužine 346 m. Kanal pripada gornjoj suhoj etazi, osim u najudaljenijim dijelovima, kroz koje povremeno dolazi voda iz ponora u polju ispred špilje.

Iza jezera nalazi se Centralna dvorana. Iz nje, osim kanala kojim se dolazi od ulaza, izlaze još dva kanala. U smjeru prema istoku odvaja se Zemljani kanal dugačak ukupno 815 m. Na njega se treba spustiti uz plohu rasjeda u Centralnoj dvorani, oko 10 m niže. To je srednja etaža špilje, povremeno plavljenja vodom. Na jednoj strani tog kanala pojavljuje se iz sifona mali potocić, protiče kanalom i nestaje na drugom kraju. Na toj strani Zemljani kanal ima vezu s Glavnim kanalom Kršlje. To se vidi iz tlocrta špilje (razmak je svega nekoliko metara), a osjeća se i strujanje zraka. Režim poplavljivanja u Zemljanim kanalu mijenja se u prošlosti špilje – vidljive su velike signe zavjes do pola metra »utonule« u naplavu blata.

Iz Centralne dvorane prema sjeverozapadu odvaja se drugi suhi kanal. On se dijeli na više uskih

kanala i »spušta« kroz jedan zarušeni dio oko 10 m niže. Tako se dolazi na Prilaz Glavnom kanalu, gdje se pojavljuju prva jezera. I ovdje ima nekoliko odvojaka, a jedan od njih je na najnižem nivou, u čitavoj dužini od 80 m potopljen vodom. U taj dio voda dolazi iz Blatnog kanala. Na putu prema Glavnom kanalu ima sve više vode i tu je jedan prividni sifon koji predstavlja prvi problem za prolaz speleologa. Visina stropa iznad vode je oko 20 cm. Iza tog mjeseta nakon 80 m stiže se na Glavni kanal Kršlje. Zajedno s nekoliko odvojaka on je dugačak 1240 m i gotovo u čitavoj dužini trajno potopljen vodom. Razina vode u toku godine redovito koleba u granicama od 30 cm, a povremeno se diže i nekoliko metara u visinu. Samo najviši dijelovi stropa nisu nikada poplavljeni i tu je sigovina bijela poput vapna. Voda u Glavnom kanalu prikuplja se iz više odvojaka koji su u vezi sa sitastim ponorima potoka Kršlje u polju ispred ulaza u špilju. Ti nepristupačni dijelovi podzemnog toka su kratki.

Tako formiran podzemni voden tok prolazi Glavnim kanalom, dobiva pritoke s desne strane iz Prilaza Glavnom kanalu, iz jednog suhog odvojka koji je u vezi sa Zemljanim kanalom i jedan iz potopljenog odvojka u zadnjem dijelu špilje. Glavni kanal je širok i visok, osim na jednom mjestu prema kraju, gdje se strop spušta na 10 cm iznad vode. Nakon toga s lijeve strane na sasvim neuočljivom mjestu dolazi voda iz Panjkovog ponora kroz sifon Izgubljeno uže. Tako ujedinjena voda teče još 225 m kroz špilju Kršlje i nestaje u izlaznom sifonu, da bi se nakon 15 do 20 m ponovo pojavila u Panjkovom ponoru kako je već prije opisano.

Crno vrelo (3) predstavlja završetak čitavog sistema. To je ustvari izvor-špilja s ulazom na samoj obali Korane. Dugačka je 45 m, a završava sifonom. Čitava ulazna dvorana potopljena je vodom, koja je prema kraju sve dublja i prelazi u sifon. Razina jezera je malo iznad rijeke, pa se voda prelijeva preko kamenih gromada na ulazu. Mještani ovu vodu koriste za pice, a poznato je da taj izvor nikada ne presuši.

Istraživanje ovog sistema nije završeno, a postaje sve teže, jer jedino je ronjenjem moguće prodrijeti u preostali nepoznati dio. Od zadnjeg sifona u Panjkovom ponoru do Crnog vrela, u ravnoj liniji razmak iznosi oko 1500 m. Špiljski kanal sigurno je malo duži, s obzirom na kritvudanje, a mogu se očekivati i neki odvojci. Speleologe svakako zanima koliko metara bi se moglo otkriti u tom dijelu sistema. Prema osobnoj procjeni dužina bi se mogla povećati za 2 do 2,5 km. Visinska razlika između sifona u Panjkovom ponoru i Crnog vrela iznosi približno 23 m, a to je za ovu špilju vrlo mnogo. U čitavom do sada poznatom dijelu, dužem od 2 km, pad potoka nije veći od 3 m. To znači da nepoznati dio nije potpuno ispunjen vodom, već sasvim sigurno ima dijelova gdje se voda pretače i slobodno teče po nepotopljenom kanalu. To će donekle olakšati istraživanje koje speleolozi PDS »Velebit« namjeravaju nastaviti od strane Crnog vrela u najskorije vrijeme.

Na žutim ledima dvaju Mededa

Dr. RADOVAN KRAJNČEV

KOPRIVNICA

Odlučismo tog lijepog srpanjskog dana, moji prijatelji Jovanka i Vukoje, da zajedno krenemo put Mededa, jednog od najpoznatijih vrhova visokog Durmitora. Kad dođete u Žabljak, a naročito ako prošetate do istočnih obala Crnog jezera, prvo što ćete ugledati je grandiozni Međedorov vrh koji se tako lijepo odražava u smaragdnozelenoj vodi Crnog jezera. Čini se taj Meded tako bliskim i lako dohvativljivim. Na većini turističkih razglednica s ovih durmitorskih strana nalazi se upravo on. Možda zbog svega toga dobar dio planinara, kao i onih koji se samo tako zovu, zaziru od uspona na ova dva durmitorska dvotisućnjaka jer im se čini da je to neka suviše lagana, kratka i planinarski malo atraktivna tura. Kolike li varke u takvom rasuđivanju!

I tako rano izjutra dohvativimo se Točka, napunimo čuturice na ovom lijepom i nezabilaznom planinskom izvoru, proljetos malo obnovljenom, i preko Orinog katuna brzo smo bili na Strugama (1910 m). Odavde je za mene slijedio do tada nepoznati dio ove planinarske ture. Brzo smo se našli u južnoj podgorini Malog Mededa. Njegov nam se produženi hrbat iz ove vizure jasno ocrtao na svodu sve tamо od Lakti na svjeroistoku pa do njegovog najvišeg vrha (2170 m) koji se našao ravno ispred nas. Puno kontrasta svuda uokolo. Lako bismo u prvi mah pomisili da se nalazimo na velikoj cvjetnoj livadi da nije oštrog nagiba i surih vapnenih stijena i stršaka malo podalje. Kao da izviru iz ovog cvjetnog tipeha. U ovo doba godine žutilo travnatih površina bilo je u punom sjaju. Na tim nagnutim žutim plohamama nigdje kamena, a pored planinskih trava bezbrojni grmovi sunčanice (*Helianthemum* sp.) s velikim brojem zlatnožutih cvjetova. To je čitavom ambijentu, za koji bi netko očekivao da je krševit i pust na ovim visinama, davao jedinstvenu i neobično privlačnu sliku. Reljefno veoma plastičan cvjetni pejzaž dopunjavalii su oštri ostenjaci i kamene litice na putu do vrha. No niti one nisu bile gole i bezživotne. Ovisno o izloženosti vjetru, nagibu i osunčanosti stijena, bile su, izbliza gledano, nakicene izvanredno privlačnim cvjetnim pokrivačem biljaka stijena i njihovih pukotina. Činilo se kao da izrastaju iz golog stanca kamena. Pripevši se uz jednu takvu visoku i dobrano razvedenu stijenu južne podgorine Malog Mededa, pred nama se ukaže pravi mali botanički vrt svojstven samo ovim visokim planinama i dostupan ne baš tako čestim posjetiteljima. Bilo je tu i nekoliko značajnih endema Durmitora. Različite vrste kamenika (*Saxifraga* vrste), klinčića (*Dianthus* vrste), krstašica (*Cruciferae*) i nekoliko prelijepih zvončika (*Campanula* i *Edraianthus* vrste) sa upravo procvalom kluzijevom petoprstom

(*Potentilla clusiana* Jacq.) i modrom glavuljom (*Globularia cordifolia* L.) svojim zbijenim busenima prekrili su i najmanje pukotine u stijeni te sa dosta raznobojsnom kamenom podlogom predstavljali izuzetno bogatstvo boja i oblika. I tako sve do vrha: na svakoj stopi raspoložive površine životni oblici u punom sjaju kratkog durmitorskog ljeta. Čak i naoko goli kamen nedohvatnih litica otkriva svoju osobitu ornamentiku i kolorit. Rijetko gdje se susreću tako jarke i privlačne boje lišajeva kao ovdje. Pa i tamo do prije samog vrha, gdje god bi pored naoko golih stijena ostao makar samo koji metar širok zaravnjen prostor, imao je na sebi bogat travni obraštaj, i opet — s pozlatom sunčanice. Doimao se po put kakvog najpomnije njegovanog cvjetnog tipeha na toj stazi prema vrhu, prema suncu. Baš to sunce izmamilo je na prisoju bezbrojne kukce, među kojima su se svojim bojama i oblicima osobito isticali letom i sisanjem zabavljeni leptiri. Upravo jednom od takvih »staza« usječenih s obiju strana u visoke stijene, pridržavajući se za busenje trava, i

Ldenjak Debeli namet u cirku Velika Karlica (u pozadini Sljeme i Pleča)

Foto: Dr. R. Kranjčev

Ledenjak Debeli namet sa Žute grede

Foto: Dr. R. Kranjčev

mi smo se dohvatali vrha. A taj uspon i nije bio baš tako naivan i lak jer je na kratkoj udaljenosti trebalo savladati znatnu visinu. No, okoliš je bio toliko raznolik, zanimljiv i privlačan, da se i napor manje osjećao.

Zastadosmo na grebenu osupnuti dotad neviđenim vidicima. Prvo što nas je posebno zaokupilo bio je pogled na Crno jezero ravno pod nama prema sjeveroistoku. Nigdje na Durmitoru, s njednog bližeg ili daljeg vrha i vidikovca Crno jezero ne dobiva takva čudesno lijepa viđenja kao odavde. Okruženo sa sviju strana gustim crnogoričnim prašumama, obasjano suncem, iz ove visine cijelo se pruža oku u svoj svojoj razvedenosti i ljepoti. Tamo u daljini, još uvjek okruženo šumom, opaža se i čuveno Barno jezero s posebujnom močvarnom i tresetnom vegetacijom koja zaslzuje da je se što bolje upozna.

Nisu nas opterećivali sati ni kontrolne točke sa žigovima. Divan dan za kakav ovdašnji žitelji kažu da je nešto najljepše što čovjek poželjeti može, omogućio nam je da na ovom lijepom mjestu malo poduze zastanemo. Ne samo zbog odmora, već da ga proživimo u tjesnoj vezi s planinom i ovom netaknutom planinskom prirodom, rasterećeni svih dnevnih briga i obaveza.

Taj Mali Meded, koji odozdo izgleda poput zaobljene glave kakvog diva s ne baš osobito stršćim vrhom, iz ovog njegovog hrpta gledano, ima sa svoje sjeveroistočne strane nekoliko sve većih i većih uzvišenja. S ovog našeg najvišeg gdje se upravo nalazimo, počinje ono što nazivaju grebenskom turom po Mededu. Ona je i nama današnji cilj i velika želja. Krećući se samim vrhom grebena postepeno savladavamo sve veću i veću visinu (2223 m), neopazice i neprimjetno, jer nam na svakom koraku odvlače pažnju čarobne panorame, privlačni predjeli i mnogi detalji u prednjem planu. Svratih pogledom niz velike strmeni još jednom tamo prema Crnom jezeru i zapazih divan prizor. Već zbog njega samog bilo je vrijedno doći ovamo. U jednoj travnatoj udolini između dviju stijena nalazi se jedna od najljepših populacija biljke planinčice (*Trollius europaeus L.*) koju sam do tada video. Uz tamnozelenu boju iglica klekovine bora (*Pinus mugo Turra*) bezbrojni zlatnožuti veliki cvjetovi skupljenih latica jedinstveno su ukrašavali ovu strmu sjevernu prodolicu Malog Mededa. U pratnji klekovine bora, požutjelih planinskih livada i rudina, stalno grebenom ispresijecanim na bezbroj mjesta, mjestimično krševitim i nazubljenim pa i teže prohodnim — približavamo se i najvišem dijelu Žute grede, odnosno Velikog Mededa, njegovom sjevernom vrhu (2287 m). Sunce upire, ultravioletne zrake žare a čuturice prazne. Na jednom od rijetkih snježišta u ovom kraju, pod stijenom u dnu jedne goleme ponikve, kako-tako utažismo žđ, znajući što nas čeka narednih sati. A bližilo se podne. Ponijesmo poveću grudu do samog vrha. Pa i nije to neki goli vrh, ušiljen i krševit. Prije je to jedan zaravnjeni stožac sav u cvijeću i zelenilu a klekasti bor popeo mu se čak do tjemena. Dan je topao i tih, tek povremeno s laganim povjetarcem a nebo bez oblačka. Naša gruda snijega pristavlјena u rašljе suhe klekovine i ogrijana suncem, malo po malo se topila. Izbara nije bilo. Žđ se trebala nekako ugasiti. Svakih nekoliko minuta poklopac termos-boce napunio bi se od tog malog curka snježnice koju smo halapljivo pilili. Neotopljeni snijeg koji smo ostavili na vrhu dobro je poslužio, kako saznamo naveče, grupi mladih planinara koji prodoše grebenskom turom poslije nas, ali suprotnim smjerom.

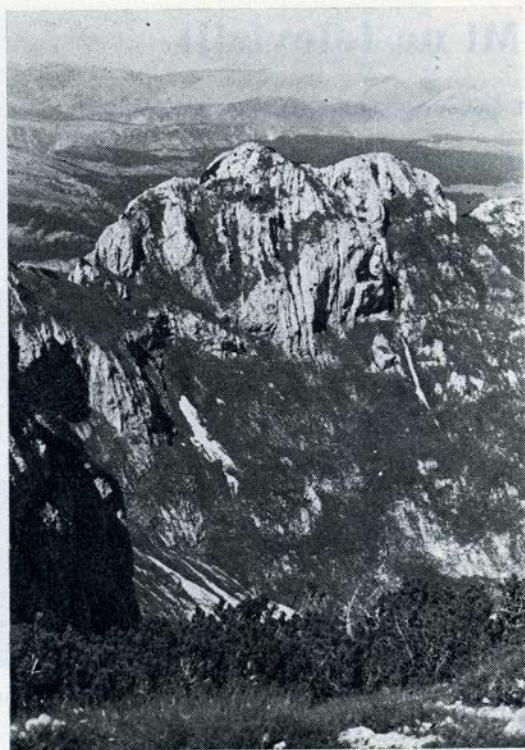
I spoznasmo tada punu ljepotu i vrijednost Mededa. Pogled je kružio. Svuda oko s ovog jedinstvenog vidikovca u samom srcu Durmitora, lako smo zapažali kako one bliže tako idaleke durmitorske vrhove, duboke kotlove pa i rub udaljenog kanjona rijeke Tare. Doći na ovu osmatračnicu znači pogledom obuhvatiti i najviše durmitorske Sohe tamo na zapadu, bespuća i prostranstva Valovitog dola, golemi cirk Lokvice i impozantni Čvorov bogaz i Oblu glavu na sjeverozapadu. A tek na drugoj strani! Južno se ispriječio Terzin bogaz a još dalje prema jugu golemi plato Šljemena, Miloševog toka i Bandijerne. Jugoistočno dominira Savin kuk čija se sjeverna strana kao i sjeverne padine Šljemena strmoglavo ruše

s mnogobrojnim siparima u Veliku Karlicu — jedan od najvećih i najljepših cirkova visokog Durmitora, živućeg svjedoka ledenjačke erozije. S ovog stajališta Velika Kalica dobiva još više na svojoj impresivnosti a ledenjak Debeli namet koji se naslonio pod stijenama na njezinu jugozapadnu stranu, svojom blištvom zasježenom površinom doima se još upečatljivije. Svatko će odavde ponjeti trajne uspomene i doživotna sjećanja na jedan od najljepših kutaka Durmitora.

Spustimo se s južnog vrha uz potrebnu opreznost do Velike prevje, značajnog križanja planinarskih staza i privlačne osmatračnice u ovom dijelu Durmitora. Čas se penjući, čas spuštajući, verući se i privirujući preko oštrog grebena čas lijevo čas desno, jašući u doslovnom smislu negdje po hrptu ovih oštřih ostenjaka mjestimice ljudog krša ili pak njegove drobine nastre tu i tamo s hrpmama klekovine, s velikim ushitom i radošću polagano smo savladavali ovaj put. Upravo ta raznolikost reljefa, bogatstvo oblika i boja, mjestimično teže savladivi eksponirani detalji gdje se treba kretati i četveroške — daju Međedu posebnu poetičnost, ljepotu i privlačnost. »Projahasm« i okružimo tako Međed, taj čudesni žuti greben Durmitora. Bio je to još jedan u nizu susreta s najljepšim predjelima ovog jedinstvenog nacionalnog parka. Tog prekrasnog srpanjskog dana Durmitor je bio pun planinara. Zapažali smo ih jasno, premda minijature, po svim okolnim vrhovima, od Savinog kuka i Sljemena do Bobotovog kuka i Bezimenog vrha.

Za neku drugu priliku ostao je spust u Veliku Karlicu do planinarskog skloništa i u neposrednu blizinu ledenjaka. Uputismo se prema Bavanima i Lokviciama. Velike strmeni Žute grede prate nas s naše desne strane. Postepeno se spuštamo prema katunu Lokvice zanimljivom i izvrsno trasiranom planinskom stazom i svaki čas zastajemo da još koji pogled uputimo na cvatuće padine i oštре vrhove Međeda. Presjecamo široka i mjestimice pokretna golema točila koja otežavaju kretanje. Poslijepodnevno žarko sunce na ovim prisojima i kod umjerenog kretanja cijedi znoj. Usred prostranog točila zastadow privučen predivnim bojama nekoliko biljaka-spezialista, posebno prilagođenih upravo ovom za mnoge druge vrste nepristupačnom i ekstremnom staništu. Jedna od najtipičnijih i najljepših među njima je alpski lanilist (*Linaria alpina* (L.) Mill.) sa svojim ružičastom ljubičastim cvjetovima i fino rasperjanim listovima rasprostrtih po golum krupnom kamenju. Povremeno bi se skotrljao i koji veći kamen niz strminu pa smo se kretali stalno osmatrajući i osluškivajući.

Lijevo dolje cirk Lokvice. U njegovom dnu malo jezerce Vir i dva manja snježanika preko kojih šeće i zastaje stado ovaca. Nismo mogli a da i ovaj puta u susretu s cirkom Lokvice ne učinimo kraći predah i osvježimo se uz kristalno čist planinski izvor u blizini naše staze. To su učinili i mnogi drugi planinari koji su se tog dana vraćali sa svojih pohoda istim putem.

Mali Međed sa Žute grede

Foto: Dr. R. Kranjčev

U području Brojišta, premda već u sjeni, privukla je moju pažnju jedna od najljepših planinskih biljaka Durmitora. Bila je to mala pušina (*Silene acaulis* L.), jastučasta trajnica s prekrasnim mnogobrojnim ružičastim cvjetovima, koja nastanjuje inače najizloženije grebene i vjetrometine u visokim dijelovima planina. Kako li tek mora kićeno i privlačno izgledati obasjana suncem! Ali suncem su ostali zagrljeni samo najviši predjeli Međeda koji je iz ove žablje perspektive pružao opet drugačiju ali isto tako privlačnu sliku. Ugodna šetnja i spuštanje prema Crnom jezeru i šumskom pojusu koji ga okružuje dio su posljednje etape naše dvanaestosatne planinarske ture. Ubrzo zatvorismo cij krug.

Na kraju, eto još zbog čega vrijedi doći upravo na Međed, jedan i drugi, i proći ovu grebensku turu. Ovaj Veliki, koji ima dva istaknuta vrha s neznatnim razlikama u visini, nazvan je još i Žuta greda. Nisam uspio saznati odakle potječe ovo »žuta«. Ali sada kad smo je prošli cijelu, polagano i s brojnim zastanicima, bezbrojnim snimkama i pažljivim motrenjem bliže i dalje okolice, shvatih, da bi naziv ovom predjelu mogao potjecati odatle što je svaka slobodna površina prepuna žutih i drugih boja prebogate durmitorske flore. Ako možda i nije tome tako, barem će za mene ona, u ovom doslovno shvaćenom smislu, ostati zauvijek — Žutom gredom.

Mi na televiziji

U povodu TV filma »Čovjek i planina«

Dr. ŽELJKO POLJAK
ZAGREB

110. godišnjica organiziranog planinarstva u Hrvatskoj obilježena je 2. 5. 1984. prikazivanjem našoj javnosti televizijskog filma »Čovjek i planina« koji je proizvela Televizija Zagreb. Pretpostavlja se da je film u ovom blagdanском terminu, emitiran za sva područja, pratilo više milijuna gledalaca. U troškovima proizvodnje ovog 45-minutnog filma sudjelovao je i Planinarski savez Hrvatske te tako osigurao neograničeno pravo njegova prikazivanja, pravo na kopije i korištenje negativa.

Kako je film »Čovjek i planina« prvi cjevitiji film o organiziranom planinarstvu u Hrvatskoj (i prvi takav u našoj zemlji uopće) vrijedi se upitati što je obuhvatio i što smo njime dobili.

Tema filma bila je zadana: organizirano planinarstvo u Hrvatskoj, a povod 110 godina njegova cjevljanja. Pristupajući realizaciji jednog takvog filma dvoumili smo se hoćemo li ga posvetiti prošlosti i osvrnuti se na sadašnjost ili sadašnjosti s osvrtom na prošlost — kazala nam je urednica i jedan od autora filma, Mignon Mihaljević.* — Protiv prvog rješenja bila je činjenica da je iz prošlosti ostalo vrlo malo relevantnog materijala (osim štampanog) kojim bi se filmski moglo oslikati pionirska razdoblje našega organiziranog planinarstva. Od osnivača i prvih aktivista sačuvala se tek poneka fotografija iz njihove starije životne dobi ili portret u ulju. Dobar dio toga upotrebljen je u filmu uz rizik da će se neupućenom gledaocu činiti kako su planinarstvo osnivali mahom starci. Grupnih fotografija s ranih pohoda ili nekog drugog originalnog a zanimljivog i značajnog slikovnog materijala nema, jer, ne zaboravimo, fotografija je tada bila tek u povojima. Sve što se moglo upotrijebiti ušlo je u film a zauzele tek oko 5 minuta njegova trajanja (fotosi osnivača, zapisnik prve skupštine, fotosi »Gradske kuće« na Sljemenu, druge drvene piramide i proširene »Gradske kuće«, knjiga posjetilaca, fotosi željezne piramide, knjiga članstva do 1941, portreti najznačajnijih velebitaša između dva rata, članska iskaznica Josipa Broza i još po neki izložak iz Planinarskog muzeja u Samoboru). **Filmske** povijesne grade, makar iz vremena između dva rata, na žalost uopće nema. ne posjedujemo čak ni jednu kopiju prvoga našeg planinarskog filma koji je snimio bračni par Gušić (o Durmitoru), premda bi fragment iz njega mogao oslikati samo takve pionirske pokušaje. Tiskanih dokumenata je, kako smo već naglasili, mnogo više, ali se oni u filmu kao slika mogu upotrebiti samo u vrlo malom omjeru, kao što je i učinjeno (prvi naš vodič po Medvednici, Spomenica HPD-a iz 1884, razni plakati, časopisi itd.).

Odabran je stoga drugi pristup — prikazati **sadašnje** stanje našega organiziranog planinarstva a, gdje je god to moguće, tekstom objasniti prošlost, početke, rad pionira. Tako se nastojao povezati raspon od stotinu i deset godina, od prvih skromnih početaka do sadašnje planinarske organizacije s tridesetak tisuća članova, razgranate djelatnosti i neospornog društvenog značenja.

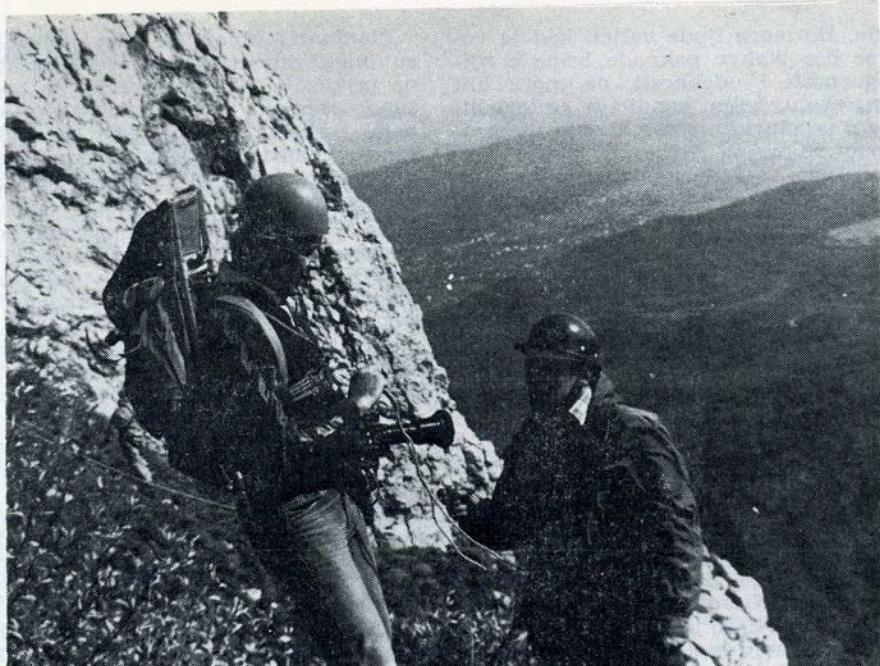
Što je još u pristupu bilo bitno? Mignon Mihaljević kaže: Ponajprije to da javnosti — zanimljivom i dinamičnom filmskom slikom — precičimo **smisao** planinarstva — ideju druženja, uživanja u ljepotama prirode, rekreacije, čuvanja prirode, nesebičnosti u pomoći drugima, stjecanja fizičkog a čuvanja psihičkog zdravlja, zdravog natjecanja sa slijem sobom, otkrivanja nepoznatog i osvajanja (bez konkurenčije i medalja) jedino u vrijalstvu s prirodom. Da istaknemo kontinuitet tog smisla, onaj most koji povezuje osnivače planinarstva s našom današnjom organizacijom.

Da bismo postigli taj cilj i prikazali tko je čuvar i promicatelj takvih ideja pošli smo od toga da oslikamo čime se planinarska organizacija bavi i koga okuplja u svojim redovima, naglasivši da pobornicima ideje planinarstva smatramo i sve one koji odlaže planinama i prirodi u pohode, a nisu učlanjeni ni u jedno društvo.

Htjeli smo time naglasiti i to da je sadašnji jubilej i njihov, da smo svi dužnici onih koji su svojim radom doprinесli i doprinosi da se ljepote naših planina populariziraju, učine pristupačnim, da se grade planinarski domovi i skloništa, pišu i objavljaju vodiči i karte, transverzale, putopisi i časopisi, da se stručno obrazuju i osposebe potrebnii kadrovi.

U prvom, i može se reći jedinom, planu filma »Čovjek i planina« jest čovjek-planinar. Divne naše planine i prirodne ljepote nisu u ovom filmu zbog njegova trajanja i namjene mogle odigrati veću ulogu od scenografske. Međutim, njima se godinama posvećuju dokumentarni TV filmovi koji prikazuju njihove ljepote, njihovu povijest, njihov značaj (kao što su serije »Nacionaini parkovi«, »Velebit«, »Naše rijeke i jezera«, pojedinačni filmovi o planinama, spiljama...). Takvi se filmovi i dalje snimaju, i o mnogim našim planinama naš gledalac već mnogo zna. O ljudima koji se (ponegdje jedino još oni) uspinju na vrhove tih planina ili spu-

*. Mignon Mihaljević, novinarka i urednica Televizije Zagreb, prevoditeljica i publicistkinja. Član Sekcije društvenih izleta PD »Zagreb-Matica«. Autorica televizijske filmske serije »Velebit« za koju je Planinarski savez Hrvatske 1980. nagradio Zlatnim znakom.

Mario Saletto snima za TV vježbu GSS-a u Klekovoj stijeni

štaju u dubine špilja, da bi iz nesebičnih, nekoristoljubivih razloga istražili njihove ljepote, naš TV gledalac, naprotiv, ne zna mnogo.

Kako filmski prikazati planinarsku organizaciju? Treba li snimiti jednu njezinu akciju pa, razgovarajući sa sudionicima osvijetliti sve djelatnosti, probleme, nastojanja i rezultate? Ili snimiti nešto iz svake grane njezine djelatnosti, događaje u različitim krajevima i tako dokumentarnom slikom gledaocu objasniti što je, tko je i što radi ta organizacija?

Autori su se opredijelili za ovo drugo, premda duže, napornije i teže rješenje. Snimalo se godinu dana na ukupno petnaestak lokacija: u zagrebačkoj okolici (Medvednica, 500 stuba, dom »Grafičar«, dom »Risnjak«, gradnja doma na Glavici, u Veternici), u Samoborskom gorju (Okić i okolica, dom na Japetiću i okolica, orientacijsko natjecanje »Janko Mišić«), na Učki pohod planinara o 40. godišnjici prijenosa Istre matici zemlji, u Velikoj Paklenici alpinistički slet, na Papuku domove, na Kleku akciju GSS-a, u Zagrebu društveni rad, izdavačku djelatnost, u Samoboru muzejsku i arhivsku djelatnost, uvršten je pohod 100 žena na Mosor, panorame Velebita i Kornata u vezi s transverzalama, na Matić-poljani snimljeni su planinari-skijski sudionici memorijala, u Bijelim stijenama planinarska akcija... Kamera snimatelja Mario Saletta* zabilježila je tako nešto od značajnijeg što se odvijalo 1983/84. godine, uoči 110. godišnjice osnivanja organiziranog planinarstva u Hrvatskoj.

Dobili smo tako film koji — s dužnim priznanjem osnivačima i zaslужnim pregaocima u prošlosti — daje sliku sadašnjeg trenutka, koja će i budućim pokoljenjima dokumentirati stanje u planinarskoj organizaciji 1984. i omogućiti im da usporedi koliko je ona napredovala, koliko je ideju planinarstva uspjela sačuvati, proširiti, omasoviti. Da su kojom srećom naši prethodnici mogli tako razmišljati i sačuvati za nas, osim pismenih, i opsežnije vizualne dokumente, da su naše prve ekspedicije imale dostatno sredstava da i filmski zabilježe svoje pohode, da je bilo više alpinista kao što je Stipe Božić, čija su tri filma, izgrevena, izmučena od upotrebe, s jednom jedinom kopijom (Hindukuš, Everest, Kang Guru) sad već vrijedni dokumenti našeg ekspedicionalizma — bilo bi lakše i u jedno buduće vrijeme ilustrirati što se postiglo, što su budućnost i prijegoran rad donijeli planinarstvu.

Film »Čovjek i planina« nema onakve uobičajene storije, priče, na kakvu je TV gledalac navikao. U njemu je sadržan niz malih priča, on je omnibus u kojem svaka planinarska disciplina ima svoju storiju, a sve zajedno isti nazivnik. U samo dvije minute priča o vodičima rekla je, na primjer, da čovjek mora biti požrtvovan, hrabar i stručan kako bi mogao voditi skupinu planinara.

* Mario Saletto, samostalni reporter u dokumentarno-obrazovnom programu Televizije Zagreb. Planinar gotovo tri desetljeća, učitelj skijanja, pisao u »Našim planinama«. Posjetio je mnoge visoke planine na raznim kontinentima (Mount Kenya, Mount Meru u Africi, a ove godine Ande u Peruu, Boliviiji i Čileu).

na pohodu. Da mora ljudi voljeti kad je vođen da se bez ikakve naknade brine o njihovoj sigurnosti i udobnosti, da mora biti nesebičan, svoju bolju kondiciju prilagoditi najslabijem u pohodu a zatomili želju da svojim tempom stigne na cilj, svoje znanje predavati mladima... Jednako je mnogo govorila priča o planinarskom dobrovoljnem radu (izgradnja doma na Glavici, postavljanje ljestava i sajle u Bijelim stjenama), o društvenom radu (u sekcijsama društava), o izdavaštvu, o samoprijegoru i vještini gorskih spasavalaca, o korisnosti speleoškog rada, orientacijskih natjecanja, gorskog skijanja, o druženju na sletovima, pohodima, susretima, o međurepubličkoj suradnji, o ekspedicionalizmu... i prešutno, a iz svega vidljivo, o djelovanju i radu Planinarskog saveza Hrvatske.

Neplaninari, ona većina ljudi koja još ne odlazi u prirodu redovito, i oni koji s neshvaćanjem promatraju planinara kad ga susretnu gdje žuri u planinu, začudili su se. Zar tih planinara ima toliko? Pa to je planinarstvo i ozbiljan posao! Nisam znao da je to tako svestrana djelatnost! To je društveno-koristan rad na dobrovoljnoj osnovi! Ovo su samo neke primjedbe koje smo zabilježili. Mnogima od višemilijunskog gledališta te večeri otkrila se dotad potpuno nepoznata slika cjelokupnog organiziranog planinarstva u nas. Njima je zapravo i bio namijenjen ovaj film.

In memoriam

MILAN RIBAR (1893—1984)

U dubokoj i časnoj starosti u Zagrebu je početkom lipnja umro umirovljeni učitelj Milan Ribar, stric narodnog heroja Ive-Lole Ribara. Rođen (1893) i odrastao u kordunskom Vukmaniću, gdje mu je otac bio učitelj, mladi Milan rado je zalazio u prirodu, a kad je neposredno nakon I. svjetskog rata propješačio našim Alpama toliko se oduševio za planinarstvo, da je kao mlađi učitelj bio inicijator osnutka i prvi tajnik planinarskog društva u Karlovcu. Bilo je to 5. travnja 1923., kad je u tome gradu osnovana podružnica »Martinščak« HPD-a, koja je već u prvoj godini okupila 130 članova. Milan Ribar je svoju ljubav prema prirodi i planinarstvu prenosio i na svoje učenike vodeći ih na izlete u slikovitu okolicu Karlovca i Korduna. Posljednje decenije života proveo je kao umirovljenik u Zagrebu, gdje je i sahranjen na Mirogoju. Karlovački planinari dostoјno su komemorirali njegovu smrt na sastanku današnjeg PD »Dubovac« ističući zasluge pokojnika za razvoj planinarstva u Karlovcu.

Ivo Ott

Slika desno: Članice PD »Martinščak« iz Karlovca na Triglavu 1923. godine pod vodstvom Milana Ribara i prof. Dušana Mocnaja

Planinari? Mnogi su film pohvalili, mnogi su imali zamjerke: film je prekratak; film ne prikazuje planine; previše je toga prikazano; premalo je toga prikazano; nedostaju neka zasluzna imena; zašto je prikazan ili spomenut ovaj a ne onaj, ovo a ne ono društvo; zašto nije isključivo povjesni; kad će nastavak?

Kako ste uspjeli da televizija posveti 45 minuta isključivo planinarskoj organizaciji — pitali su planinari iz nekih susjednih republika, pomalo zavidni »na tom zvjezdanom trenutku«, jednom od rijetkih kad se naše planinarstvo uspjelo cijelovitije predstaviti javnosti putem medija u kojem se, inače, u usporedbi sa sportovima, pojavljuje rjeđe od šaha.

Predsjedništvo Planinarskog saveza Hrvatske je na svojoj sjednici poslje emitiranja ocijenilo je da je filmom »Čovjek i planina« dobro obuhvaćena zadana tema, da je njezino prikazivanje na TV predstavljalo izuzetan doprinos popularizaciji organiziranog planinarstva u našoj zemlji i da je dostoјno oslikalo planinarsku organizaciju u SR Hrvatskoj. Zato je Planinarski savez Hrvatske i nabavio jednu kopiju filma 16-milimetarskog formata. Ona će poslužiti ne samo kao povijesni dokument za arhiv, nego će još dugo vremena biti prikazivana gdje god se pokaže potreba da se javnosti objasni što je planinarstvo i tko su planinari.

• Riječka ekspedicija »Alpamayo '84«. U Domu JNA Rijeka u petak 25. V 1984. ispraćena je Riječka ekspedicija »Alpamayo '84«. Ispraćaju su prisutstvovali članovi OPS-a Rijeke, predstavnici PD »Učka« i »Platak«, nekoliko najbližih prijatelja članova ekspedicije te supruga i majka vode ekspedicije Predraga Miladinovića. Iako kratak, ispraćaj je bio vrlo srdanac. Stanko Vičić, voda prve riječke, jedno prve hrvatske i jugoslavenske ekspedicije u Velebitu je na drugi kontinent (Kilimandžaro 1958), poklonio je učesnicima za sreću cvijet ubran da-leke 1958. godine na Kilimandžaru na oko 4000 metara! Financijski referent OPS-a Branko Havoč svakom je učesniku poklonio crveni karafil. Predstavnici »Učke« i »Platka« poklonili su im značke i ambleme svojih društava. OPS je dao zastave našeg grada, SR Hrvatske i SFRJ. Poželivši im u sreću i uspjeh, Predrag Miladinović, Mile Orosz, Vladimir Pavšić, Nenad Silić i Damir Košta odoše da pokušaju ugraditi još jedan kamen u piramidu riječkog planinarstva. (Miljenko Pavešić)

• U Rovinju osnovana sekcija PD »Kamenjak«. Nakon što su u posljedne dvije godine uspješno organizirana planinarska društva u Pazinu, Umagu i Puli, slijeme planinarskih aktivnosti »posijano« je 8. lipnja i u Rovinju. Sudnjom riječkog PD »Kamenjak« sa strukturama općinske konferencije SSRN Rovinja i zainteresiranih pojedinaca, u prisustvu pedesetaka građana Rovinja, održana je osnivačka skupština nove planinarske sekcije u Rovinju, koja će u prvo vrijeme djelovati u okviru matičnog PD »Kamenjak« iz Rijeke. Na istoj skupštini izabran je i prvi Odbor u sastavu: predsjednik Igor Kramar, tajnik Ivan Lekić, blagajnik Alma Žiković te članovi Ferid Zambelli i Vjenceslav Zidaric. Slijedi učlanjivanje građana Rovinja u planinarsku sekciju a tada će se održati konferencija koja će donijeti program rada i druge dogovore. Osnivačkoj skupštini prisustvovao je predsjednik općinske konferencije SSRN Rovinj Silvio Božić te delegacije Predsjedništva PD »Kamenjak« iz Rijeke na čelu s Nikolom Lukarićem. Nakon Skupštine riječki planinari prikazali su seriju dijapozičija o ljetovima jugoslavenskih planina.

(V. S.)

• Planinarsko društvo »Kozjak« iz K. Sućurca, koje broji više od 400 članova, obilježio je 5. V. 1984. 35. godišnjice postojanja. Na inicijativu srednjoškolskog i radničke omladine iz Sućurca to društvo je počelo djelovati 1949. U toku protekla tri i po desetljeća planinari »Kozjaka« su dobili brojna priznanja, među njima i dva zlatna znaka PSJ, a svoj najveći radni uspjeh smatraju izgradnjom svog doma »Putalj« na Kozjaku. Proslava 35. godišnjice je održana u kinu »Partizan« sa svečanom akademijom uz kulturno-umjetnički program, gdje su bili prisutni mnogobrojni gosti iz Dalmacije,

te PD »Poštar« iz Zenice. Svečanost je nastavljena izletom na Kozjak. (Darija Ivanišević)

• PD »Orljak« u Opatiji. Članovi su bili na dvodnevnom pohodu na području Samobora i Čromolja. Tom su prigodom posjetili kontrolne točke Karlovačke transverzale. Krećući se kroz Zumberačku goru, četrnaest opatijskih planina uspješno je izvelo predviđeni program. U sklopu pohoda sudjelovali su na tradicionalnom orijentacijskom martsu »Samobor '84« na području Smeroviča s dvije ekipa. Društvo je ovogodišnju proslavu 1. maja obilježilo na posebno svećan način na vrhu brda Orljaka po kojem društvo nosi i svoje ime. Uoči samog praznika, grupa članova je postavila svoj logotip te okitila spomen-ploču na tom vrhu svježim cvijećem. Kišovito vrijeme nije sprječilo planinare da u noći prije praznika zapale tradicionalan kres uz mali vatromet i da na počasni jarbol podignu crvenu zastavu onako kako su još davneg 1. maja 1940. godine to isto tako učinili komunisti Rukavca na tom mjestu i na taj način pokazali svoj otpor fašistima svoju želju da žele slobodu. U sklopu boravka na Orljaku, planinari su obnovili markacije od Opatije preko Bregi do vrha Orljaka. (Radovan Trinajstić)

• PD »Paklenica« Zadar je 9. lipnja izvelo tradicionalnu akciju: Uspon na najviši vrh Velebita pod geslom: »S Titom u srcu na Vaganskim vrhima!«

Osim zadarskih planinara sudjelovali su i planinari iz Kardeljeva, Knina i Splita. Na samom Vaganskom vrhu pridružili su nam se i planinari Like koji su došli s one strane Velebita. Bio je to zaista srdačan i prijateljski susret i prava manifestacija bratstva i jedinstva među planinarama. Prijenosu su u blizini »Borisovog doma« u Velikoj Paklenici dalmatinški planinari položili cvijeće na spomen-ploču odredu »Plavi Jadran«, koju je ovo Društvo postavilo u čast 35. godišnjice pobjede nad fašizmom i minutom sutnje odali počast palim borcima tog Odreda. Na Vaganskom vrhu priredjen je prigodan program i položen vijenac na spomen-ploču, koju su zadarski planinari postavili u okviru akcije jugoslavenskih planinara »Na 80 vrhova za Titov rođendan«. Uz srdačan stisak ruke dalmatinski i lički planinari su se rastali na svom omiljenom vrhu i preko smjeđih nesenih krenuli svaki u svom pravcu. Po povratku u »Borisov dom« priredjen je »Partizanski ručak«. Preostali dio dana planinari su iskoristili za pobliže medusobno upoznavanje i za izmjenu iskustava. Društvo domaćina dobitilo je priznanje svih sudionika za dobru organizaciju akcije i za njen pun uspjeh. (D. P.)

• Sedam članova PD »Oštrelj« iz Bosanskog Petrovca na svom jedinstvenom pohodu za Beograd nazvanog »Putem Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba« u nedjelju 13. svibnja 1984. godine primijenili su u planinarskom domu PD

»Dilj« iz Slavonskog Broda. Planinari iz Bosanskog Petrovca krenuli su pješice za Beograd u namjeri da posjeti Kuću cvijeća i da evociraju sjećanje na slavni put Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba iz čijih redova su poslije izrasle jedinice Titove garde. Poslije prelaska Save u ime PD »DILJ« planinare je u Slavonskom Kobašu dočekao Vladimir Antić i s njima se pješice uputio u planinarski dom, gdje je za sudionike ovog pohoda osiguran smještaj. Josip Dokuvović pozdravio je goste u ime planinara i SSRN općine Slavonski Brod. Predstavnici PD »Dilj« iskoristili su zgodnu priliku da se sa svojim kolegama iz susjedne republike dogovore o načinu suradnje dvaju društava za naredni period. (Teodor Trifunović)

• Posjetite Martinščak kod Karlovca! Po ovom vrhu zvalo se predratno karlovačko društvo (danas »Dubovac«). Vrh je okružen rijekom Koranom s njegovim triju strana. Pogledi su impresivni na čitavu okolicu, a za lijepa vremena vidici se pružaju do Petrovca na Petrovoj gori, Klek, Bjelolasicu, Zumberak, Plešivicu, Medvednicu i dr. Prema vrhu vodi kolni put iz selo Gornji Velebit, Merić od nekada Barilovića odnosno Belaja. Na vrhu Martinščaka nalazi se crkva Sv. Martina, koja je tu sagradena na vrlo starim temeljima još daleke 1334. godine po zapisu u Zborniku arhidakona Ivana Goričkoga. Kako do vrha Martinščaka nije teško doći, to preporučamo planinarama, da ga posjeti. Usput je moguće posjetiti i Viniciu, ali na nju je najpodesnije iz Duge Reze. Pristupi nisu obilježeni, ali se uz pažnju može nesmetano stići do cilja. Da je to vrijedno posjetiti potvrđujemo time, što je skupina planinara PD »Zeljezničar« Zagreb posjetila Martinščak pod vodstvom Ante Petrekanica iz Karlovca. Bili smo impresionirani ljetopatom tog vrha i vidicima koji se pružaju. U selu Belaju nalazi se privatna gostionica, gdje se možete okrijepiti, te dobiti informaciju o putu za vrh. Tu je ujedno i autobusna stanica. (Josip Sakoman)

• »Vrhovima Papuka«, PD »Zanatljija« iz Osijeka već 11 godina za redom organizira Partizanski marš povodom oslobođenja grada Osijeka (14. IV 1945.) Trasa marša koji traje dva dana počinje od doma na Jankovcu te se prekidom za noćenje u centru za narodnu obranu Sekulinci, završava u Vočinu.

Pošto su izvršene sve pripreme radnje i sazrijevi svi potrebeni uvjeti, predsjedništvo društva donosi odluku da se tradicionalni Partizanski marš transformira u planinarsku transverzalu pod imenom »Vrhovima Papuka«, koja se obilazi kolektivno jedanput godišnje.

Tranzverzala je otvorena 7. i 8. IV 1984. i svaki sudionik koji je prošao sve kontrolne točke i ovjerio dnevnik, osvaja i pripadajući značku. Kontrolne točke: 1.

Jankovac, 2. Partizansko groblje Kovačica, 3. Vrh Papuka, 4. Centar narodne obrane Sekulinci, 5. Partizanska bolnica i groblje Gudnoga, 6. Lom, 7. Točak i 8. Vocić. Informacije na tel. (054) 31-444. (Ing. Đorđe Balić)

• 50 godina doma na Jankovcu. Dom na Jankovcu proslavio je početkom lipnja punih 50 godina postojanja. Daleke 1934. otvoren je prvi dom na Jankovcu pred oko 700 posjetilaca. U to doba je do Slatinskog Drenovca, najbližeg sela, vozilo i poseban vlak Slavonske podravske željeznice, pa se na Jankovcu moglo naći i 1000 Osječana. Danas su takve brojke nažalost nezamisive. Godine 1940., dogradnjom je otvoren drugi dom, ali bez svećanosti zbog početka rata. Već početkom 1943. zapaljen je dom i ostali su samo goli zidovi. Obnavljanjem planinarstvo poslije rata, osječki su se planinari dali i na obnavljanje Doma na Jankovcu. Godine 1951. otvoren je i treći dom koji postoji i danas. Početkom lipnja održana je skromna svečanost proslave 50 godina od gradnje prvog doma. Organiziran je i specijalni autobus iz Osijeka, pa se na Jankovcu tom prilikom našlo stotinjak planinara. Miroslav Matović, jednom od najstarijih i najzaslužnijih članova društva, predan je prigodan poklon. PD »Jankovace« želi svoj dom oživjeti jer na ovaj najljepši kutak Papuka mnogi kao da su zaboravili. Dom je otvoren svakodnevno, potpuno je opskrbljen, može primiti i do 80 posjetilaca na spavanje, ali i na pansion. Veće grupe potrebno je najaviti najmanje deset dana prije na adresu: Planinarski dom na Jankovcu, 54516 Slatinski Drenovac ili Planinarsko društvo »Jankovac«, Istarska bb, Osijek, telefon 054-27-1499.

(M. Lay)

• Put XIV divizije od Sutle do Savinje. Prije 25 godina na sjednici planinarskih društava kotara Celje na Slemenu (1096 m) donijet je zaključak da se otvori planinarski put od Sedlarjevog na Sutli do Ljubnega na Savinji. Taj put je markiran sljedeće godine i hodalo se po njemu u etapama (obično tri). Otvoren je bio na 40. godišnjicu KPJ i SKOJ, 40 godina nakon dolaska 14. divizije na Stajersko planinarska društva su ovu u nekoliko mijenjanu trasu ponovno markirala. Osnovan je bio poseban odbor za tu akciju pri PD »Celje«. Za 25. maj 1984. Dan mladosti, dobio je taj put Vodić, Putni dnevnik i Počasnu značku. Put počinje u Sedlarovom (na pruzi Zagreb-Kumrovec, Zagorska Sela) i ide preko Pilštajna, Lesičnog, penje se na Bohor, spušta u Planinu i teče dalje na Rudnik, Liscu, Lovrenc, Blatnik, Sv. Miklavž, Vrh nad Laškim, Teče, Olešče, Svetinu, Opoku, Bolnicu »Zima«, Dramlje, Stražu na Gori, Konjišku goru, Lindek, Brdu nad Dobrno, Socu, Basališće, dom na Paškem Kozjaku. Paku, Plešivec, Metulov vrh, Arnežnik, Razbor, Slem, Zlebnik (paop pjesnik Karel Desto-

vnik — Kajuh), Bele vode, Luku, Smrekovec, penje se na najviši vrh Komen (1695 m) i ponovo spušta na Hlipovec, bolnicu »Čeles« (novi obilježje otvoreno 20. 5. 1984.) u Mrzlim vodama. Tratinik, spomenik kod Rabona, Ljubenske Rastke, Ljubin (autobusna veza Zagreb — Logarska dolina). Vodić je uredio prof. G. Grobelnik, uvodne riječi je napisao predsjednik udruženja boraca XIV. divizije Bojan Skrk, poohod 14. divizije na Stajersko opisao je Milan Guček, opis planinarskog puta uz saradnju planinara i domaćina B. Jordana. Skicu puta na 19 karata mjerila 1:50 000 izradio je V. Kos sa Geodetskog zavoda u Ljubljani. Posao oko štampanja i pravovremene izlaza iz štampe preuzeo je Adi Vrečer (predsjednik tog odbora). Dnevnik, u koga se za sad može otisnuti 30 žigova, dobije se po cijeni od 30 din u ekonomatu PZS (61001 Ljubljana, pp 214) ili kod PD »Celje«, Stanetova 18, 63000 Celje. Na istoj adresi može se naručiti i Vodić, koji je posebno štampan.

(ing. Božo Jordan)

• Požežani u Bosni. Početkom lipnja, četrdeset članova PD »Sokolovac«, jedan član PD »Klikun« iz Pleternice i dva iz PD »Strmac« iz Nove Gradiške, boravilo je dva dana na Širem području Jajca i Mrkonjić Grada. Oni su uz razgledanje kulturnih i povijesnih spomenika drevnog Jajca, propješali dijelom planinarske transverzale AVNOJ-a i AVZNOBIIH-a. Jedna grupa kondiciono spremnijih planinara uselila se na Otomli (1054 m). Poseban doživljaj bila je posjeta Janjskim otocima na riječi Janju, izvorima Plive, te jezeru Balkani kod Mrkonjić Grada. Izmenjenom poklonu sa srdačnim domaćinom, članovima PD »Cusine« iz Jajca, i dogovorom o daljnjoj suradnji, zaključena je još jedna planinarska akcija počevšnja 85-obljetnici organiziranog planinarstva u požeškom kraju.

(Ivan Jakovina)

• Izdavački planovi PD »Sokolovac«. U nastajanju da se popularizira požeško gorje, a povodom 10. obljetnice organiziranog planinarstva u Hrvatskoj, 85. obljetnice planinarske organizacije u Slav. Požegi, a u spomen 120. obljetnice rođenja i 50. obljetnice smrti Julija Kempfa, osnivača planinarske organizacije u požeškom kraju, te sjecanja na nedavno preminulog prof. Antuna Petkovića, dugogodišnjeg predsjednika i doživotnog počasnog predsjednika PD »Sokolovac« Slav. Požega, pokrenuta je Biblioteka »Papuk«, nazvana po najljepšoj slavonskoj planini. U prvom kolu objavit će se rukopis prof. Antuna Petkovića »Ljepote krajolika požeškog gorja«. Uz to bit će tiskana »biografija« PD »Sokolovac«, dvije pjesme Milana Kaučića, sadržajem vezane za planinu, zatim tri popijeve o požeškom gorju, koje je zapisao poznati muzikolog dr Josip Andrić, te prilog o prof. Petkoviću.

Sve to bit će ilustrirano s dvadesetak snimaka požeških i novogradinskih planinara, koji funkcionalno dopunjaju tekst, te s avijacije karte. Knjizica će imati 32 stranice, uobičajenog formata. Pošebice je posvećena pažnja koričnama, na kojima će biti objavljena kolorirana reprodukcija slike »Požeška dolina« slikara Miroslava Kraljevića, čiju 100. obljetnicu rođenja proslavljamo iduće godine. U želji da ova publikacija dode u ruke čitalaca do kraja godine, požeški planinari su se obratili za materijalnu pomoć društveno-političkoj zajednici i organizacijama udruženog rada Požeške kotline. Takoder se obraćamo, posredstvom »Naših planina«, pojedincima i planinarskim kolektivima za materijalnu podršku, koju mogu uputiti na žiro-račun PD »Sokolovac« Slav. Požega broj 34200-678-3359, uz naznaku: Za Biblioteku »Papuk«. Hvala na podršci i solidarnosti!

(Ivan Jakovina)

• Otvorena Goranska transverzala. U klopu završne svečanosti »Goranovog proljeća«, tradicionalne pjesničke manifestacije, najveće u našoj zemlji, koja se održava svake godine od prvog dana proljeća 21. ožujka do 10. lipnja u rodnom mjestu pjesnika Ivana Goran Kovačića u Lukovdolu, otvorena je prva dionica goranske planinarske transverzale pod nazivom »Tragom goranske mladosti«. Planinarski put ima cilj da otkrije prirodne ljepote i značajnosti ovog podneblja, a bit će podijeljen u četiri dionice u dužini od 250 km. Prva dionica je obilježena na relaciji Severin na Kupi — Lukovdol — Skrad — Brod na Kupi — izvod Kupe. Na tom putu gostovali su i pjesnici i dramski umjetnici. Radni snalaženja u prirodi akciju su vodili članovi Planinarskog društva »Zagreb«, društveno-političkih organizacija Gorskog kotara kao i društvo »Goran« iz Zagreba.

Gest vrijedan da se zabilježi: članovi PD »Vršak« iz Brod Moravice upriličili su za sudionike marša »Tragom gorane mladosti« srdačan doček, s ostalim mještanim. U maršu od Lokovdola do izvora rijeke Kupe sudjelovali su zagrebački i goranski planinari. Članovi su priredili malo veselje, a sudionike planinare dočekali su šoljoni topla čaja. Svečanost i doček priredeni su u zasebno Razdrt.

(dm)

• Knjiga o Vrbovskom. U izdanju »Školske knjige« iz Zagreba izašla je monografija općine Vrbovsko u prvoj naknadi od 3000 primjeraka. To je prva knjiga takve vrste u Vrbovskom. Ona slikom i riječju prikazuje prirodne ljepote ove komune nekadašnjeg Ratnog kotara, burni i zanimljivu prošlost, a osvrte se i na kulturnu baštinu, revolucionarnu povijest Vrbovskog, kao i na budućnost ovog planinskog kraja. Autori su poznati društveno-politički radnici Vrbovskog, a priprema na knjizi trajala je nekoliko godina.

(dm)

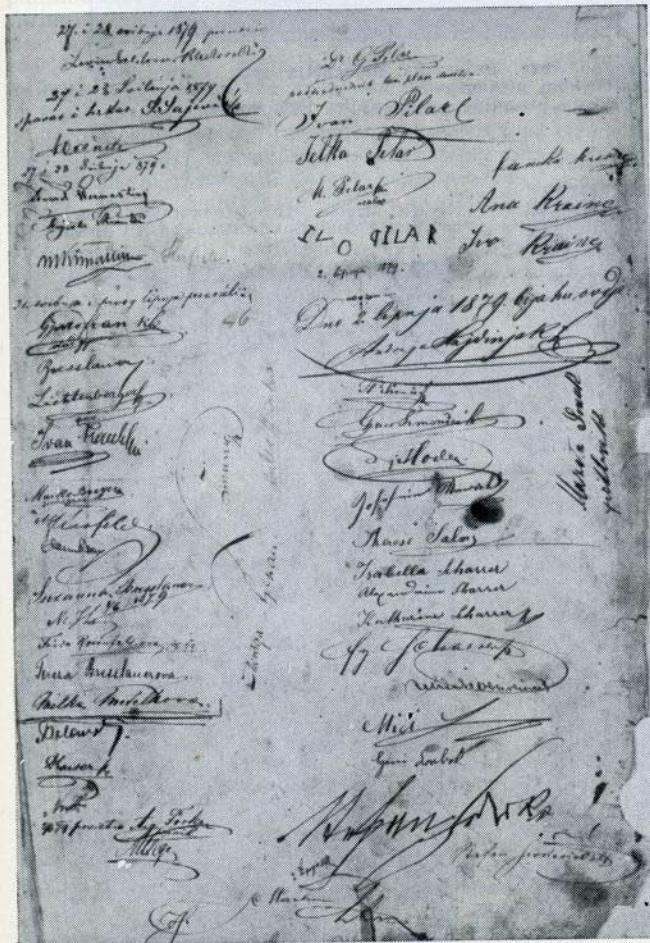
Slijedi nastavak jubilarnog priloga »Slike iz povijesti hrvatskog planinarstva«

Na otvorenju željezne sljemenske piramide skupilo se oko 400 građana, zatim pjevačka društva »Kolo«, »Sloga« i »Sokol«, pucalo se iz mužara i piramida je otvorena uz svirku vojničke glazbe Hrvatskog domobranstva.

Obistinile su se riječi Torbarove kojima je na svečanom otvaranju poželio da ona »otvori novu epohu u razvoju HPD-a, te da pobudi u svakoga Hrvata još veći smisao za ljetoput njegove domovine.« Vidik sa sljemenske piramide tako je zanio hladnog prirodoslovca dr. Miju Kišpatića da je u svom opisu »Zagrebačka gora« (u HPD-ovojo »Spomenici« 1884) napisao: »Još nisam na piramidi sreoni najsuhoparnijeg čovjeka, koji ne bi s najvećim ushitom hvalio vidik i zavjeravao se, da će se što prije gore uspeti. To nadilazi sve užitke, što ih čovjek u običnom životu ima.« Taj vidik je nadahnuo poznate naše pjesnike S. S. Kranjčevića, F. Markovića i Gj. Arnolda. Tako je Kranjčević 24. svibnja 1885. u HPD-ovojo Spomen-knjizi na Sljemenu upisao divne stihove:

U visini, na daljini
svjetske zlobe i taštine
slobodna se miso vije
širom moje domovine.
Tuj ne čutim lanca teška,
ne kvači me ropstvo kleto;
sve je mirno, sve je drugo,
u prirodi sve je sveto.
Rajski vide, — vele meni:
grob si puka umiruća;
al odovud nisi grobljem,
već kolijevkom uskrsnuća!
Silni čemo opet biti,
znoj naroda puk će žeti;
pozdravljam te, vide mili,
kraju božji, kraju sveti!

Danas je na mjestu popularne HPD-ove piramide, koja je sedam desetljeća bila omiljeno izletište zagrebačkih planinara i građana, znatno viši TV-toranj s vidikovcem, a stara željezna piramida preseljena je 1960. na vrh Japetića u Samoborskom gorju, gdje i danas stoji čekajući, uskoro, na proslavu svoje stoljetnice.

Gore: Piramida na Hrastovičkoj gori koju je podružnica HPD »Zrin« iz Petrinje podigla 1926. god. (stanje poslije nadogradnje 1938)

Lijevo: stranica iz upisne spomen-knjige »Gradske kuće« na Sljemenu iz 1879. god. s potpisima Gjure Pilara, Levina Schlossera i Mije Kišpatića

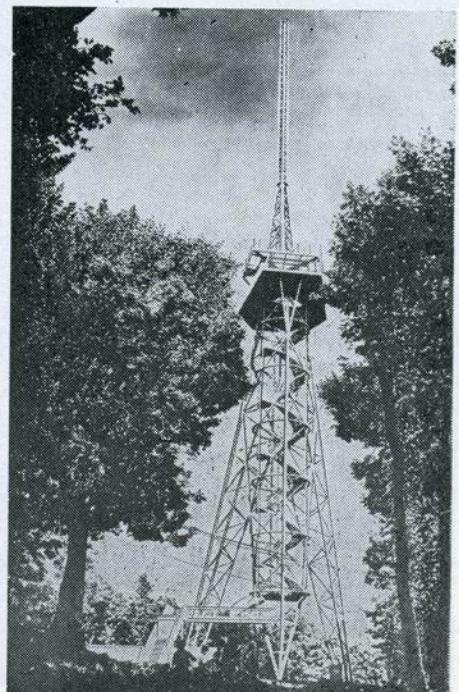

Gore: HPD je njegova međunarodne veze. Švicarska delegacija 1926. godine pod Sljemenskom piramidom.

Lijevo dolje: otvaranje željezne piramide na Ivanišći 1929. godine

Na mjestu HPD-ove piramide na Sljemuenu podignut je 1959. god. TV-toranj

HPD je, jednako kao i poslije njegove podružnice, nastavljao s podizanjem piramida, shvaćajući da je vidik glavni mamac za planinarske uspone. Skupljujući podatke po arhivima i stariim časopisima nabrojali smo ih ukupno 13, pa eto njihova popisa kronološkim redom:

1. Sljeme (drvena) 1877
2. Plešivica (drvena) 1881
3. Sljeme (željezna) 1889
4. Ivanščica (drvena) 1893
5. Plešivica (željezna) 1905
6. Oštra kod Gospića 1914
7. Kapelščak iznad Stub. Toplica 1925
8. Cepeliš na Hrastovičkoj gori 1926
9. Ivanščica (željezna) 1929
10. Viktorovac u Sisku 1929
11. Tepec iznad Samobora 1930
12. Petrov vrh iznad Daruvara 1934
13. Tomašica kod Gline 1937

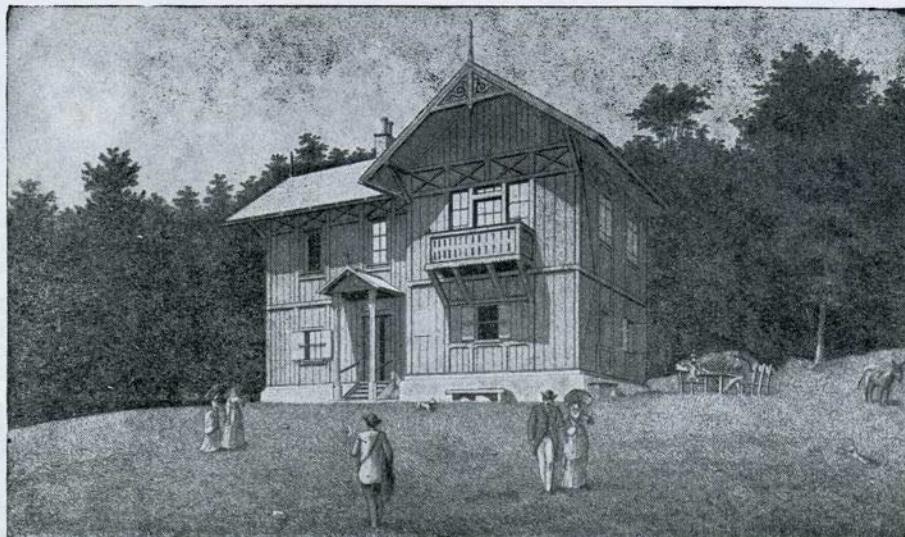
»Gradsko kuća« na Sljemenu, naš prvi planinarski dom

Istodobno s izgradnjom svoje prve piramide na Sljemenu, HPD je planiralo i izgradnju planinarske kuće, no za to nije imalo dovoljno novaca. Izgleda da je zagrebačka općina u to doba, kad je Zagreb imao samo 25.000 stanovnika, imala mnogo više razumijevanja za planinare nego danas, jer je na molbu HPD-a zaključila 22. prosinca 1877. da se kod sljemenskog izvora (ispod tzv. Činovničke livade) sagradi kuća s dvostrukom namjenom: u prizemlju će biti stan lugara, a prvi je kat namijenjen HPD-u. Odatile i njezino popularno ime »Gradsko kuća«. O njoj je nekadašnji predsjednik HPD-a Josip Pasarić pisao: »Kad je HPD spomenute pro-

istorije 1878. god. snabdjelo nužnim namještajem, pa uz to uredilo glavne putove na goru, u gradu Zagrebu je oživio mar za planinarstvo i na Sljemenu se stao javljati novi život. Još prije 20—30 godina bila je rijetkost, gotovo čudo, da se je tko popeo na naše divno Sljeme, pa kad bi tko učinio to junačko djelo, o njemu se po gradu pripovijedalo: »Vidiš, taj je bio na Sljemenu.« To se vidi i na broju posjetnika sljemenske kuće: u knjizi spomenici ubilježeno je 516 njih već koncem prve godine 1879.«

Zagreb je još jednom pokazao razumijevanje za planinare: 4. rujna 1911. cijela je kuća ustupljena HPD-u. No kako je planinarna unatoč tome u njoj bilo pretjesno, prigradi HPD 1912. god. oveću verandu. Poslije prvog svjetskog rata i tako proširena kuća opet postaje pretjesna, pa je 1925. ponovno nadogradena i prilikom svečanog otvaranja 13. listopada nazvana Tomislavovim domom po prvom hrvatskom kralju, jer se te godine slavila 1000-godišnjica osnivanja hrvatskog kraljevstva. Dom je na žalost 5. veljače 1934. do temelja izgorio. Na garištu je sagrađeno privremeno sklonište, a kada je HPD podignulo novi Tomislavov dom, bliže sljemenskoj piramidi, sklonište je zajedno sa zemljишtem predano gradskoj općini. Na tome je mjestu danas lugarnica gradske šumarije (preko puta Doma odmora »Željezničar«). Gradska kuća važna je u našoj povijesti jer je bila žarište planinarskog života više od pola stoljeća.

Stoga nam je shvatljiv očajnički vapaj jednoga planinara iz onoga doba: »Porazna vijest što dopre do nas prenerazi nas sve. I

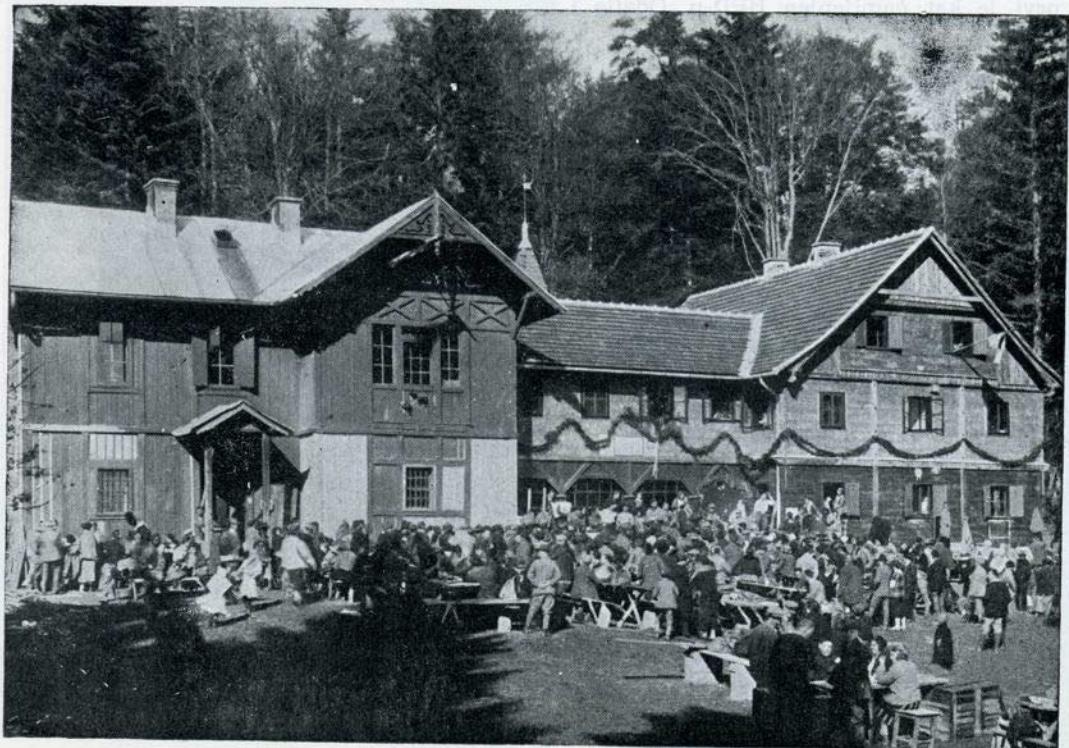

»Gradsko kuća« na Sljemenu. Presnimpljeno iz HPD-ove Spomenice tiskane 1884. godine

Gore: HPD-ova razglednica iz 1912. ili 1913. godine nakon proširenja »Gradske kuće« verandom (u sredini). Uz željeznu Sljemensku piramidu vidi se i dotrajala drvena piramida iz 1877. godine (desno gore)

Dolje: godine 1925. svečano je otvoren Tomislavov dom koji je nastao nadogradnjom »Gradske kuće« i prigradnjom novoga krila (desno)

počuvano preuzeo
stresom na sebe
tri meseca posle
vao u vlasništvo
du, no onaj dan
činio događaj
veću obvinu
teški napredak
ko je iskoristio
japanske i u
tak napredak.
Dom je postao
problem, već
akta izdani su
šnora. Ugotovljen
zatvorenim po
tu da novi dom
govito bude u
vina je stada
ili se počinjalo
gova pravila
da se ne
da upečatiti
na životnicu.

**Tomislavov dom u
pepelu**

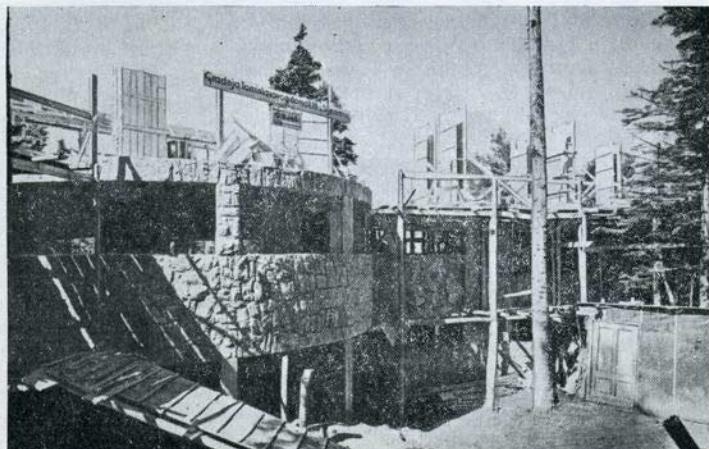

planinari pohitaše u mrak, u snijeg. A ondje je ognjena neman prožirala nastojanja i mučku planinara tolikih godina i nije dopuštala pristup onamu, gdje su pod ruševinama vapile tolike uspomene, toliki osjećaji...«

Novi Tomislavov dom — naša najljepša planinarska građevina

Ubrzo nakon požara HPD je odlučilo sa graditi novi još ljepši dom: »Ostavši beskućnikom na Sljemenu, društvo je pregnulo jednoj neslućenoj borbi. Nikada do tada toliko ljubavi i požrtvovanja! Bit će to dom dostojan društva, dostojan tradicije, naše Mvednice i Zagreba grada« — napisao je Gjuro Janečović, pročelnik odbora za sabirnu akciju. Bila su za to dva jaka razloga. Jedan je bio gubitak dugogodišnjeg žarišta planinarskog rada, a drugi gubitak finansijskih

prihoda što ih je dom ostvarivao. Novi dom zamišljen je kao monumentalna, dotad u našim planinama nevidena građevina, zadatak koji je u prvi mah izgledao neostvariv s oskudnim društvenim sredstvima. Začudo, HPD-ov poziv za pomoć imao je neočekivan uspjeh, možda zbog nostalгије za tradicionalnim sastajalištem. Novčano su izgradnju pomogli Ministarstvo građevina, grad Zagreb, brojne tvornice i poduzeća, Đački dom na Sljemenu, gotovo sve HPD-ove podružnice i brojni pojedinci, neki vrlo visokim prilozima, a drugi »Jednim dinarom za ciglu«. Zanimljiv je npr. bio doprinos Kazališnih dobrovoljaca koji su u korist novoga doma izveli na otvorenom prostoru pred zagrebačkom katedralom četiri puta dramu »Čovjek«, tako vrlo popularnu. Za gradnju je upotrebљeno

**Izgradnja novog Tomisla
vova doma 1937. godine**

Ponos hrvatskih planinara:
novi Tomislavov dom je
dovršen (pogled sa Sljemen-
ske piramide)

na osigurnina, a također i sav novac sačran za gradnju Hrvatskog planinarskog muzeja u Zagrebu. Dom je sagrađen prema projektu poznatog arhitekta Stjepana Planića (r. 1909; projektirao je i dom na Kalniku), s tri krila u obliku slova Y. Kada je Planić 1968. dobio nagradu »Vladimir Nazor« za životno djelo, Tomislavov dom je ocijenjen »kao vrijedno arhitektonsko djelo u međunarodnim razmjerima i važno u razvitu moderne hrvatske arhitekture«.

Dom je podignut na novoj lokaciji, na hrptu planine i u blizini piramide, imao je oko 100 kreveta, dva restorana za 420 osoba, centralno grijanje i doista reprezentativan izgled. Svečano je otvoren 7. studenoga 1937. Na žalost, izvedba gradnje bila je tako puna nedostataka da su o tome vođene parnice i sazivane izvanredne skupštine.

Bit će zanimljivo na ovom mjestu opisati njegovu daljnju sudbinu. Poslije rata bio je otudem od planinara i poslovaо je kao hotelski objekt, sve dok na intervenciju predsjednika Jugoslavije nije predan Planinarskom savezu Hrvatske. Napokon je novi Tomislavov dom doživio istu žalosnu sudbinu kao i stari: zbog nepažnje limarskih radnika izgorio mu je 10. lipnja 1964. krov i drugi kat, a zatim je, izložen kišama, teško oštećen i preostali dio. Ni osigurnina, ni sav finansijski potencijal planinarske organizacije u Hrvatskoj, nisu dostajali za njegovu obnovu, tako da je ostatak doma prodan Skupštini grada Zagreba, a ona ga je predala na korištenje ugostiteljskom poduzeću »Risnjak«, uz uvjet da PSH iz osigurnine plati postavljanje novoga krova. Budući da Grad nije isplatio ugovorenu kupovninu, PSH je 1966. dom

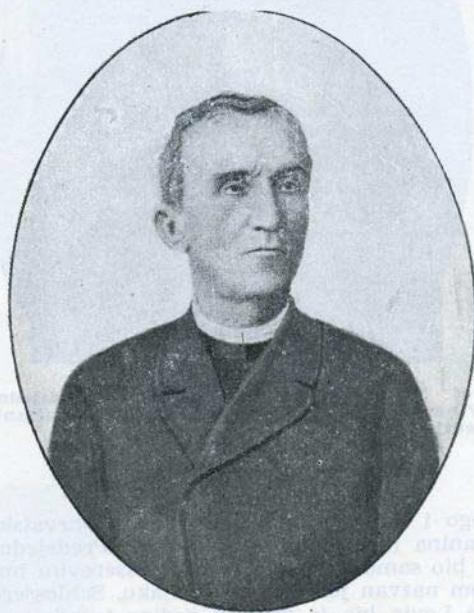
ponovno preuzeo i pokušao donje katove osposobiti za planinarske svrhe. Slijedile su tri mučne godine, u kojima je PSH pokušavao s raspoloživim sredstvima sanirati zgradu, no ona se pokazala kao bure bez dna. Osim toga, osoblje u domu je na pogrešan način shvaćalo samoupravljanje, tako da je PSH neprestano imao samo ulogu sanatora što je iscrpljivalo i kadrovske i finansijske kapacitete, a planinari posjetiocu su unatoč tim naporima s pravom bili nezadovoljni. Dom je postao pojam kao stalni »patološki problem«. Napokon je po savjetu gradevinskih stručnjaka napušten i 1969. prodan jednom ugostiteljskom poduzeću kao lokacija za izgradnju novoga objekta, i to uz dva uvjeta: da nosi tradicionalno ime i da jedan njegov dio bude namijenjen planinarima. Ruševina je otada promijenila nekoliko vlasnika, ali se pokazalo da ni grad Zagreb ni sva njegova privreda u proteklih 15 godina nisu bili u stanju ponoviti pothvat predratnih Hapeadaša. Uostalom, planinarska organizacija je na Medvednici završila svoju stoljetnu ulogu: utrla je puteve turizmu i ugostiteljstvu, a planina je postala i napokon službeno proglašena parkom prirode zagrebačkih građana.

Predsjednici

U radu HPD-a znatnu su ulogu odigrali njegovi predsjednici. Skupštine su nastojale izabrati takve osobe koje će svojim ugledom jamčiti ugled društva. U prošlom stoljeću to su bili ugledni znanstveni radnici, a u našemu uglavnom političari i javni radnici. Važna priznati da su svi oni nastojali opravdati poklonjeno povjerenje i da su požrtvovno radeći za dobrobit društva. Na čelu HPD-a pro-

defiliralo je u njegovo povijesti devet predsjednika. Evo njihovih imena i osnovnih podataka.

1. Dr. Josip Schlosser Klekovski (1875—6). Izabran je za prvog predsjednika ne samo kao ugledna ličnost društvenog života (bio je pralječnik Kraljevine Hrvatske i Slavonije),

Gore: Josip Torbar (1824—1900), dva puta predsjednik HPD-a, 1876—78 i 1883—1893. godine.
Dolje: Pročelje novog Tomislavova doma (gornji d'vori kat izgorio je 1964. godine)

Graf Miroslav Kulmer (1861—1943), predsjednik HPD-a 29 godina (!), nakon toga izabran za časnim predsjednikom

nego i kao afirmirani istraživač hrvatskih planina (botaničar i entomolog). Predsjednik je bio samo prvu godinu. Schlosserovim imenom nazvan je dom na Risnjaku. Schlosserov sin Levin bio je desetak godina tajnik i po-kazao se vrlo agilnim.

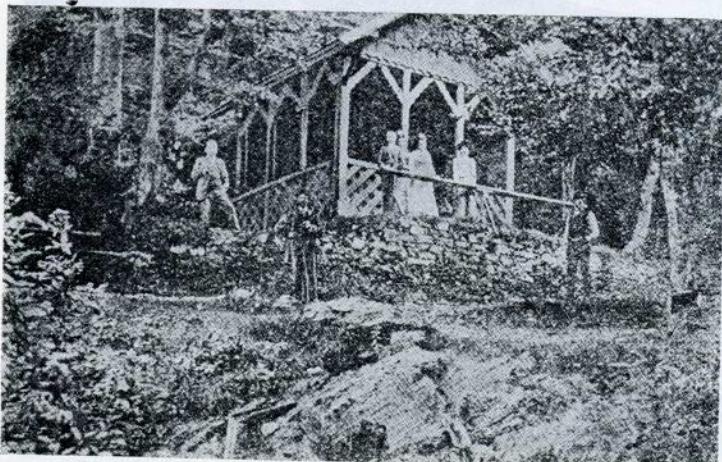
2. Josip Torbar (1876—8. i 1883—93). Po struci je bio fizičar i matematičar, po zanimanju gimnazijski profesor i svećenik, a zaslužan za populariziranje prirodnih znanosti. I on je bio ugledna ličnost, akademik i predsjednik Akademije. Za predsjednika HPD-a je biran dva puta. Planinarstvom se počeo baviti desetak godina prije osnutka HPD-a. God. 1865. objavio je iskustva s uspo-

na na Klek i Plješivici pod naslovom »Uzlaz na planine«. Za njegova je mandata podig-nuta željezna piramida na Sljemuenu.

3. Ljudevit Vukotinović (1878—83). Bio je književnik, znanstvenik, pravnik, političar i istaknuti ilirac. I on je bio ugledna ličnost, akademik, predsjednik Akademije i svestra-ni stručnjak (»hrvatski enciklopedist«). Uz to je bio i planinarski pisac (programatski čla-nak »Zadaća i svrha planinskoga društva« 1884). Znatno je pridonio svojom agilnošću afirmaciji planinarstva u početnom razdoblju.

4. Miroslav Kulmer (1893—1921). Bio je ve-leposjednik u Šestinama pod Sljemenom i član poznate grofovske obitelji, predsjednik Hrvatskog gospodarskog društva, vlasnik ve-likih šuma na Medvednici. Predsjednik je bio rekordno dugo. Istaknuo se u tom razdoblju kao mecena i osobito je zaslужan za društve-ne objekte na Medvednici. Na svom vlaste-linstvu, koje je obuhvaćalo dobar dio Me-dvednice, pomagao je svaku planinarsku gra-dnju i na svoj trošak je uredio niz objekata korisnih za planinare (put do Kraljičina zdence, Elvirin put na Sljeme, nadstrešnice, uređenje Susedgrada, prigradnja »Gradskoj kući« itd.). Poklonio je šumu na Brestovcu za izgradnju sanatorija. Najviše je planinario s Dragutinom Hircom. Širih planinarskih ambicija nije imao i u njegovo doba HPD-ov rad je ponajviše bio ograničen na Medvednicu. God. 1921. izabran je za za-časnog predsjednika.

5. Dr. Ivan Krajač (1921—5), odvjetnik, fi-nancijski stručnjak, političar, ministar trgo-vine i industrije 1925. Predsjednikom nije bio dugo vremena, ali je neobičnom energijom pokrenuo velik broj društvenih akcija i zna-tno promijenio društvenu fizionomiju. Već je 1914. proklamirao u HP svoje tri osnovne

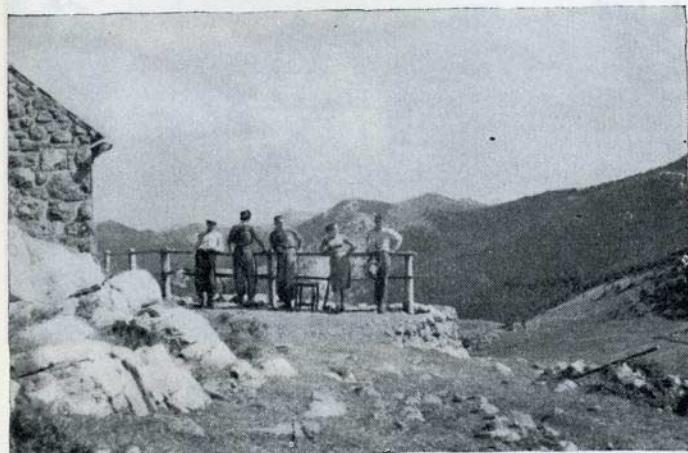

HPD-ovo »pristanište« (pa-viljon) na Kraljičinu zdencu 1882. godine, jedna od pla-ninarskih gradnja podignuta uz pomoć Kulmerove dota-cije

ideje: osuvremeniti HPD alpinizmom, djelovanje usmjeriti na Dinarsko gorje, osobito na Velebit, te planinarskom radu dati što više sadržaja kulturnog značaja. Napisao je niz putopisa i članaka programatskog karaktera. Posjećivao je centralne Alpe i bavio se alpinizmom. Uporno je nastojao oko izgradnje planinarskih kuća, osobito na Velebitu (izabrao je lokaciju doma na Zavižanu, tada zvanog Krajačeva kuća). Njegovo ime nose Krajačevi kukovi u sj. Velebitu, koji je upravo strastveno istraživao. U njegovo doba broj članova se gotovo udeseterostručio (porastao je na 7000), a broj podružnica porastao s 4 na 29.

Desno: Dr. Ivan Krajač (1877—1946), predsjednik HPD-a 1921—1925, reformator društvene djelatnosti, alpinist i planinarski pisac

Dolje: Krajač je izabrao lokaciju i finansijski pomogao izgradnju Krajačeve kuće podignute 1927. godine pod Vučjakom (danas je na njezinom mjestu planinarski dom Zavižan

Dolje: zahvalni hapedaši prozvali su bezimeni dio Rožanskih kukova na Velebitu Krajačevim imenom

Upravo je Hrvatski Sokolovac ujekao
s vodnjem na srednjem polju, na
četvrtom mjestu, gospodine se
zadovoljili i ponosili i održali
da će se učestvovati u ovom velikom
sokolskom skupu, ali i učestvovati
u svim programima i obredima
čiji će se održati u Velebitu.
Ovaj skup je bio organiziran
u čast 100. godišnjice osnutka
Hrvatskog Sokola, a učestvovao
je u njemu i predsjednik Hrvatske
države dr. Franjo Tuđman. Na
sokolskom skupu se održala
mnogošteg (900) načina
članenja (1899-1921). Tuđman je
zahvalio pod-štandaristima i
činovnicima obitelji predstavljajućim
Hrvatsku i Hrvatski Sokol.

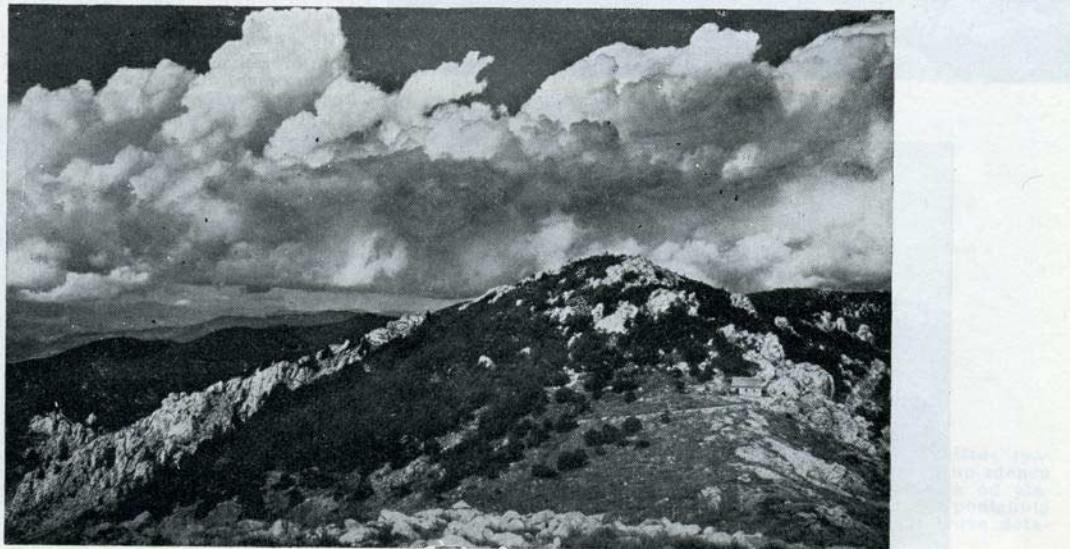
Ovom je karikaturom slikar i član
HPD-a prof. Zlatko Sulentić pri-
kazao Krajača na dekoraciji za
veliku HPD-ovu redutu u dvorani
Hrvatskog sokola 1929. god. na-
zvanu »Noć na Velebitu«

Upravo je Hrvatski Sokolovac ujekao
s vodnjem na srednjem polju, na
četvrtom mjestu, gospodine se
zadovoljili i ponosili i održali
da će se učestvovati u ovom velikom
sokolskom skupu, ali i učestvovati
u svim programima i obredima
čiji će se održati u Velebitu.

Desno: svoj prvi prođor u Velebit
HPD zahvaljuje kolibi braće Kra-
jač na Rujicama u Senjskom bilu
koju su oni uredili 1912. godine

Položaj Krajačeve kuće na Vu-
ćaku (desno ispod vrha); danas
je na njenom mjestu Dom na Za-
vižanu PSH

Hapedaši su bezimene vrhove u Rožanskim kukovima na Velebitu nazvali imenima zaslужних članova. Na slici Pasarićev kuk iznad Rossijevo skloništa, također nazvanog po članu društva

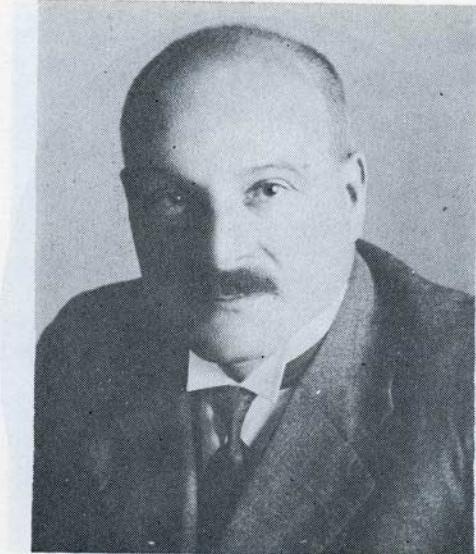
Prof. Josip Pasarić (1860—1937), predsjednik HPD-a 1925—33, zanimljiva ličnost hrvatskog kulturnog i političkog života, odgojio je perom, riječju i djelom generacije planinara.

6. Prof. Josip Pasarić (1925—33), naslijedio je Krajača koji je zbog državničkih poslova oskudijevao vremenom. Po zanimanju je bio gimnazijski profesor, publicist, političar, u-

rednik »Obzora«. Članom HPD-a postao je još 1898, bio je zatim urednik Planinarskog vjesnika u »Vijencu« (1910—13), potpredsjednik i napokon predsjednik HPD-a. God.

Među brojnim slikama kojima je Suletić dekorirao HPD-ovu zabavu 1929. god. senzaciju su pobudile planinske vile koje se kupaju u Babinom jezeru na Velebitu i ova Pasarićeva karikatura

Gore: Dr. Ante Cividini (1881—1968), predsjednik HPD-a 1933—1933. i urednik Hrvatskog planinara 1935—1939. godine

HPD-a 1933—1933. i urednik Hrvatskog planinara 1935—1939. godine

Dolje: Pasarić među planinarima prilikom jednog izleta na Klek 1928. godine

1929—33. uređivao je HP i bio plodan planinarski pisac. Značajna ličnost međuratnog planinarskog života. Dugo je godina požrtvovno snosio glavni teret društvenog rada. Zahvaljujući svom autoritetu uspijevao je izglađiti mnoge društvene nesuglasice, ali je na burnoj skupštini 1933. morao odstupiti jer je bio optužen za samovolju i ostao je u manjini. Njegovim je imenom nazvan dom na Ivanščici.

7. Dr. Ante Cividini (1933—9), srednjoškolski profesor, publicist, pedagog i političar. Za njegove ere HPD je bio u stalnom usponu i bez značajnijih društvenih nesporazuma. God. 1935—9. uređivao je HP. Kao rođeni Goranin osobito je volio planine Gorske kotate. Za njim je ostalo nedovršeno djelo »Gorski kotar«, zamišljeno kao monumentalna edicija (izašla su tri sveska).

8. Dr. Josip Torbar (1939—41), odvjetnik, političar (zastupnik HSS-a), ministar 1940—1. Predsjednikom je bio prekratko da bi razvio značajniju djelatnost u burnom predratnom razdoblju, a ni političke funkcije nisu mu ostavljale dovoljno vremena za planinarski rad.

9. Vilim Ivaniš. Ustaše su 19. lipnja 1941. rapustile HPD i sva ostala društva. Osnovano je Hrv. planinarsko društvo NDH, na čelu s režimskim povjerenikom. Međutim, 29. ožujka 1944. planinari unatoč tome sazivaju 68. redovnu skupštinu HPD-a (prvu poslije 1941), odbijaju imenovanje povjerenika i biraju za predsjednika Vilima Ivaniša. O njegovu djelovanju nedostaju podaci. Njegovo ime nalazimo na popisu agilnih članova travničke podružnice Društva planinara u BiH 1931. godine.

Začasni članovi

HPD je svojim Pravilima predvidjelo imenovanje začasnih članova. To su bili oni istaknuti planinari »koje glavna skupština imenuje radi osobitih zasluga što su ih stekli za društvo ili njegov cilj.« U 66 godina svoga postojanja proglašeno je samo 46 začasnih članova, dakle, bila je to rijetka počast koju nije bilo lako steći. Zahvaljujući savjesnoj evidenciji tajnika Josipa Plačeka (izabran 1934), sačuvao nam se njihov popis koji još dosad nije bio objavljen. Uz svako ime dodajemo godinu imenovanja, godinu rođenja i smrti (u zagradi) i kratak opis djelovanja.

1. Prof. dr Johannes Frischauf 1889 (1837—1924), profesor matematike na Sveučilištu u Gracu i pisac planinarskih vodiča. Inicijator osnivanja HPD-a. Obišao je velik broj hrvatskih planina i opisivao ih u knjigama i člancima. Pomagao je slovenske planinare u eri ponjemčivanja.
2. Josip Torbar 1889 (1824—1900), gimnazijalni profesor, akademik, predsjednik Jugoslavenske akademije 1890—1900, svećenik, popularizator prirodnih znanosti. Predsjednik HPD-a 1876—1878. i 1884—1893, planinarski pisac (Uzlaz na Klek i Plješivcu, 1865).
3. Ivan Exner 1910 (?—1911), urar i draguljar u Zagrebu, suosnivač HPD-a i blagajnik 1893—1910. Njegova radnja u Ilici bila je planinarsko sastajalište.

4. Grof Miroslav Kulmer 1921 (1861—1943), veleposjednik u Šestinama, vlasnik šuma na Medvednici, predsjednik Hrvatskog gospodarskog društva. Bio je rekordno dug predsjednik HPD-a (1893—1921), društveni mecena, zaslužan za planinarske objekte na Medvednici. Poklonio je zemlju za sanatorij na Brešovcu. Izabran je za začasnog predsjednika.

5. Jakob Aljaž 1924 (1845—1927), župnik u Mojstrani, nestor slovenskog planinarstva (»triglavski župnik«), sagradio Aljažev stup na Triglavu. Velik prijatelj hrvatskih planinara.
6. Ivan Gojtan 1924 (1869—1939), odvjetnik u Gospiću. Bio je 25 godina na čelu podružnice »Visočica«, osobito zaslužan za izgradnju objekata na j. Velebitu (Gojtanov dom na Visočici). HPD-u je poklonio dvije kuće pod Crnopcem.
7. Dr. Mijo Kišpatić 1924 (1851—1926), profesor Sveučilišta u Zagrebu, upravitelj Mineraloško-petrografskega muzeja, akademik i istaknuti popularizator prirodnih znanosti. Dugogodišnji odbornik HPD-a, potpredsjednik. Opisao Medvednicu u HPD-ovojo Spomenici 1884. godine.
8. Vladimir Krešić 1924 (1847—1924), bankovni ravnatelj, potpredsjednik Crvenog križa 25 godina. Član HPD-a 50 godina, blagajnik 1874—1884. Njegovi blagajnički

Dr. Oton Kučera (1857—1931), dugogodišnji član uprave HPD-a i tajnik, jedan od naših prvih posjetilaca Centralnih Alpa i alpskih ledenjaka, izabran začasnim članom 1924. godine.

Milan Lenuci (1849—1924), kao građevinski inženjer i tehnički savjetnik, sudjeluje od osnutka HPD-a u izgradnji društvenih objekata; začasnim članom izabran 1924. godine

dokumenti čuvaju se u Planinarskom muzeju u Samoboru.

9. Dr. Oton Kučera 1924 (1857—1931), profesor Šumarske akademije u Zagrebu, poznat kao astronomski pisac. Dugogodišnji član uprave HPD-a i tajnik. Sastavio spomenic prilikom 25-godišnjice. Posjećivao centralne Alpe i ledenjake.
10. Ing. Milan Lenuci 1924 (1849—1924), inž. građevinarstva, zaslužan za razvoj Zagreba. Dugogodišnji član HPD-a, potpredsjednik 1902. Kao stručnjak sudjelovao u gradnji HPD-ovih objekata (piramide na Sljemenu, Plješivici, Ivanšcici).
11. Prof. Vjekoslav Novotni 1924 (1843—1928), gimnazijски profesor u Zagrebu, 40 godina odbornik HPD-a, tajnik od 1901, urednik HP od 1904, društveni mecena i jedan od najpožrtvovnijih članova. Pisac prvih planinarskih vodiča (Vodič na goru zagrebačku 1906). Na Sljemenu bio više tisuća puta!
12. Prof. Josip Pasarić 1924 (1860—1937), gimnazijski profesor, publicist, političar, urednik Obzora. Član HPD-a od 1898, urednik HP 1929—33, potpredsjednik i predsjednik 1925—33. Plodan planinarski pisac. Značajna ličnost međunarodnog planinarskog života (popularni Japica). Njegovo ime nosi dom na Ivanšcici.
13. August Pisačić 1924 (1859—?), građevinski inž. u Zagrebu. Kao predsjednik

Ljudevit Rossi (1850—1932), oficir koji se pasionirano bavio botaničkim proučavanjem naših planina, osobito Velebita; član HPD-a gotovo 50 godina; HPD mu se odužio time što je 1929. njegovim imenom nazvao sklonište u Rožanskim kukovima, a 1930. ga izabrao začasnim članom

vladinog Građevinskog ureda i gradski zastupnik dugo godina sudjelovao u građevinskim pothvatima HPD-a (npr. gradnja starog Tomislavovog doma na Sljemenu).

Dr. Mijo Kišpatić (1851—1926), sveučilišni profesor i akademik, pisac brojnih popularnih prirodoslovnih knjiga, u HPD-ovoј Spomenici 1884. opisao Medvednicu; začasnim članom izabran 1924. godine

August Pisačić-Hižanovečki (1859—?), proučavao gradu planinarskih kuća u alpskim zemljama, izradio nacrt za dogradnju »Gradske kuće« na Sljemenu i drugih planinarskih objekata; začasnim članom izabran 1924. godine

14. Dr. Radivoj Simonović 1924 (1858—1950), liječnik u Somboru. Zaslужan za propagandu planinarstva na Velebitu. Organizirao 17 velikih pohoda na ovu planinu, snimio na tisuće nenađmašivih fotografija i pisao putopise. Po njemu je nazvana Simonovića stapina u j. Velebitu.
15. Viktor Borovečki 1926 (1893—1939), željeznički službenik. Gdje god je službovao poticao je planinarski rad. God. 1924. osnivač podružnice u Bjelovaru, 1928. u Sisku.
16. Petar Mesić 1926 (podaci nedostaju)

Gore: Gojtan (u sredini) bio je pokretač izgradnje doma na Visočici (na slici) 1929. god.; poslijerata je obnovljen i nazvan njegovim imenom

Gojtan je 1925. god. kupio i poklonio HPD-u dvije kuće u Dubbi pod Crnopcem (svečanost otvorena)

Ivan Gojtan (1860—1939), odvjetnik u Gospiću, koji je gotovo četvrt stoljeća bio na čelu podružnice HPD »Visočica«, izabran je začasnim članom HPD-a 1924. zbog zasluga za propagiranje Velebita

17. Prof. Vladimir Stahuljak 1926 (1876—1960), profesor glazbe. Osnivač i predsjednik podružnice »Zrin« u Petrinji; od dolaska u Zagreb 1926. odbornik Središnjice HPD-a, 1932. potpredsjednik.
18. Dr. Ivan Krajač 1927 (1877—1946), odvjetnik, političar, ministar trgovine i industrije 1925. Član HPD-a od 1908, peti predsjednik (1921—25), energični pokretač brojnih društvenih akcija, planinarski pišac, alpinist. Nastojao je planinarstvu dati više kulturnih sadržaja, a planinarstvo

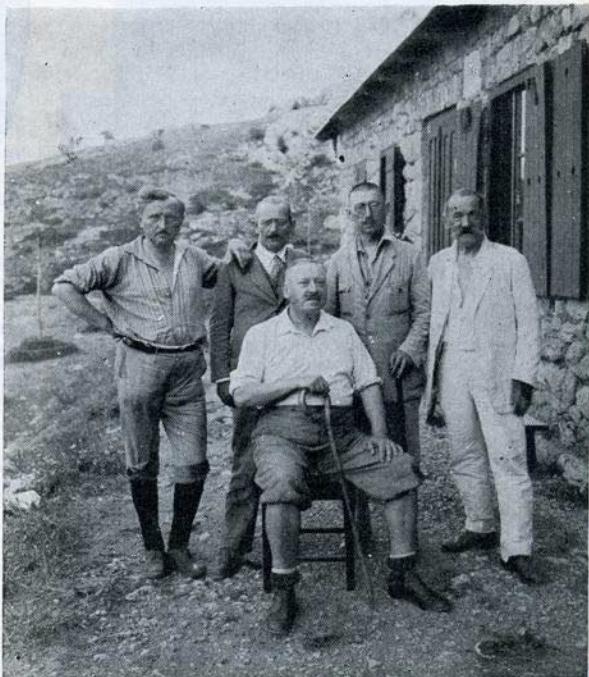
Gore: Dr. Radivoj Simonović (1858–1950), liječnik u Somboru, koji je godinama organizirao pohode ekspedičijskog stila u Velebit u društvu veleribaša iz HPD-a; nenadmašiv fotograf Velebita i dinarskog krša; začasnim članom izabran 1924. godine

Desno: grupa veleribaša, članova HPD-a, 1924. god.: sjedi Ivan Gojan, stoje dr. Josip Poljak, Ilija Sarinić, dr. Miroslav Hirtz i dr. Radivoj Simonović

je usmjeravao na Dinarsko gorje i osobito na Velebit. Izabrao je lokaciju doma na Zavižanu (prije rata Krajačeva kuća).

19. Ljudevit Rossi 1930 (1850–1932), major. Član HPD-a gotovo 50 godina, poznat kao istraživač hrvatske flore. Velebit istraživao 1896–1913. Po njemu je nazvano sklonište u Rožanskim kukovima. Njegov herbarij i memoari čuvaju se u Botaničkom zavodu u Zagrebu.

20. Mr. ph. Fran Častek 1931. Ljekarnik u Otočcu. Osnivač podružnice »Rajinac«.

Izvor Pećica na Libinju u juž. Velebitu, primjer Simonovićeve majstorske fotografije

PLANINARSKE PUBLIKACIJE

KNJIGE

»**Planine Hrvatske**«, planinarsko-turistički vodič, autor dr Željko Poljak, izdanje Planinarskog saveza Hrvatske, Zagreb 1981, Din 500.

»**Klek, stijene penjači**«, autor Borislav Aleraj, izdanje planinarskog saveza Hrvatske 1980, Din 100.

»**Vodič kroz uređene špilje Hrvatske**«, autor Vladimir Božić, izdanje PSH 1983, Din 100

»**Biokovo**«, planinarsko-turistički vodič, izdanje PD »Biokovo«, Makarska 1978, Din 50

»**Planinarski dnevnik**«, izdanje PSH 1983, 32 tiskane i 56 praznih stranica, plastificirani omot, Din 100

TRANSVERZALNI DNEVNICI

»**Po planinama SR Hrvatske**« Din 100

»**Velebitski planinarski put**« Din 100

»**Planine Jugoslavije**« Din 100

»**Zagreb—Ljubljana**« Din 100

»**Petrova gora—Bihać**« Din 100

ZNAČKE

Značka Planinarskog saveza Hrvatske, jubilarna, reljefna, srebrno patinirana, Din 50

Značka Planinarskog saveza Jugoslavije, četiri boje, plastificirana, Din 30
Serijska Velebit od sedam značaka, s velebitskim motivima, četverobojne, plastificirane, po Din 30: Zavižan, Rožanski kukovi, Paklenica, Vaganski vrh, Kozjak, Visočica i Tulove grede

KARTE

»**Južni Velebit**«, planinarsko-turistička karta, autor Zlatko Smerke, izdanie 1982, Din 200. Karta je u mjerilu 1:50.000 s detaljnim sekcijama, četverobojna, u ovitku. Nužna svakom posjetiocu Velebita, a pogotovu obilaznicima »Velebitskog planinarskog puta«.

»**Sjeverni i srednji Velebit**«, isti autor, isto mjerilo, Din 200

»**Medvednica**«, planinarsko-turistička karta u 3 lista, 1:50.000, autor Zlatko Smerke, izdanje 1984, Din 200

Napomena: edicije i značke naručuju se u poslovničici Planinarskog saveza Hrvatske, a šalju se poštom pouzećem (uz otkup). Adresa 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, telefon 448-774.

Društvima za više od 5 komada odobrava se rabat na edicije 20, a na značke 10%.

